

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

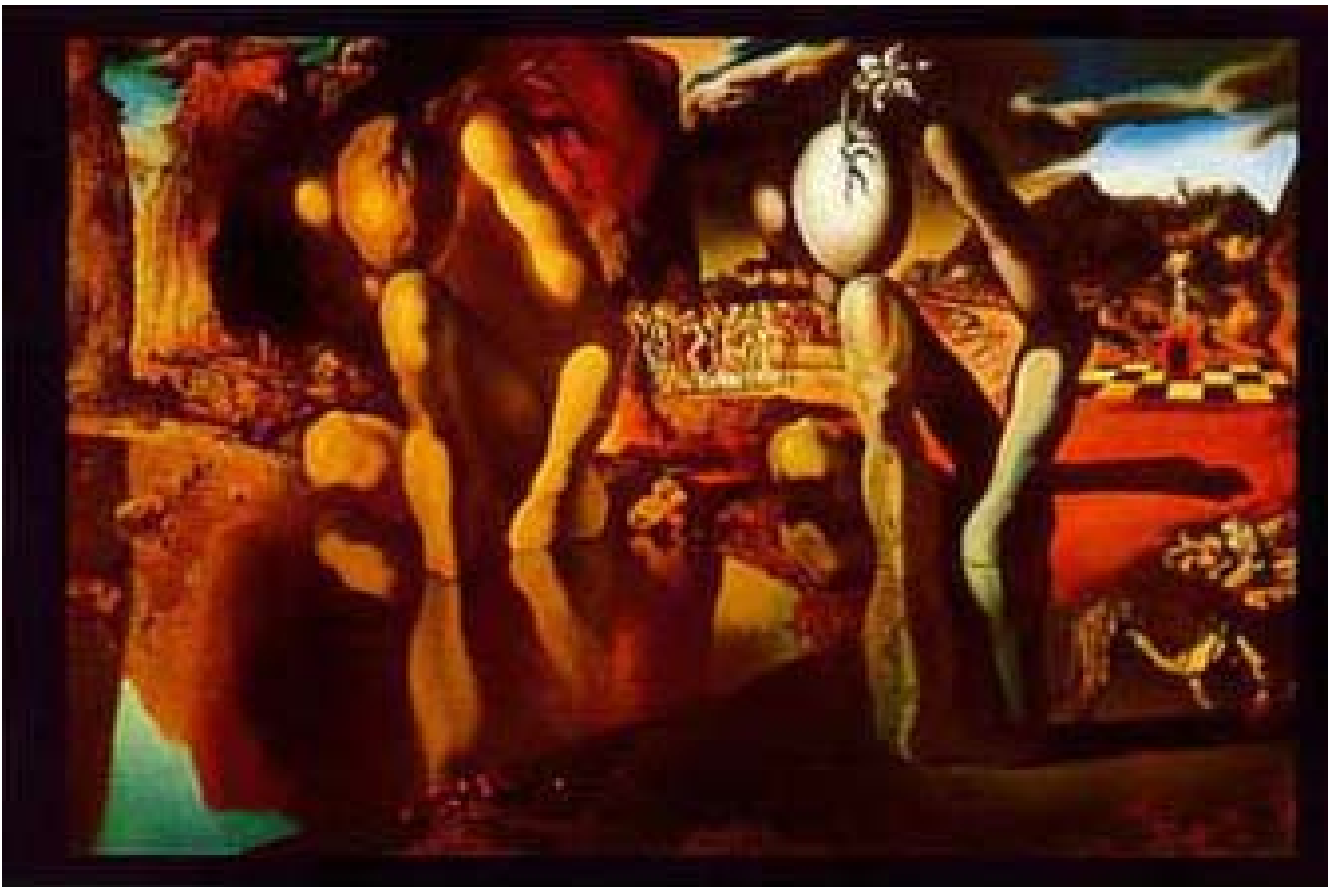
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία:

Έρωτας και Θάνατος

οι δύο κινητήριες δυνάμεις, ιδωμένες υπό το πρίσμα της μυθολογίας, της φιλοσοφίας

και της ψυχανάλυσης

Ελοπτεία:

Χατήρα, Κ.

Επιμέλεια:

Κοσόγλου Ελένη

(Α.Μ.: 1192)

ΡΕΘΥΜΝΟ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	Πρόλογος.....	4
2.	Εισαγωγή.....	8
3.	Ο Έρωτας και ο Θάνατος στην αρχαία Ελληνική Γραμματεία.....	11
4.	Ο Έρωτας και ο Θάνατος στην φιλοσοφική σκέψη.....	14
5.	Βασικές Ψυχαναλυτικές έννοιες για την κατανόηση των ενορμήσεων.....	20
6.	Οι ενορμήσεις στο έργο του Freud.....	26
7.	Η πρώτη φροϋδική θεωρία των ενορμήσεων.....	28
7.1.	Ενορμήσεις αυτοσυντήρησης – Ενορμήσεις του Εγώ.....	28
7.2.	Σεξουαλική Ενόρμηση.....	30
7.3.	Σύνοψη.....	31
8.	Η δεύτερη φροϋδική θεωρία των ενορμήσεων.....	33
8.1.	η πορεία προς την επαναδιατύπωση της θεωρίας των ενορμήσεων.....	33
8.2.	Η δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων.....	36
8.3.	Ενόρμηση του Έρωτα – Σεξουαλικές ενορμήσεις.....	41
8.4.	Ενόρμηση του Θανάτου – Επιθετικές ενορμήσεις.....	43
8.4.1.	Επιθετική ενόρμηση – Ενόρμηση καταστροφής.....	46
8.4.2.	Ενόρμηση κατακυρίευσης.....	47
8.5.	Καταστολή των ενορμήσεων θανάτου.....	48
8.6.	Σύνοψη.....	49
9.	Απόψεις άλλων ψυχαναλυτών για τις ενορμήσεις.....	50
9.1.	Alfred Adler.....	50
9.2.	Erich Fromm.....	51
9.3.	Melanie Klein.....	54
9.4.	Jaques Lacan.....	60

9.5.	Bilhelm Reich.....	63
9.6.	Winnicott.....	65
9.7.	Σύνοψη.....	68
10.	Ενορμήσεις και πολιτισμός.....	70
11.	Αυτοπραγμάτωση – μια αισιόδοξη προσέγγιση.....	75
11.1.	Η υπαρξιστική προσέγγιση του Carl Rogers.....	76
11.2.	Η θεωρία κινήτρων του Maslow.....	77
11.3.	Η έννοια της αυτοπραγμάτωσης.....	79
12.	Επίλογος.....	83
13.	Βιβλιογραφία.....	87

«Ερχόμαστε από μια σκοτεινή άβυσσο, καταλήγουμε σε μια σκοτεινή άβυσσο, το μεταξύ φωτεινό διάστημα το λέμε ζωή. Ευτύς ως γεννηθούμε αρχίζει κι η επιστροφή, ταυτόχρονα το ξεκίνημα κι ο γυρισμός, κάθε στιγμή πεθαίνουμε. Γι' αυτό πολλοί διαλάλησαν : Σκοπός της ζωής είναι ο θάνατος. Μα κι ευτύς ως γεννηθούμε, αρχίζει κι η προσπάθεια να δημιουργήσουμε να συνθέσουμε, να κάμουμε την ύλη ζωή, κάθε στιγμή γεννιόμαστε. Γι' αυτό πολλοί διαλάλησαν :Σκοπός της εφήμερης ζωής είναι η αθανασία.

Στα πρόσκαιρα ζωντανά σώματα, τα δύο τούτα ρέματα παλεύουν : α) ο ανήφορος, προς τη σύνθεση, προς τη ζωή, προς την αθανασία, β) ο κατήφορος, προς την αποσύνθεση, προς την ύλη, προς το θάνατο.

Και τα δυο ρέματα πηγάζουν από τα έγκατα της αρχέγονης ουσίας. Στην αρχή η ζωή ξαφνιάζει, σαν παράνομη φαίνεται, σαν παρά φύση, σαν εφήμερη αντίδραση στις σκοτεινές αιώνιες πηγές, μα βαθύτερα νιώθουμε : η Ζωή είναι κι αυτή άναρχη, ακατάλυτη φορά του Σύμπαντου....και τα δύο αντίδρομα ρέματα είναι άγια.

Χρέος μας λοιπόν να συλλάβουμε το όραμα τούτο να ρυθμίσουμε το στοχασμό μας και την πράξη.»

N. Καζαντζάκης, Ασκητική, (1971).

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ψυχανάλυση αποτελούσε για μένα, στα χρόνια της φοίτησης μου στο πανεπιστήμιο ένα μεγάλο ερωτηματικό. Από το πρώτο κιόλας εξάμηνο μας παρέχεται ενημέρωση για το ποίος είναι ο Freud, και οι γενικές πληροφορίες για την θεωρία του πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στη φύση αυτής, σ' αυτό που κοινά ονομάζουμε ψυχή. Στα μάτια μου, εκείνη την εποχή, η ψυχανάλυση έμοιαζε με ένα ωραίο, μελετημένο και εύστοχο παραμύθι. Προσωπικά, εκείνο που με παρακίνησε να εντρυφήσω στο αντικείμενο της ψυχοδυναμικής θεωρίας υπήρξε ο συμβολισμός που συναντά κανείς διαβάζοντας ψυχανάλυση και η γοητεία από την τέχνη με την οποία οι ψυχαναλυτές προσπαθούν να προσεγγίσουν την ανθρώπινη δράση.

Τώρα τέσσερα χρόνια μετά, έχοντας αποκτήσει γνώσεις σχετικά με διάφορους τομείς της ψυχολογίας, όπως οι κλάδοι της νευροψυχολογίας, συμβουλευτικής, πειραματικής, παιδαγωγικής και κοινωνικής ψυχολογίας, αποφάσισα να ασχοληθώ και να εμβαθύνω στην πτυχιακή μου εργασία στην ψυχανάλυση όπως αυτή πρωτοθεμελιώθηκε από τον Freud. Για πολλούς η ενασχόληση μου με το παρόν θέμα μπορεί να θεωρηθεί ξεπερασμένη και ανεπίκαιρη αφού καταπιάνεται με δεδομένα της επιστήμης μας, όπως θεμελιώθηκαν περίπου ένα αιώνα πριν. Μπορεί να θεωρηθεί «απαρχιωμένη», καθώς κάθε μέρα ανοίγονται καινούργια ερωτήματα στον τομέα της έρευνας της ψυχολογίας.

Ο λόγος που με έκανε να εμμείνω στην απόφαση μου, ήταν ότι διαβάζοντας τα εγχειρίδια της ψυχανάλυσης έτεινα να βρίσκω εκεί πορίσματα που όλο και περισσότερο θεμελιώνονται από την σύγχρονη έρευνα. Να δείξω, δηλαδή, την επικαιρότητα που έχουν ακόμα και σήμερα οι θεωρητικές προσεγγίσεις που έγιναν στην αρχή του περασμένου αιώνα. Η πιο βαθιά ενασχόληση με τα ζητήματα που

έθιξε ο Freud αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο να αποκωδικοποιήσω ένα τρόπο γραφής που μου ήταν αρχικά ξένος και να εξοικειωθώ στο λεξιλόγιο της ψυχοδυναμικής σχολής.

Η συγγραφή της πτυχιακής μου ήταν ένα έργο δύσκολο, εξαιτίας των αρχικών φτωχών μου γνώσεων πάνω στα ζητήματα της ψυχανάλυσης, αλλά ταυτόχρονα ένα έργο γεμάτο εκπλήξεις για την επικαιρότητα απόψεων, και την ευρηματικότητα του μεγάλου θεωρητικού της ψυχανάλυσης του Sigmund Freud.

Πέρασα αρκετούς μήνες διαβάζοντας και ψάχνοντας πιο θα ήταν το συγκεκριμένο ζήτημα από την Φροϋδική θεωρία με το οποίο θα ήθελα να ασχοληθώ. Καθημερινά, συναντούσα ενδιαφέροντα ζητήματα στην αρχική βιβλιογραφική μου ανασκόπηση, αλλά κανένα από αυτά δεν μου διέγειρε την περιέργεια όσο η δεύτερη ενορμητική θεωρία του Freud. Κατέληξα, έτσι, στην επιλογή του θέματος της εργασίας μου, στην ενόρμηση του έρωτα και του θανάτου.

Τι είναι αυτό που ωθεί το Freud στον μετασχηματισμό της αρχικής του θεωρίας για τα ανθρώπινα κίνητρα συμπεριφοράς το 1924; Ποιες μετέπειτα αλλαγές επιφέρει αυτό στην θεωρία του; Πόσες νέες συμπεριφορές βρίσκουν την εξήγησή τους στην δεύτερη θεωρία για τις ενορμήσεις; Παρέχει τελικά η θεμελίωση των ενορμήσεων του έρωτα και του θανάτου μια αισιόδοξη ή μια μάλλον απαισιόδοξη εκδοχή για την αλλαγή και βελτίωση των δυσλειτουργικών μορφών δράσης, όπως οι νευρώσεις και οι ψυχώσεις; Πως μπορεί η ψυχανάλυση να βοηθήσει τα άτομα να έρθουν πιο κοντά στα κίνητρα της συμπεριφοράς τους και να την τροποποιήσουν αν θεωρηθεί απαραίτητο; Γιατί κάποιος να επιθυμεί την βλάβη του ίδιου του εαυτού ή των γύρω του ανθρώπων; και πως μπορεί μια ανθρώπινη ύπαρξη να αντλεί ηδονή από το γεγονός ότι προκαλεί πόνο;

Αυτά ήταν κάποια από τα ερωτήματα που στόχευα να απαντήσω στο ξεκίνημα της βιβλιογραφικής μου έρευνας για την επίδραση των ενορμήσεων στην καθημερινότητα του σύγχρονου ατόμου. Στην καθημερινότητα των σημερινών νέων

που παρατηρώ ότι ενώ δεν στερούνται δικαιωμάτων, προσπαθούν με όποιο τρόπο μπορούν να ξεφύγουν από τον ίδιο τους τον εαυτό και με αγωνία επιδίδονται σε δραστηριότητες που, μάλλον θεωρούνται επιθετικές. Ως τέτοιες: 1) ενάντια στον εαυτό θα μπορούσαμε να παραθέσουμε τους αγώνες με τα μηχανάκια, την ερωτοτροπία τους με εθιστικές ουσίες, την συνεχώς αυξανόμενη συχνότητα περιστατικών βουλιμίας ή ανορεξίας, την αυτοτραυματική συμπεριφορά, την αυτοκτονία και την καταστροφή προσωπικών αντικειμένων αξίας. 2) Εναντίον των άλλων, όπως είναι η εμπλοκή σε «συμμορίες» και καβγάδες, οι βιασμοί. Ή 3) Εναντίον των αντικειμένων άλλων ανθρώπων, όπως τα περιστατικά κλοπής ή βανδαλισμού ξένης περιουσίας κ.α. Τέλος η επιθετικότητα τους θα μπορούσε να ανιχνευτεί ακόμα και σε κοινωνικά επιθυμητές συμπεριφορές, όπως η έντονη ενασχόληση με τον αθλητισμό, και συνεπακόλουθα ο φανατισμός στα γήπεδα.

Στα χρόνια που ανέπτυξε την θεωρία του ο Freud , η κοινωνία ήταν εντελώς απρόθυμη να αποδεχτεί την ύπαρξη τόσο του έρωτα (της σεξουαλικής ενόρμησης), όσο και του θάνατου (των επιθετικών ενορμήσεων) στον ανθρώπινο ψυχισμό. Ο καθωσπρεπισμός των σύγχρονων του, έκανε αδύνατη την αποδοχή της θεωρίας του και πυροδότησε σε αυτούς σωρεία συγκρούσεων και αντιθέσεων. Και τούτο δεν είναι δύσκολο να το δικαιολογήσουμε, καθώς και οι μηχανισμοί άμυνας που μας προστατεύουν από αυτήν την αλήθεια είναι τόσο ισχυροί, που ακόμα και ο ίδιος ο Freud χρειάστηκε περίπου δύο δεκαετίες για να καταλήξει τελικά στην δεύτερη διχοτόμηση των ενορμήσεων το 1924, με την έκδοση του βιβλίου του «Πέρα από την αρχή της ηδονής». Αν την εποχή του Freud ήταν ζήτημα ταμπού η σεξουαλικότητα, σήμερα ή εκδηλούμενη επιθετική συμπεριφορά μάλλον καταλαμβάνει την θέση της. Οι αυξανόμενες ευκαιρίες στην σύναψη σεξουαλικών σχέσεων και η αποβολή της αιδούς να μιλάμε για τη σεξουαλικότητα, έχει αποκτηθεί ως δικαίωμα χάρις σε αυτόν. Σήμερα παραμένει να παραδεχτούμε (όσο δύσκολο και αν είναι αυτό), την εγγενή

ύπαρξη της ενόρμησης του θανάτου, μιας ενόρμησης που οι εκδηλώσεις της είναι παρούσες στην ζωή όλων μας.

Η πρόσθεση του ενδέκατου κεφαλαίου για το ένστικτο της αυτοπραγμάτωσης, όπως διαμορφώθηκε από τους ανθρωπιστές, έγινε στην απόπειρα μου να τελειώσω την παρούσα εργασία με μια περισσότερο αισιόδοξη ματιά για το μέλλον του ατόμου. Η θεωρία αυτή κατά την γνώμη μου θα μπορούσε συμπληρωματικά να λειτουργεί στο άτομο κοντά στην ενόρμηση του θανάτου και του έρωτα και θα το βοηθούσε να στρέφεται προς την πλήρη λειτουργικότητα του μέσα από την δημιουργία.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια ανασκόπηση πορείας του μεγάλου θεωρητικού της ψυχανάλυσης για την διαμόρφωση της τελικής ενορμητικής θεωρίας του και μια κριτική θεώρηση του γνωστικού φαινομένου των ενορμήσεων. Έχει ως απώτερο

σκοπό να παρουσιάσει τις θεωρητικές προσεγγίσεις και την σταδιακή θεωρητική θεμελίωση της δυναμικής διαδικασίας επίδρασης των ενορμήσεων στην ζωή του ατόμου. Πρόκειται ουσιαστικά για μια απόπειρα διασαφήνισης των στοιχείων που συναντά κανείς στο έργο του Freud για την ψυχική ενέργεια, και των κατευθύνσεων που μπορεί να έχει αυτή.

Βασικός άξονας αναφοράς και έναυσμα για περαιτέρω βιβλιογραφική έρευνα, στάθηκε το έργο «Πέρα την αρχή της ηδονής» που εκδόθηκε το 1924. Εκεί συναντά κανείς για πρώτη φορά στο έργο του Freud την διατύπωση της θεωρίας του για την ενόρμηση του θανάτου που αντιδιαστέλλει δίπλα στην ενόρμηση του έρωτα.

Η θεματική διάρθρωση του κειμένου περιλαμβάνει δώδεκα ενότητες, οι οποίες τίθενται σκόπιμα με αυτήν την ακολουθία ώστε να επιτευχθεί επαγωγικά η μέγιστη προσδοκώμενη κατανόηση. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί ο πρόλογος που προηγήθηκε, στον οποίο επιδιώκεται η παράθεση των αρχικών μου προβληματισμών πριν την συγγραφή της εργασίας. Η παρούσα εισαγωγή είναι το αντικείμενο του δεύτερου κεφαλαίου και περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την διάρθρωση της εργασίας. Στο τρίτο κεφάλαιο ακολουθεί μια ανασκόπηση στην πορεία της ανθρώπινης σκέψης, όπως συναντάται στην αρχαία Ελληνική γραμματεία, για τις έννοιες του έρωτα και του θανάτου, όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από την μυθολογία. Και στο τέταρτο κεφάλαιο, οι έννοιες παρουσιάζονται όπως συναντώνται στην σκέψη των φιλοσόφων που εκφράζουν αυτόν ακριβώς το δυϊσμό, τον διαχωρισμό μεταξύ ζωής - έρωτα και θανάτου. Παρακάτω, στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια προσδιορισμού διαφόρων ψυχαναλυτικών όρων, με απλά λόγια, για να είναι δυνατή η κατανόηση του κειμένου ακόμα και από άτομα που δεν είναι εξοικειωμένα στην ψυχαναλυτική ορολογία. Η περιγραφή έχει ιδιαίτερα συνοπτικό χαρακτήρα, γιατί η περαιτέρω ανάλυση των όρων θα ξέφευγε του θέματος της παρούσης εργασίας.

Στο έκτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται χρονολογικά σε θεωρητικό επίπεδο, η πορεία της σκέψης του Freud για τις εννομήσεις και για την επαναδιατύπωση των αρχικών του θέσεων σχετικά με αυτές. Περιλαμβάνει ιστορικά στοιχεία για την γέννηση, την εξέλιξη, τις καταβολές και τις επιρροές των όρων.

Στο έβδομο κεφάλαιο παραθέεται η πρώτη θεωρία για τις εννομήσεις, όπου και αναλύονται περιγραφικά στις αντίστοιχες υποενότητες, η ενόρμηση του Εγώ – οι εννομήσεις αυτοσυντήρησης και η Σεξουαλική ενόρμηση.

Στην συνέχεια, το όγδοο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της δεύτερης θεωρίας των εννομήσεων, όπως προέκυψε μέσα από πλήθος κλινικών παρατηρήσεων και ερευνητικών πορισμάτων της επιστήμης της βιολογίας της εποχής. Εδώ αναλύονται σε ξεχωριστές υποενότητες η Ενόρμηση του Έρωτα (σεξουαλικές εννομήσεις, και εννομήσεις του Εγώ) και αυτή του Θανάτου (επιθετική ενόρμηση, ενόρμηση κατακυρίευσης). Ακολουθούν παραινέσεις για την αποφυγή των καταστρεπτικών επιδράσεων των εννομήσεων του θανάτου.

Το ένατο κεφάλαιο αφορά στις ενστάσεις και τις θεωρητικές προσεγγίσεις άλλων θεωρητικών της ψυχανάλυσης πάνω στο ζήτημα των εννομήσεων. Περιλαμβάνει τις θεωρητικές παραδόσεις των Alfred Adler, Erich Fromm, Melanie Klein, Jacques Lacan, Wilhelm Reich και Winnicott, συνοψίζοντας τις αντιπροσωπευτικότερες ενστάσεις του επιστημονικού κόσμου ως προς την θεωρία του πατέρα της ψυχανάλυσης.

Το επόμενο κεφάλαιο, το δέκατο κατά σειρά, αποτελεί μια απόπειρα σύνδεσης της ανάπτυξης του πολιτισμού, σε κοινωνικό - συλλογικό επίπεδο, όπως μπορεί να ισχυριστεί κάποιος ότι προέρχεται από τις εννομήσεις σε ατομικό επίπεδο.

Το ενδέκατο κεφάλαιο, αναφέρεται στις δύο βασικότερες ανθρωπιστικές θεωρίες για τα κίνητρα, σε αυτή του Rogers και του Maslow. Κυρίαρχη έννοια είναι στο σημείο αυτό το ένστικτο της αυτοπραγμάτωσης, ως η κινητήριος δύναμη που ωθεί

το άτομο προς την «ξεδίπλωση» της πλήρης λειτουργικότητας και δημιουργικότητας του.

Τέλος, το δωδέκατο κεφάλαιο, που τίθεται επιλογικά, συνιστά μια συνοπτική κριτική θεώρηση των όσων προηγήθηκαν και αναπτύχθηκαν, καθώς και μια απόπειρα σύνθεσης των δύο θεωριών (ψυχαναλυτικών και ανθρωπιστικών) προς μια πιο αισιόδοξη άποψη για την προαγωγή της ψυχικής υγείας.

3. Ο ΕΡΩΤΑΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Ο έρωτας και ο θάνατος, δυο λέξεις καθοριστικές για την ζωή του ανθρώπου, που φαίνεται να περικλείουν όλο το νόημα της ύπαρξής του. Στην πορεία των αιώνων το ανθρώπινο όν αποπειράθηκε συχνά να δώσει απαντήσεις σχετικά με την φύση και

τη λειτουργία των δυο αυτών μηχανισμών, στην προσπάθεια του να διευκρινίσει την σημασία και τον σκοπό της ύπαρξης. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην δεύτερη και τελευταία φροϋδική θεωρία σχετικά με τις ενορμήσεις, στον διαχωρισμό δηλαδή των κινητήριων δυνάμεων του ανθρώπου, σε αυτές της ζωής οι οποίες αντιδιαστέλλονται με αυτές του θανάτου. Ο Freud(1965) καταλήγει στο έργο του «πέραν την αρχή της ηδονής» να σημειώσει πως σκοπός της ζωής είναι ο θάνατος. Μέσα από την εργασία αυτή θα γίνει μια διερεύνηση του τρόπου σκέψης και των επιρροών που ώθησαν τον μεγάλο θεωρητικό της ψυχανάλυσης στην αναθεώρηση της αρχικής του θεωρίας για την σεξουαλική ενόρμηση.

Κρίνω σκόπιμο να ξεκινήσω την σύντομη ιστορική αναδρομή της ανθρώπινης σκέψης σχετικά με τις δυο αυτές έννοιες από την αρχαία ελληνική γραμματεία και μυθολογία από όπου και προήλθαν, καθώς ακόμα και ο ίδιος ο Freud δεν έκανε λόγο για (Iiede και tode) αλλά χρησιμοποιεί τις λέξεις Eros και Thanatos όπως αυτές ορίστηκαν στην αρχαία Ελληνική γραμματεία.

Στο έργο «θεογονία» του Ησίοδου (Hesiod και συν., 1995), ο Έρως μαζί με την Γαία και το Χάος είναι τα κοσμογονικά στοιχεία που δημιούργησαν το σύμπαν. Δίπλα σ' αυτόν τον κοσμογονικό Έρωτα, προβάλλει ο Έρως, θεός της Αγάπης, πάνω από κάθε φύση, θεούς ή ανθρώπους, συνοδός της Αφροδίτης : είναι αυτός στον οποίο αναφέρεται η μεταομηρική φιλολογία. Οι λυρικοί στην συνέχεια (Ζαγγογιάννης, 1903), περιγράφουν, τραγουδούν, φοβούνται ίσως τη μαγική δύναμη και τις ιδιότητες του Έρωτος μέσα σε λυρικό μυστήριο. Από τους τραγικούς, μόνο στον Ευριπίδη ο Έρως κατέχει ιδιαίτερα εξέχουσα θέση: αναφέρεται ως γιος του Διός, ακόμα ο Ευριπίδης, (Murray, 1965), διακρίνει αρχικά την ενέργεια του Έρωτος σ' αυτήν που οδηγεί σε Αρετή και σ' εκείνη που ωθεί στην Αθλιότητα. Ενώ ανάλογη διάκριση βρίσκουμε και στο πλατωνικό Συμπόσιο (Παπαγεωργίου, 1954), όπου ο μεν καλός Έρως είναι γιος της Αφροδίτης Ουρανίας, ο δε κακός γιος της Αφροδίτης Πανδήμου.

Στην ρωμαϊκή εποχή σύμφωνα με τον Κικέρωνα (Poschl, 1969), διακρίνονται τρεις Έρωτες: 1) γιος του ιθυφαλλικού Ερμή και της χθόνιας Αρτέμιδος, κόρης του Διός και της Περσεφόνης, 2) γιος του Ερμή και της Αφρογενείας Αφροδίτης, 3) γιος του Αρη και της Αφροδίτης, κόρης του Διός και της Διώνης.

Στα ελληνιστικά χρόνια (Suber, 2003), μέσα από δημιουργίες της εποχής, παρατηρούμε την πάλη Έρωτος και Πάνος, όπου απεικονίζεται η πάλη της κατώτερης ορμής με την ευγενέστερη αγάπη. Ενώ στα ύστερα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια γνωρίζει ιδιαίτερη εξάπλωση η παράσταση του Έρωτος που κρατάει δάδα και συνήθως ταυτίζεται με το πνεύμα του Πένθους ή του Θανάτου.

Αναφορικά με τον θάνατο, παρατηρούμε ότι κι αυτός θεωρούνταν θεότητα στα αρχαία Ελληνικά χρόνια. Το οριστικό τέλος της ζωής του ανθρώπου υπήρξε πιθανώς ένα από τα ισχυρότερα κίνητρα για θρησκευτικό και φιλοσοφικό στοχασμό. Η οδυνηρή εμπειρία του θανάτου πρέπει να προκάλεσε σταδιακά την απαραίτητα εκείνη πνευματική αναδίπλωση, χάρη στην οποία συλλαμβάνεται ο εύθραυστος και εφήμερος χαρακτήρας της ανθρώπινης μοίρας και συνειδητοποιείται, γενικότερα, το μυστήριο της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο θάνατος δεν βρίσκεται στην χρονική άκρη της ζωής, αλλά συνυφαίνεται με κάθε στιγμή της. Η σκιά του κινείται απειλητικά στον ορίζοντα της ύπαρξης μας, έτσι ώστε ο άνθρωπος να χαρακτηρίζεται ως «*mors vitalis sive vita mortalis*», δηλαδή ως ζωντανός θάνατος ή ως θνητή ζωή (Θεοδώρου, 1955), καθώς και ως «ον-για-τον-θάνατο» (Heidegger, 2000).

4. Ο ΕΡΩΤΑΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Κατά τον Πλάτωνα (Παπαγεωργίου, 1954), ο θάνατος είναι ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα. Δεδομένου ότι το σώμα είναι για την ψυχή πηγή ταλαιπωρίας και περισπασμού από τα ηθικά και πνευματικά έργα της, ο σοφός θα πρέπει να μελετά και να εύχεται τον θάνατο, βέβαιος ότι χάρη σ' αυτόν η ψυχή θα λυτρωθεί από την τυραννία του σώματος. Η ιουδαιοχριστιανική αντίληψη θεωρεί τον θάνατο αποτέλεσμα του προπατορικού αμαρτήματος και δέχεται ότι το αμάρτημα αυτό θα

αρθεί με την ανάσταση των σωμάτων κατά τη Δευτέρα Παρουσία οπότε οι άνθρωποι θα κριθούν σύμφωνα με τα επίγεια έργα τους. ο πιστός, διδάσκει ο Παύλος, δεν πρέπει να φοβάται τον θάνατο, αλλά να τον αντιμετωπίζει με ηθική αξιοπρέπεια, βλέποντας σ' αυτόν την πύλη που οδηγεί στη ζωή.

Φυσική αντίδραση στον θάνατο είναι η απόκτηση απογόνων που θα προεκτείνουν βιολογικά την ύπαρξη του ανθρώπου και η στενότερη σύνδεση με τους άλλους, των οποίων η επιβίωση ισοδυναμεί με αθανασία του είδους. Ο θάνατος, για τον Κάρλ Μαρξ, εμφανίζεται ως η σκληρή νίκη του είδους πάνω στο άτομο, (Korsch, 1981), από την άλλη μεριά, ο πόθος της αιωνιότητας μπορεί να εκδηλωθεί με ένα σημαντικό καλλιτεχνικό, πολιτικό, κοινωνικό, ανθρωπιστικό κ.λ.π. έργο. Με τον τρόπο αυτό, το άτομο επιβιώνει στη μνήμη και στην εκτίμηση των μεταγενέστερων.

Η φιλοσοφική θεώρηση του Εμπεδοκλή επιχειρεί να συμβιβάσει την αιώνια αλλαγή, δηλαδή το Γίνεσθαι του Ηράκλειτου με την αιώνια σταθερότητα της ουσίας όπως αυτή προβάλλεται μέσα από την έννοια του Είναι του Παρμενίδη (Γκίκας, Ευάγγελου, 1995). Η θεωρία αυτή παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων στο έργο του μεγάλου θεωρητικού της ψυχανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Εμπεδοκλής μίλησε για τις δύο δυνάμεις την Φιλότης και το Νείκος που φαίνονται να καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά καθώς και την λειτουργία της φύσης. Η Φιλότης, ταυτίζεται με την θεϊκή δύναμη της ζωής και της αγάπης, είναι αυτή ακριβώς η αιτία που «συντηρεί την έλξη και την κεντρομόλο συναρμογή και ενότητα» στο σύμπαν (Γκίκας, Ευάγγελου, 1995, σελ. 75). Το Νείκος από την άλλη μεριά (η κότος ή έρις, όπως αλλιώς συναντάται στο έργο του ίδιου), αποτελεί την αρνητική δύναμη του θανάτου και του μίσους. Ακόμα σε αντίθεση με την φιλότητα είναι δύναμη άπωσης και «φυγοκεντρικής διάσπασης των στοιχείων». Στο έργο του Εμπεδοκλή «Περί φύσεως» αναφέρεται στην κυκλική ύπαρξη του κόσμου (Βεϊκος, 1988), ο κύκλος ξεκινά με την γένεση και κλείνει με την φθορά, ξεκινά με την

δημιουργία της φιλότητας στην οποία σταδιακά επιδρά το Νείκος και βαθμιαία την διασπά και την διαφοροποιεί. Στην ουσία μας πληροφορεί ότι η υπερβολή του Νείκου είναι αυτή που καταστρέφει τον κόσμο και ότι διακοπή της πορείας προς την καταστροφή επιτυγχάνεται μόνο μέσω της ενδυνάμωσης της φιλότητας που οδηγεί ξανά στην ενότητα.

Ο φιλόσοφος Αρθούρος Σοπενχάουερ διακήρυττε ότι «η ανθρώπινη ζωή έχει άμεσο και τελικό σκοπό της τον πόνο (2002, σελ 139). Η ζωή νοείται, έτσι, «ως ένα επεισόδιο που διακόπτει χωρίς σκοπό τη μακάρια γαλήνη του μηδενός» (2002, σελ. 143). Ολόκληρη η ζωή του ανθρώπου, κάτω από αυτήν την φιλοσοφική θεώρηση νοείται σαν μια πλάνη, μια διάψευση των προσδοκιών του κάθε ατόμου. Η ζωή θεωρείται μια ψευδαίσθηση, καθώς τονίζει ότι το υποκείμενο είναι σαν να βιώνει ξανά και ξανά παρόμοιες καταστάσεις, ελαφρά διαφοροποιημένες από την μια χρονική περίοδο στην άλλη.

Η φιλοσοφική σκέψη του Σοπενχάουερ, παραπέμπει στην Ανατολική φιλοσοφική θεώρηση του βουδισμού για την ζωή. Εκεί η ζωή συναντάται ως βάσανο, ως μια αγγαρεία που πρέπει ο άνθρωπος να φέρει εις πέρας. Σκοπός του ανθρώπου, είναι η Νιρβάνα, δηλαδή η επαναφορά της τάξης και της γαλήνης, όταν θα απαλλαχτεί το άτομο από τους πόνους και τις δυστυχίες που του παρέχει η ζωή.

Παράλληλα στοιχεία με την θεωρία του Freud θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε στην περίπτωση κάποιου ανθρώπου που υποφέρει από θλίψη. Σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ, ο άνθρωπος αυτός δεν αναζητά την ικανοποίηση μέσα από έντονες απολαύσεις, αλλά αποζητά την δημιουργία μιας κατάστασης που να μην τον «λαβώνει» άλλο. Ή μιλώντας με την ψυχαναλυτική ορολογία, ο άνθρωπος δεν κινείται πάντα με βάση την αρχή της ηδονής (δεν ψάχνει αναγκαία πάντα μονάχα την ικανοποίηση), αλλά και με την αρχή της Νιρβάνα (δηλαδή, με το πισωγύρισμα σε

πρότερες καταστάσεις μειωμένων ή και μηδενικών ψυχικών συγκρούσεων και εντάσεων).

Ακόμα και ο έρωτας για τον Σοπενχάουερ είναι ένας αγώνας μπροστά στην βεβαιότητα του θανάτου. Αφορά, δηλαδή, στην διαιώνιση του είδους μέσα από την απόκτηση απογόνων που εξασφαλίζει την συνέχιση της ύπαρξης, «η ολοένα και πιο δυνατή έλξη που αισθάνονται μεταξύ τους δύο ερωτευμένοι είναι η θέληση για ζωή του νέου εκείνου ατόμου που μπορούν και ποθούν να γεννήσουν» (Σοπενχάουερ 2002, σελ. 173). Η νέα αυτή ζωή που θα δημιουργήσουν προσδοκούν ότι θα ενσαρκώνει την συνέχεια της δικής τους ύπαρξης και την ολοκλήρωση της. Το γενετήσιο ένστικτο, αναφέρει ο ίδιος, στην συνέχεια, τροφοδοτεί τα άτομα με την ψευδαίσθηση του έρωτα. Για παράδειγμα όταν ένας άντρας αντικρίσει μια γυναίκα που ανταποκρίνεται στα ιδανικά της ομορφιάς και του πνεύματος του, έχει την ψευδαίσθηση ότι αποκτώντας την θα αποκτήσει την ευτυχία, αλλά στην ουσία, μέσα από τον πόθο του εκφράζεται η «λογική του είδους» που αναγνώρισε το καλοφτιαγμένο συμπλήρωμα του που μέσα από αυτό θέλει να διαιωνιστεί..

Ο έρωτας και ο θάνατος, για τον Σοπενχάουερ, όπως και για τον Freud είναι δύο δυνάμεις που αντισταθμίζει η μια την επιρροή της άλλης, «δύο δυνάμεις που εξουδετερώνονται αμοιβαία και η μια αναιρεί το έργο της άλλης» (Σοπενχάουερ 2002, σελ. 234).

Ζω αυθεντικά, διδάσκει ο Χάιντεγκερ, σημαίνει ζω περιμένοντας τον θάνατο και βλέποντας τον κατάματα: μόνο έτσι θα λυτρωθώ από αυτόν. Όρισε την βίωση της προοπτικής του θανάτου, ως την υπέρτατη νοητική δυνατότητα του ζώντος οργανισμού (Πελεgrίνης, 2004). Πίστευε ότι όταν φτάσει κάποιος στο θάνατο έχει εξαντλήσει κάθε δυνατότητα περαιτέρω εξέλιξης του. Με αυτήν την έννοια, ο θάνατος είναι η πιο σημαντική και η τελική στιγμή στο συνεχές της εξελικτικής διαδικασίας της ύπαρξης. Για να επιστρέψουμε στην αρχική του ρήση, όταν κάποιος βιώνει σε

πνευματικό (φαντασιωσικό) επίπεδο τον θάνατο ως την κορύφωση της εξέλιξης του, τότε ολόκληρη η ζωή του γίνεται πιο αυθεντική και οι ικανότητες του απελευθερώνονται. Έτσι, μονάχα ο Χάιντεγκερ θεωρεί πως φτάνει ο άνθρωπος να αντιμετωπίζει τα όντα στις πραγματικές του διαστάσεις και να εκμεταλλεύεται στο υψηλότερο δυνατό σημείο το δυναμικό του εσωτερικού του κόσμου.

Δίπλα στην παραπάνω φιλοσοφική θεώρηση θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε τους στοχασμούς του Νίκου Καζαντζάκη, ενός από τους σημαντικότερους λογοτέχνες που γέννησε η Ελλάδα. Ο Καζαντζάκης, θεωρεί ότι ο άνθρωπος αποκτά την ελευθερία όταν καταφέρει να απαλλαγεί από τους φόβους και τις ελπίδες του, «Δεν φοβάμαι τίποτα, δεν ελπίζω τίποτα, είμαι ελεύθερος», τονίζει χαρακτηριστικά στο έργο του «Οι αδερφοφάδες». Προβάλλει, έτσι την αποδέσμευση του ατόμου από τα δεσμά της ίδιας του της ύπαρξης ως την νίκη του προς τις ίδιες του τις επιθυμίες- ελπίδες και τις αναστολές- φόβους.

Ο Καζαντζάκης, στους στοχασμούς του πάνω στην ανθρώπινη ύπαρξη, όπως διατυπώνονται στην «Ασκητική» (1971), βλέπει την ανθρώπινη ζωή σαν το πεδίο όπου «μάχονται» δύο αντίρροπες δυνάμεις, αυτή που κατηφορίζει και «θέλει να σκορπίσει, να ακινητήσει, να πεθάνει», κι αυτή που «ανηφορίζει και ζητάει ελευθερία κι αθανασία» (1971, σελ.84). Θεωρεί ότι οι δυνάμεις αυτές αποτελούν το σκοτάδι και το φως της ζωής, που συγκρούονται και από την σύγκρουση τους αυτή δημιουργείται ότι στον γύρω μας κόσμο αντιλαμβανόμαστε με τις πέντε μας αισθήσεις. Χαρακτηριστικά τονίζει « Αιώνια οι αντίθετες δυνάμεις συγκρούονται, σμίγουν, παλεύουν, νικούν και νικούνται, συβιβάζονται και ξαναρχίζουν πάλι να πολεμούν σε όλο το Σύμπαντο – από τον αόρατο στρόβιλο, σε μια στάλα νερό ως τον απέραντο αστροκατακλυσμό του Γαλαξία» (1971, σελ. 85).

Πιστεύει ότι ο άνθρωπος στην πορεία του πάνω στην γη, αγωνίζεται να καθυποτάξει αυτές τις δυνάμεις και να επιβληθεί στο χάος που αυτές δημιουργούν. Η

δύναμη του ανθρώπου, είναι ο λόγος, αυτός βάζει τάξη και δίνει στον κόσμο την πνοή και την ευκαιρία να εξελιχτεί. Οι δύο αντίπαλες δυνάμεις δεν διαφαίνονται όμως, σύμφωνα με τον ίδιο μόνο στα δημιουργήματα της πλάσης αλλά και στην ψυχή του κάθε ανθρώπου, «θερμό, αγαπημένο, γνώριμο, μυρίζοντας σαν το κορμί μου, είναι το Σύμπαντο, Έρωτας μαζί και Πόλεμος, σφοδρή ανησυχία, επιμονή κι αβεβαιότητα» (1971, σελ. 90).

Στον Καζαντζάκη, ο θάνατος δεν είναι το σκοτεινό και δόλιο στοιχείο που στοιχειώνει την ζωή, αλλά μια δύναμη που παροτρύνει σε δράση, όπως παραθέτει στον «Τελευταίο Πειρασμό», «ο θάνατος δεν είναι μια πόρτα που κλείνει, είναι μια πόρτα που ανοίγει και μπαίνεις μέσα». Ο άνθρωπος επιφορτίζεται με το δύσκολο έργο να βρει την ισορροπία στις δυο πιέσεις που δέχεται από την ζωή και τον θάνατο και να χαράξει την δική του πορεία, αφήνοντας το στίγμα του που θα προάγει την ανάπτυξη στον κόσμο. Η ανάπτυξη, δεν νοείται στο έργο του, μονοδιάστατα, αλλά μπορεί να περιλαμβάνει δραστηριότητες από την σπορά της γης, μέχρι την κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τέλος, ολόκληρο το συγγραφικό έργο του Freud θα μπορούσε να ειπωθεί ως μια απόπειρα να αποδοθεί μια φιλοσοφική – ψυχολογική άποψη για τη φύση του ανθρώπου μέσω της ανάλυσης και της ανάδειξης της σεξουαλικότητας, στηριζόμενος στην έννοια ενόρμηση (ζωής – θανάτου) αναλύοντας και ερμηνεύοντας τη σχέση της ή ορθότερα την επένδυση της με τα αντικείμενα, ως προς την επιλογή, την πηγή και τον σεξουαλικό σκοπό, (Βασιλιάς, 2002). Περισσότερες πληροφορίες για τους στοχασμούς του Freud θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια.

Όποιες κι αν είναι οι ιδέες των διάφορων φιλοσοφικών και θρησκευτικών δογμάτων για τον θάνατο ένα είναι σίγουρο, ότι επικρατεί η κοινή τάση ο θάνατος να αντιμετωπίζεται με μια γενναία στροφή προς τη ζωή. Ο άνθρωπος υπερβαίνει το θάνατο αξιοποιώντας στο έπακρο τις δυνατότητες του, αναπτύσσοντας στον

μεγαλύτερο βαθμό τη δημιουργική δραστηριότητα του και υπηρετώντας όσο πιο αποτελεσματικά μπορεί τις μεγάλες αξίες. Το ειδικό περιεχόμενο και η ειδική κατεύθυνση που θα δοθούν σε αυτές τις επιδιώξεις εξαρτώνται από τη γενικότερη βιοθεωρητική επιλογή του κάθε ανθρώπου.

5. ΒΑΣΙΚΕΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΩΝ ΕΝΟΡΜΗΣΕΩΝ

Σε μια απόπειρα σύνοψης της θεωρίας της ενόρμησης το 1915 ο Freud στο δοκίμιο του «Ενορμήσεις και Πεπρωμένα των Ενορμήσεων», (βλ, Βασιλιάς, 2002), παρουσιάζει τα γενικά χαρακτηριστικά της. Η **ενόρμηση**, υπό το πρίσμα της φυσιολογίας, έχει την έννοια της διέγερσης, όπως ακριβώς τα αντανακλαστικά, όπου εκφορτίζονται με κάποια δράση που στοχεύει στο εξωτερικό περιβάλλον. Σε γενικό πλαίσιο είναι εκείνη η «δυναμική διαδικασία, η οποία συνίσταται σε μια ώση (ενεργειακό φορτίο) που αναγκάζει τον οργανισμό να τείνει προς ένα σκοπό» (Laplace & Pontalis, 1986 σελ. 208), η μείωση της έντασης που κυριαρχεί στην εκάστοτε πηγή (μέρος του σώματος, όπου η ενόρμηση εδρεύει), και ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται μέσα από ένα συγκεκριμένο αντικείμενο.

Παρ' όλη την ομοιότητα της με την έννοια της διέγερσης και της αντανakλαστικής δράσης του οργανισμού, δεν πρέπει να συγγέεται με αυτές, καθώς οι δεύτερες μπορεί να περιλαμβάνουν περισσότερες φυσιολογικές διεγέρσεις (όπως για παράδειγμα το ανοιγόκλεισμα του ματιού στο έντονο φως). Μια άλλη διαφοροποίηση της από αυτές είναι ότι η ενόρμηση δεν πηγάζει από το εξωτερικό περιβάλλον αλλά από το εσωτερικό του ίδιου του οργανισμού. Ένα τρίτο, ιδιαίτερο γνώρισμα της ενόρμησης είναι η σταθερότητα της δύναμης της. Με πιο απλά λόγια, παρατηρούμε ότι εφόσον το ερέθισμα προκύπτει από τον ίδιο τον οργανισμό είναι αδύνατη η φυγή του ατόμου για την αποφυγή της επίδρασης της. Ουσιαστικά, η ενόρμηση αίρεται μόνο με την ικανοποίηση της, μέσα από περίπλοκα διαμορφωμένες δραστηριότητες στον ψυχισμό κάποιου.

Ακόμα, η ενόρμηση έχει σαφή βιολογικό χαρακτήρα, εφόσον το νευρικό σύστημα στοχεύει και σ' αυτήν, όπως και στην διέγερση άλλου τύπου, να τις επαναφέρει στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο. Επίσης, εφόσον το αίσθημα της δυσαρέσκειας συνδέεται με την αυξημένη διέγερση, ενώ της ηδονής με την μείωση της, παρατηρούμε ότι οι ενορμήσεις, όπως παρουσιάζονται να λειτουργούν στην πρώτη του θεωρία, ελέγχονται από το δίπολο ηδονής- οδύνη (δυσαρέσκεια). Τέλος, οι όροι που αναφέρθηκαν προηγουμένως και προσδιορίζουν την ενόρμηση είναι η ώση, ο σκοπός, το αντικείμενο και η πηγή της ενόρμησης.

Η ώση, αναφέρεται στην «ποσότητα της δύναμης» (Freud 2000, σελ.16), αναλογικά με το έργο που αντιπροσωπεύει η ενόρμηση. Δηλαδή, στην ενεργοποίηση και την παρότρυνση για δράση που δίνεται ως μήνυμα από τον ίδιο τον οργανισμό.

Σκοπός νοείται ένας και μόνος «η ικανοποίηση μέσω της άρσης της κατάστασης διέγερσης που επικρατεί στην πηγή της ενόρμησης» (Freud 2000, σελ.16). Με πιο απλά λόγια είναι η επίτευξη της ηδονής μέσω της μείωσης της διέγερσης, ή η αποφυγή του πόνου που προέρχεται από την αυξημένη διεγερσιμότητα (Freud, 1965a).

Ανεξάρτητα από την μοναδικότητα του σκοπού, παρατηρούμε ότι προσφέρονται κάθε φορά πολλές και διαφορετικές κατευθύνσεις, πληρέστερες ή «μερικές», όπως είναι για παράδειγμα η μετουσίωση για την εκπλήρωση αυτού.

Αντικείμενο είναι σύμφωνα με τον ίδιο το Freud (2000, σελ.17), «εκείνο το οποίο ή μέσα από το οποίο η ενόρμηση επιτυγχάνει το σκοπό της». Αποτελεί ένα παράγοντα μεταβλητό και δεν φαίνεται να συνδέεται άμεσα με την ίδια την ενόρμηση. Το αντικείμενο μιας ενόρμησης μπορεί να είναι ένα στοιχείο ή άτομο του εξωτερικού περιβάλλοντος ή ακόμα και το Εγώ του ατόμου (όπως γίνεται στην περίπτωση του πρωτογενούς ναρκισσισμού, Freud 1991b).

Πηγή της ενόρμησης (Freud 2000, σελ.17), «είναι η σωματική διεργασία που εντοπίζεται σε ένα όργανο ή μέρος του σώματος». Με δυο λόγια, είναι το μέρος του σώματος που βιώνει κάθε δεδομένη στιγμή έντονη την διέγερση, η οποία σε ψυχικό επίπεδο αναπαριστάται ως ενόρμηση. Ενώ, ο όρος καθήλωση όσον αφορά στη πηγή, προσδιορίζει την έμμονη απαγκίστρωση του ατόμου για την αναζήτηση της ηδονής από ένα συγκεκριμένο μέρος του σώματος του (στόμα, πρωκτός, φαλλός κτλ.).

Στο ερώτημα τέλος, πόσες και ποιες ενορμήσεις μπορούμε να διακρίνουμε; η ψυχανάλυση, όπως διαμορφώθηκε από τον Freud προτείνει δύο θέσεις με τις οποίες θα ασχοληθούμε στο κυρίως μέρος της παρούσας εργασίας.

Στην ψυχανάλυση όταν αναφερόμαστε στην έννοια **ψυχικό όργανο**, ουσιαστικά εννοούμε το μέσο που χειρίζεται τις ενορμήσεις. Ο τρόπος που τις χειρίζεται μπορεί να συνοψιστεί στις παρακάτω προτάσεις:

- Θέτει σε αναπαραστάσεις (δηλαδή σε σενάρια με εικόνες), φαντασιώσεις και όνειρα που πιθανόν να έχουν απωθηθεί.
- Δίνει συναισθηματική ποιότητα στην ενέργεια του ψυχικού οργάνου, δηλαδή την μεταμορφώνει τις ενορμήσεις σε θυμό, σε ενθουσιασμό, σε τρυφερότητα, κτλ.

- Συμβολοποιεί, με την έννοια ότι βαφτίζει την απωθημένη επιθυμία με επικοινωνήσιμο νόημα (Angerergues και συν. 1996).

Η **ενέργεια του ψυχικού οργάνου** είναι ακριβώς αυτή των ενορμήσεων. Παρουσιάζει μια σειρά από χαρακτηριστικά στα οποία θα αναφερθούμε εν συντομία στην συνέχεια. Αρχικά η ενέργεια ενεργοποιείται από εξωτερικές διεγέρσεις που αξιοποιούνται λόγω των εσωτερικών κινήσεων τις οποίες προκαλούν και οι οποίες δεν τους είναι αναγκαστικά συμμετρικές. Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ότι η ενέργεια στοχεύει να φτάσει το βαθμό μηδέν της διέγερσης (**αρχή της αδράνειας**). Με βάση αυτήν την αρχή το άτομο προστατεύεται από το άσχημο συναίσθημα της έντασης που βιώνει από την έλλειψη του ποθητού αντικειμένου. Μια άλλη αρχή που διέπει την ενέργεια είναι η **αρχή της σταθερότητας** σύμφωνα με την οποία τείνει να διατηρήσει μια διέγερση όσο το δυνατόν πιο χαμηλή και πιο σταθερή (Laplance, 1988). Οι συναισθηματικές κινήσεις του ατόμου, δηλαδή το φαντασιωσικό σενάριο μπορεί να είναι υπερεπενδυμένο, για παράδειγμα όταν κάποιος λει, «μόλις το σκεφτώ, κλαιω» ή υποεπενδυμένο, για παράδειγμα όταν άλλη στιγμή ισχυρίζεται «το ήξερα, αλλά δεν αισθάνομαι τίποτα». Στην μια περίπτωση το συναίσθημα ξεχειλίζει και η αναπαράσταση είναι κορεσμένη από αισθήματα και συγκινήσεις. Ενώ, στην άλλη περίπτωση, το συναίσθημα σαν να αιωρείται, να αναστέλλεται και η παράσταση είναι άχρωμη και χωρίς προφανώς συναισθηματική ποιότητα.

Στην **νεύρωση** συναντάται ακριβώς αυτή η παθιασμένη υπερχείλιση ως το αποτέλεσμα των ενεργειακών κινήσεων βάθους που ταραίζουν το υποκείμενο, το σώμα και την ψυχή, ακριβώς επειδή η ένταση τους ξεπερνά τις ικανότητες ενσωμάτωσης του συστήματος «συναίσθημα – παράσταση – απώθηση – συμβόλιση» (Angerergues και συν., 1996). Κατά αυτήν την έννοια το υποκείμενο, δεν καταφέρνει να χειριστεί τα γεγονότα, δηλαδή να μεταμορφώσει την διέγερση σε συναισθήματα με ποιοτική χροιά,

σε απωθήσιμες παραστάσεις και ακόμη λιγότερο σε σκέψεις και σε λεκτικές εκφράσεις που θα συμβολοποιούσαν αυτή την ανυπόφορη διέγερση.

Ο όρος **λίμπιντο**, έχει καθαρά ποσοτικό χαρακτήρα, παρότι δεν μπορεί να μετρηθεί και ανταποκρίνεται στην ενέργεια που επενδύεται από την σεξουαλική ενόρμηση ως προς το αντικείμενο. Είναι έννοια παραπλήσια με την σεξουαλική επιθυμία που αναζητά την ικανοποίηση από το αντικείμενο και επιτρέπει την διαφοροποίηση ως προς το σκοπό (μετουσίωση για παράδειγμα), και την πηγή της ευχαρίστησης με την ικανοποίηση σε διάφορες ερωτογενείς ζώνες (Freud, 1977a).

Η **απόθηση**, ως βασικός μηχανισμός άμυνας (Freud, A. 1978) είναι η «εκούσια λήθη ή άγνοια του ατόμου» (Mc William. 2000, σελ. 264). Λειτουργεί ως μέσο για να ανασταλεί η ψυχική ανάπτυξη μιας ενόρμησης, δηλαδή εκτοπίζει την ενόρμηση στο ασυνείδητο, όπου το περιεχόμενο της γίνεται μη συνειδητό και δύσκολα αποκτά κάποιος πρόσβαση σε αυτό (Miller, 2003).

Η έννοια του **καταναγκασμού της επανάληψης**, αξίζει να συζητηθεί στην συνέχεια. Πρόκειται για έναν όρο που εμφανίστηκε αργότερα στην ψυχαναλυτική ορολογία, κατέχει, παρ' όλα αυτά, καίρια θέση για την κατανόηση της έννοιας των ενορμήσεων, καθώς διαπλέκονται στις αρχές της ηδονής και πραγματικότητας (Laplace & Pontalis, 1986).

Στο «Πέραν από την αρχή της ηδονής», (1965a), ο Freud ισχυρίζεται ότι παρότι η επανάληψη λειτουργεί συχνά ως εμπόδιο στο στοιχείο της ηδονής, μπορεί από μόνη της να είναι πηγή ηδονής. Τούτο συμβαίνει εφόσον ο οργανισμός επανέρχεται σε μια κατάσταση που του ήταν ευχάριστη ή όσον αφορά στην επανάληψη δυσάρεστων καταστάσεων, επιτυγχάνεται μια μεταβίβαση μέσω της οποίας το άτομο προσπαθεί να εξοικειωθεί με την οδυνηρή κατάσταση και να πάψει να είναι γι' αυτό αρνητικά φορτισμένη.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η Άννα Ποταμιανού (1999), μαθήτρια της κόρης του Freud, Άννας, στην απόπειρα της να διευκρινίσει την ποιότητα του καταναγκασμού, ισχυρίζεται ότι πρόκειται για μια πράξη που επαναλαμβάνεται τόσο στην σκέψη όσο και στην συμπεριφορά του ατόμου χωρίς το άτομο συνειδητά να γνωρίζει ότι την επαναλαμβάνει. Παράλληλα, έχει ψυχαναγκαστικά στοιχεία, καθώς ο ασθενής δείχνει να προτιμά την αδιάκοπη επανάληψη δυσλειτουργικών του στάσεων ή συμπτωμάτων, αντί να θυμηθεί αυτό που χρειάστηκε να απωθήσει. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της αντίστασης που προβάλλει το ασυνείδητο απέναντι στο ενδεχόμενο, να έρθει ξανά σε επαφή με μια ανάμνηση επώδυνη.

Ορίζεται, έτσι, ως η «έμφυτη τάση στους ζώντες οργανισμούς που τους ωθεί στην επιστροφή προς τα πίσω» (Ποταμιανού, 1999, σελ.56), ώστε να αποκατασταθούν προηγούμενες καταστάσεις ταυτόσημες με ότι προϋπήρχε του τραυματικού γεγονότος. Σε αυτό το ξαναγύρισμα προς τα πίσω όπως αρχικά διατυπώθηκε από τον Freud, ήρθε αργότερα να στηρίξει την ύπαρξη της ενόρμησης του θανάτου, δηλαδή το ξαναγύρισμα μέχρι ο οργανισμός να φτάσει το ανόργανο (Freud, 1965a)

6. ΟΙ ΕΝΟΡΜΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ FREUD

Παρότι, συχνά ο Freud άλλαξε την αρχική ψυχαναλυτική του θεωρία έμμενε ωστόσο, πάντα πιστός στην θεωρητική βάση την οποία είχε σίγουρη, την πρωτοκαθεδρία των ενορμήσεων. Είχε εξαρχής θέσει, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ως αρχές λειτουργίας αυτών τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά: α) την ώση, β) τον σκοπό, γ) την πηγή, δ) το αντικείμενο (Freud, *Ιστορία της ψυχανάλυσεως*). Η θεωρία των ενορμήσεων πήρε διάφορες μορφές στην μακρόχρονη συγγραφική του πορεία, αλλά διατήρησε πάντα ως κύριο χαρακτηριστικό της το δυϊσμό της (Βασιλιάς, 2002).

Η πρώτη επεξεργασία το 1905 χαρακτηρίζεται από τον δυϊσμό ανάμεσα στις σεξουαλικές ενορμήσεις από τη μια μεριά και στις ενορμήσεις του εγώ ή της αυτό-συντήρησης, από την άλλη (Freud, 1991a). Στο ενδιάμεσο διάστημα το 1914, εισήγαγε την έννοια του ναρκισσισμού στην θεωρία της λίμπιντο (Freud, 1991b), δηλαδή τότε εστίαζε στην αντίθεση μεταξύ της λίμπιντο του Εγώ και της λίμπιντο του αντικειμένου και ο θεωρητικός του στοχασμός στρέφονταν στην διαφοροποίηση των Ενορμήσεων του Εγώ σε αντιδιαστολή με τις Ενορμήσεις του Αντικειμένου. Τέλος το 1924 (Freud, 1965a), στην δεύτερη και τελική επεξεργασία του, και ενώ είχε καταπιαστεί με την ανάδειξη του πρωτογενούς μαζοχισμού και του καταναγκασμού προς επανάληψη, η

αντίθεση παίρνει την μορφή ενορμήσεων της ζωής και ενορμήσεων του θανάτου ή της καταστροφής. Με την νέα θεωρία του, ο ψυχισμός παύει να θεωρείται ως κάτι το ενιαίο και γραμμικά επαναλαμβανόμενο. Αντίθετα, η μια ψυχική πλευρά μπορεί να επιδιώκει την ευχαρίστηση, ενώ παράλληλα υπάρχει και μια άλλη ψυχική πλευρά που αντιτίθεται σ' αυτήν. Ο συγκεκριμένος δυϊσμός, ο οποίος διατρέχει το σύνολο της φροϋδικής σκέψης, αφορά ουσιαστικά στην ενδοψυχική σύγκρουση. Ή χρησιμοποιώντας δικά του λόγια, «οι ενορμήσεις δεν είναι πάντα σύμφωνες μεταξύ τους και αυτό έχει ως συχνή κατάληξη την σύγκρουση συμφερόντων» (Freud, 1996).

7. Η ΠΡΩΤΗ ΦΡΟΥΔΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝΟΡΜΗΣΕΩΝ

7.1. Ενορμήσεις Αυτοσυντήρησης - Ενορμήσεις του Εγώ

Στο Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης, με τον όρο αυτό ο Freud «ορίζει το σύνολο των αναγκών, που είναι συνδεδεμένες με τις σωματικές λειτουργίες τις απαραίτητες για την διατήρηση της ζωής του ατόμου, η πείνα αποτελεί το πρότυπο τους» (Laplace & Pontalis, 1986, σελ.191). Η έννοια αυτή δεν εμφανίζεται στο έργο του παρά το 1910, αλλά από την αρχή της διατύπωσης της θεωρίας του για την λήμπιντο υπονοείται η ύπαρξη τους για την στήριξη των σεξουαλικών ενορμήσεων σε σωματικές λειτουργίες ήδη κατά την συγγραφή του έργου του «Τρία Δοκίμια για την σεξουαλικότητα (Freud, 1991b). Η αρχική ικανοποίηση της στοματικής ερωτογενούς ζώνης, είναι στενά συνδεδεμένη με την ικανοποίηση της ανάγκης για τροφή.

Στην πρώτη θεωρία του όλες οι οργανικές ενορμήσεις που λειτουργούν στον ψυχισμό, μπορούν να ταξινομηθούν σύμφωνα με τους όρους σε «Πείνα» ή σε «Ερωτα». Ο δυϊσμός σε αυτό το σημείο εξυπηρετεί από την μία την στήριξη των σεξουαλικών ενορμήσεων στις ενορμήσεις αυτοσυντήρησης και από την άλλη κάνει ξεκάθαρη την αντίθεση τους στην ψυχική σύγκρουση. Για παράδειγμα, το μάτι όταν υπάρχουν υστερικές διαταραχές της όρασεων, είναι ο τόπος όπου εκδηλώνεται το σύμπτωμα αν υπάρξει σύγκρουση μεταξύ των δύο ενορμήσεων (Laplace & Pontalis, 1986).

Μια ακόμα διαφοροποίηση των εννοήσεων αυτοσυντήρησης και σεξουαλικότητας είναι ότι ενώ και οι δύο στοχεύουν στην απόκτηση ικανοποίησης, οι πρώτες κυριαρχούνται από την αρχή της πραγματικότητας, ενώ οι δεύτερες από την αρχή της ηδονής. Με άλλα λόγια, όταν οι εννοήσεις αυτοσυντήρησης δεν ικανοποιούνται από την αρχή της ηδονής, προσαρμόζονται στην αρχή της πραγματικότητας και αναζητούν νέα μέσα για την καταστολή της έλλειψης που βιώνουν. Αντίθετα, οι σεξουαλικές εννοήσεις όταν δεν ικανοποιούνται από την αρχή της ηδονής συνεχίζουν να υφίστανται εκεί με την μορφή φαντασιώσεων για περισσότερο χρονικό διάστημα. Αυτή η παρατεταμένη παραμονή τους σε φαντασιωσικό επίπεδο και η καθυστέρηση να λειτουργήσουν με βάση την αρχή της πραγματικότητας οδηγεί σε κάποιες περιπτώσεις στην νεύρωση. Μια δεύτερη διαφοροποίηση τους είναι ότι οι εννοήσεις αυτοσυντήρησης δεν ενεργοποιούν μηχανισμούς άμυνας, όπως την μετουσίωση ή την απόθεση όταν δεν επιτυγχάνουν την κάλυψη της ανάγκης που προέρχεται από αυτές, όπως συμβαίνει στις σεξουαλικές εννοήσεις.

Οι εννοήσεις αυτοσυντήρησης είναι πολυάριθμες και παρότι πουθενά στο έργο του Freud δεν γίνεται εκτενής αναφορά σε αυτές, ενδεικτικά θα μπορούσαμε να παραθέσουμε την διατροφή, την αφοδευση, την ούρηση, την μυϊκή δραστηριότητα, την όραση κτλ. Οι εννοήσεις αυτές παρουσιάζονται στην ψυχανάλυση αδιαχώριστες από το Εγώ του ατόμου, καθώς από την μία μεριά λειτουργούν σύμφωνα με την αρχή της πραγματικότητας που εδρεύει στο Εγώ και από την άλλη, σε βιολογικό επίπεδο υπηρετούν τους σκοπούς και την επιβίωση του ίδιου του οργανισμού και συντηρούν τον εαυτό. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι αυτές α) προέρχονται από τον οργανισμό και β) στοχεύουν σε εξειδικευμένα εξωτερικά αντικείμενα (π.χ. τροφή ή ένδυση).

Αργότερα, όταν διατύπωσε την θεωρία της ναρκισσιστικής λίμπιντο (Freud, 1991b), στην απόπειρα του να δημιουργήσει μια μονιστική εννοητική θεωρία όπως

αυτή του Γιούνκ, οι ενορμήσεις του Εγώ παρουσιάζονται να πηγάζουν από αυτό (από το ίδιο το εγώ) και αναφέρονται σε ανεξάρτητα αντικείμενα (για παράδειγμα στην τροφή). Ενώ παράλληλα το εγώ γίνεται και αντικείμενο για την σεξουαλική ενόρμηση (λίμπιντο του Εγώ) (Laplace & Pontalis, 1986). Μετά την δεύτερη διατύπωση της θεωρίας του οι ενορμήσεις αυτοσυντήρησης εντάσσονται στην έννοια «Έρωτος», δηλαδή στις ενορμήσεις της ζωής.

7.2. Σεξουαλική Ενορμηση

Ορίζεται από τους Laplace και Pontalis, (1986, σελ. 218), ως «η εσωτερική ώση η οποία δρα σε ένα πολύ ευρύτερο πεδίο από εκείνο των σεξουαλικών δραστηριοτήτων με την τρέχουσα έννοια του όρου...και από δυναμική άποψη θεωρείται ο απαραίτητος πόλος της ψυχικής σύγκρουσης που είναι το προνομιακό αντικείμενο απόθησης στο ασυνείδητο».

Τα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής ενόρμησης, είναι τα εξής:

α) Η **ηδονή του οργάνου**. Δηλαδή, η διαλλακτικότητα αναφορικά με την πηγή από την οποία ικανοποιείται αυτή. Στο ανθρώπινο σώμα, όπως αναφέρθηκε στο σχετικό χωρείο για τις πηγές των ενορμήσεων, υπάρχουν διάφορα σημεία σεξουαλικής διέγερσης, έτσι η ενόρμηση δεν παρουσιάζεται εξαρχής ενοποιημένη αλλά στοχεύει στην ικανοποίηση σε μερικές ενορμήσεις.

β) Η **λίμπιντο** είναι η μοναδική ενέργεια που χαρακτηρίζει τις μεταβολές της, από οικονομική άποψη.

γ) Είναι στενά συνδεδεμένη με την δημιουργία **αναπαραστάσεων** και φαντασιώσεων, οι οποίες είναι εξειδικευμένες προς ένα συγκεκριμένο κάθε φορά αντικείμενο.

Θα μπορούσαμε να πούμε γενικότερα ότι είναι μία ώθηση στο άτομο που επίμονα αποζητά την «πλήρωση της», υπακούοντας στην αρχή της ηδονής. Είναι δύσκολα «εκπαιδεύσιμη», και λειτουργεί σύμφωνα με τους νόμους της πρωτογενούς διαδικασίας. Μπορεί ακόμα να στρέφεται είτε, σε κάποιον άλλο από το περιβάλλον του ατόμου ή σε κάποιο υποκατάστατο ανόργανο, και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, μιλάμε για το αντικείμενο της επένδυσης της σεξουαλικής ενόρμησης. Είτε, όταν στρέφεται προς το ίδιο το Εγώ του ατόμου, όπου μιλάμε για ναρκισσιστική επένδυση της σεξουαλικής ενόρμησης στο ίδιο το άτομο (Freud, 1991b). Η ισορροπία στην σεξουαλική ενόρμηση προδιαθέτει και την ισορροπία στο ψυχικό σύστημα γενικότερα, εφόσον αποφεύγει την δημιουργία συγκρούσεων στον ψυχισμό του ατόμου.

Στην δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων του Freud, εντάσσεται μαζί με τις ενορμήσεις αυτοσυντήρησης στην ενόρμηση της ζωής ή Έρωτα, παίρνοντας έτσι την μορφή μιας δύναμης που τείνει προς την σύνδεση και την συγκρότηση των ζωτικών ενοτήτων.

7.3. Σύνοψη

Η ενορμητική οικονομία σε αυτήν την θεωρία, όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, ρυθμίζεται από την αρχή της ευχαρίστησης – δυσαρέσκειας, δηλαδή το άτομο τείνει να κάνει πράξεις που το ικανοποιούν και αποφεύγει καταστάσεις που είναι δυσάρεστες γι' αυτό. Οι ενορμήσεις χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες :αυτοσυντήρησης και σεξουαλικές- η λίμπιντο ορίζει την ενέργεια των τελευταίων.

Οι σεξουαλικές ενορμήσεις απορρέουν από πολλές οργανικές πηγές στο ανθρώπινο σώμα (στόμα, πρωκτός, φαλλός) και είναι πολυάριθμες. Στην πορεία της ανάπτυξης του παιδιού, λειτουργούν ξεχωριστά η μία από την άλλη, στα αντίστοιχα

ψυχοσεξουαλικά στάδια (στοματικό, πρωκτικό, φαλλικό), όπως αυτά παρουσιάστηκαν στα «Τρία δοκίμια για την σεξουαλικότητα» (Freud, 1991a). Αργότερα, οι αρχικά ξεχωριστές σεξουαλικές ενορμήσεις συγκλίνουν και στοχεύουν στην αναπαραγωγή του οργανισμού (έπειτα από μια λανθάνουσα περίοδο ανάπτυξης). Πριν από την σύνθεση τους, η κάθε μερική ενόρμηση στοχεύει απλά στην «ηδονή του οργάνου» (Freud, 2000).

Στα πρώτα αυτά στάδια της ανάπτυξης, οι σεξουαλικές ενορμήσεις συμβαδίζουν με τις ενορμήσεις της αυτοσυντήρησης και είναι στενά συνδεδεμένες μαζί τους. Η αποδέσμευση και διαφοροποίηση τους από αυτές γίνεται σταδιακά, σε μετέπειτα χρονική περίοδο. Η αποσύνδεση δεν είναι ολική, καθώς «ένα μέρος των σεξουαλικών ενορμήσεων παραμένει συνδεδεμένο με τις ενορμήσεις του Εγώ σ' όλη τη διάρκεια της ζωής» (Freud, 2000, σελ. 20).

Μετά την τελική διαμόρφωση της θεωρίας των ενορμήσεων η έννοια της ενόρμησης αυτοσυντήρησης παίρνει την μορφή ορμής και αλλάζει ελαφρά το νοηματικό της περιεχόμενο. Όπως παραθέτει ο ίδιος στο έργο του «Επίκαιρες παρατηρήσεις για τον Πόλεμο και τον Θάνατο», (Freud, 1998) η ενόρμηση της αυτοσυντήρησης, είναι μια λειτουργία ενστικτώδης στον ανθρώπινο οργανισμό, που συναντάται, σε όλα τα έμβια όντα. Προσθέτει, ότι στόχος της δεν είναι μονάχα η απλή επιβίωση του οργανισμού στις εκάστοτε εξωτερικές συνθήκες, αλλά παράλληλα «μετουσιώνεται σε ορμή για τη ζωή, στην αγάπη για την ζωή και σε έρωτα, δηλαδή σε φροντίδα για την αποσόβηση τόσο του βιολογικού όσο και του ψυχικού και πνευματικού θανάτου» (Freud, 1998, σελ. 13).

8. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΡΟΥΔΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝΟΡΜΗΣΕΩΝ

*«Ποιος άλλος εκτός απ' αυτόν τον κλινικό γιατρό,
τον προσκολλημένο στο πλέον κοινότοπο της οδύνης,
ερεύνησε με τόση τόλμη τη ζωή όσον αφορά το νόημα που έχει,
όχι για να πει ότι δεν έχει, εύκολος τρόπος να νίψει
τας χείρας του, αλλά για να πει ότι έχει ένα και μόνο,
όπου η επιθυμία φέρεται από το θάνατο.»*

(Λακάν για τον Φρόντ, βλ. Μαννονι, 1993 σελ.11)

8.1. Η πορεία προς την επαναδιατύπωση της θεωρίας των ενορμήσεων.

Στην αρχή του συγγραφικού του έργου, το 1905 με την έκδοση του «Τρία δοκίμια για την σεξουαλικότητα» (Freud, 1991a), η επιθετικότητα, αποτελούσε μονάχα συστατικό της σεξουαλικής ενόρμησης. Το 1909, στην ψυχανάλυση παιδιού, του μικρού Χανς (Freud, 1992), παρατηρούμε ότι η σκέψη για την τελική θεωρία των ενορμήσεων βρίσκεται στο έργο αυτό σε λανθάνουσα μορφή, όπως σημειώνει ο ίδιος, «δεν μπορώ να φτάσω στο σημείο να υποθέσω την ύπαρξη μιας ειδικής επιθετικής ορμής πλάι στις γνώριμες ορμές της αυτοσυντήρησης και τη σεξουαλική ορμή, και μάλιστα στην ίδια θέση με αυτά».

Τα ερωτήματα αυτά, τα οποία ταλάνιζαν τον Freud και τον οδήγησαν στην διατύπωση της δεύτερης θεωρίας του σχετικά με τις ενορμήσεις, πλήθυναν όταν

μελετούσε το 1915 μια περίπτωση μελαγχολίας, καθώς και τα παράδοξα του μαζοχισμού (Freud, 1991b). Οι αυτοκατηγορίες, οι αρνητικές αντιδράσεις και εν γένει η οικουμενικότητα των αισθημάτων ενοχής που συναντούσε σε πολλούς ασθενείς του, έκαναν επιτακτική την ανάγκη να δοθούν απαντήσεις σε αυτά μέσα από τον εμπλουτισμό της θεωρίας του.

Το ίδιο έτος με την έκδοση του βιβλίου του «Τα Ένστικτα και οι μεταλλαγές τους» το 1915 (βλ. Freud 1996), δειλά δειλά αρχίζει να διαφαίνεται στην σκέψη του η ύπαρξη μιας επιθετικότητας που λειτουργεί ανεξάρτητα από την ενόρμηση της σεξουαλικότητας. Στο ίδιο έργο, διακηρύττει ότι «το μίσος σαν σχέση προς τα αντικείμενα είναι χρονικά μεγαλύτερο από την αγάπη κι έχει τις ρίζες του στα ένστικτα του εγώ ή ένστικτα της αυτοσυντήρησης». Αναλύει το μίσος που προέρχεται από την αρχέγονη απόρριψη του εξωτερικού κόσμου, όπως συμβαίνει στο βρέφος που αποδιώχνει τα ερεθίσματα και μισεί τον κόσμο που επεμβαίνει στην δική του ιδιωτική ναρκισσιστική σφαίρα (From, 1977a). Υπ' αυτήν την έννοια τα πρότυπα του μίσους δεν πηγάζουν από την σεξουαλική ζωή αλλά από τον αγώνα του εγώ να διαφυλάξει τον εαυτό του.

Αργότερα, τα πρώτα ερωτήματα, ωριμάζουν μέσα του, μετατρέπονται και συγκεκριμενοποιούνται στην διευκρίνιση της φύσης του καταναγκασμού επανάληψης δυσάρεστων καταστάσεων, όπως αυτό παρατήρησε ότι συμβαίνει στην τραυματική νεύρωση και στα παιχνίδια των παιδιών. Έννοια που διευκρίνισε αργότερα το 1924, στο έργο «Πέρα από την αρχή της ηδονής» (Freud, 1965a), ισχυριζόμενος ότι μιλώντας για καταναγκασμό προς την επανάληψη, αναφερόμαστε ουσιαστικά στην «τάση μέσα από την οποία ένας άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να επαναλάβει προηγούμενες πράξεις ή να επιστρέψει σε προηγούμενα στάδια της ανάπτυξης του» (Daco, 1970, σελ. 336). Στο έργο αυτό γίνεται η πρώτη αναφορά στην νέα διχοτόμηση των ενορμήσεων, προκειμένου να εξετάσει αναλυτικότερα την φύση τους.

Παρατηρώντας τότε, τις μομφές και τα παράπονα που απευθύνονταν στο απολεσθέν αντικείμενο να στρέφονται εναντίον του Εγώ του υποκειμένου, υπέθεσε την ύπαρξη μιας ενδόμυχης ασυνείδητης δομής που ονόμασε ένστικτο του θανάτου, και που μπορεί να στρέφεται εναντίον του ίδιου του Εγώ του ατόμου (Μαννονι, 1993), και που σχετίζονταν άμεσα με την ενοχή για τις επιθυμίες του ατόμου όπως αυτή επιβάλλεται από το Υπερεγώ (Ράιχ, 1990). Ενώ, σε τελική ανάλυση στοχεύουν στην επαναφορά των ζωντανών υπάρξεων σε μια προγενέστερη της ζωής κατάσταση, στην κατάσταση της ανόργανης ύλης.

Για να γίνει πιο κατανοητή η παραπάνω θέση θα φέρουμε δύο παραδείγματα στο σημείο αυτό που επιβεβαιώνουν την βασανιστική και αυτοκαταστροφική επιρροή των ενοχών. Πρώτον, για την ψυχανάλυση, όσο περισσότερο αθώος αισθάνεται κάποιος, τόσο περισσότερο φαίνεται ότι έχει απομακρύνει τις επιθετικές του ενορμήσεις, με αποτέλεσμα αυτές να τίθενται στην υπηρεσία του Υπερεγώ, το οποίο οπλίζεται έτσι καλύτερα για να μας βασανίζει. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι πλέον «αθώοι» να σηκώνουν το βαρύτερο φορτίο ενοχής. Δεύτερον, στην περίπτωση του πένθους, ο πένθων διατηρεί το αίσθημα ενοχής για το ανομολόγητο μίσος που νιώθει για τον εξιδανικευμένο νεκρό. Η ενοχή, μετατρέπεται, στην συνέχεια, σε αυτοκατηγορίες, και αυτοκαταστροφικές τάσεις που κρύβουν τον πόθο της επανασυνάντησης με το νεκρό, (Bacque, 2004).

Ο Freud στο «πέρα από την Αρχή της Ηδονής», (1965a) και στο «Εγώ και Εκείνο» (βλ. From, 1983), είχε αντιληφθεί την ύπαρξη μιας ασυνείδητης ανάγκης για τιμωρία, αυτή η ανάγκη, υποτίθεται ότι ευθύνονταν για την αντίσταση στο να γίνει ο ασθενής καλά. Ταυτόχρονα εισάγονταν κι η θεωρία περί του «ενστίκτου του θανάτου», που πυροδότησε γύρω στο 1925 μια μεγάλη διάσταση απόψεων στα πλαίσια της ψυχαναλυτικής θεωρίας για τις νευρώσεις. Αλλά ακόμα και τότε ο Freud διατηρούσε επιφυλάξεις σχετικά με την ορθότητα των απόψεων του, αναφέρει

χαρακτηριστικά, «Μπορεί να με ρωτήσουν, αν και πόσο είμαι πεισμένος για την αλήθεια των υποθέσεων που διατύπωσα σε αυτές τις σελίδες. Θα απαντούσα τότε πως δεν είμαι πεισμένος και πως δε ζητάω να πείσω κι άλλους ανθρώπους να τις πιστέψουν ή ακριβέστερα, πως δεν ξέρω πόσο τις πιστεύω» (Freud, 1965a).

Αργότερα το 1930, επιστρέφει με το έργο του «Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας» (Freud, 1974a), για να περιγράψει σαφέστατα την ανάπτυξη της νέας αυτής θεωρίας των ενορμήσεων, που δείχνει να έχει κατασταλάξει, πλέον, στην σκέψη του. Ενώ το 1933, στις «Μελέτες για την ψυχανάλυση» (Freud, 1979), ο Freud εμμένει στην θέση του για την ενόρμηση της ζωής διαφοροποιώντας την από αυτήν του θανάτου, σαν μια δύναμη που συνδυάζει την ζωντανή ουσία σε όλο και μεγαλύτερες μονάδες, σε αντιδιαστολή με την δεύτερη που οδηγεί καθετί το ζωντανό στην ανόργανη κατάσταση. Ακόμα και στα τελευταία, του κείμενα μετά το 1935, (βλέπε ενδεικτικά, Επιτομή, 1940, Περατούμενη και μη- περατούμενη ανάλυση, 1937), ο Freud συνεχίζει να τονίζει την πεποίθηση του για την ύπαρξη της ενόρμησης του θανάτου.

8.2. Η δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων

Το ποια ήταν όμως τελικά η αναδιατύπωση των απόψεων του για τις ενορμήσεις; Και πως αυτές παρουσιάζονται ότι δρουν στα πλαίσια της δεύτερης θεωρίας του θα αναφερθεί παρακάτω. Ο Freud έλεγε ότι η ζωντανή ουσία κυβερνιέται από δύο αντιθετικές ενορμητικές δυνάμεις που τις εξίσωνε με τη σεξουαλική ενόρμηση («Eros») και με την ενόρμηση του θανάτου», («Thanatos») (βλ. Βαμβαλής, 2000). Κατά το Freud η ενόρμηση «Ερως» ερεθίζει κι εξυψώνει τη ζωντανή ουσία πέρα από την ισορροπία της, που μοιάζει με την παθητικότητα της ανόργανης ύλης, δημιουργεί ένταση που ενώνει τη ζωή σε όλο και μεγαλύτερες μονάδες. Είναι ζωηρή ενόρμηση

και η αιτία όλων των αναταραχών της ζωής (Freud, 1998). Αλλά πίσω από αυτό προβάλλεται να λειτουργεί το σιωπηλό αλλά «πολύ πιο σοβαρό» ένστικτο του θανάτου, δηλαδή η τάση του να περιοριστεί το ζωντανό σε δίχως ζωή, στο τίποτα, στη Νιρβάνα (Laplanche, 1988).

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η ζωή πραγματικά δεν ήταν τίποτε άλλο από μια διαταραχή της αιώνιας σιωπής, του τίποτα. Ενώ από αυτήν του την πεποίθηση εξηγεί τελικά και την έννοια της συναισθηματικής αμφιθυμίας, δηλαδή το γεγονός ότι συχνά το ίδιο άτομο βιώνει για το ίδιο αντικείμενο έντονα συναισθήματα αγάπης και μίσους (Freud, 1998). Πράγμα που γίνεται έντονα αντιληπτό αν αναλογιστούμε ότι οι πιο τρυφερές εκδηλώσεις αγάπης με τα οικεία μας πρόσωπα πηγάζουν από την αντίδραση μας για τα εχθρικά συναισθήματα που βιώνουμε ταυτόχρονα γι' αυτά. Όπως ακριβώς συμβαίνει με την σχέση μητέρας και βρέφους, στην αρχή η μητέρα βιώνεται ως το λατρεμένο αντικείμενο, αλλά όταν το βρέφος αντιληφθεί ότι είναι οντότητα άλλη από αυτό, υφίσταται πλήγμα ματαιώσης και μισεί το αρχικά αγαπημένο αντικείμενο (βλ. ενδεικτικά στην θεωρία της Klein, υποενότητα 9.3, Klein, 1964).

Η κάθε μια από αυτές τις ενορμήσεις επιτελεί το δικό της έργο στην επίδραση και τροποποίηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ακόμα, οι δύο ενορμήσεις θεωρούνται βασικές και ουσιώδεις σε κάθε άτομο, και θα ήταν λάθος να μιλήσουμε για την ενόρμηση της ζωής εξισώνοντας την με κάτι καλό, ενώ για αυτήν του θανάτου, ονομάζοντας την κάτι κακό και επαίσχυντο. Αντίθετα, μας παροτρύνει ο Freud (1998), να δεχτούμε και τις δύο ως απαραίτητες, και να αναγνωρίσουμε την «αμοιβαία αντίδραση τους πάνω στα φαινόμενα της ζωής» (σελ. 72). Λειτουργούν πάντα εν παραλλήλω και όχι απομονωμένες η μια από την άλλη, έτσι επιτυγχάνεται η κατάκτηση των διάφορων στόχων και επιθυμιών των ατόμων. Έτσι, για παράδειγμα η ορμή της αυτοσυντήρησης «τροφοδοτεί» στην συνέχεια τη σεξουαλική ενόρμηση, και εμπεριέχει την επιθετικότητα, για να μπορεί να επιβάλλει τις ανάγκες της (την εύρεση

φαγητού για παράδειγμα). Ομοίως, η ερωτική ενόρμηση, επιστρατεύει την κατακυρίευση, για να κάνει δικό της το ποθητό αντικείμενο, δηλαδή τον αγαπημένο Άλλο.

Μέχρι εκείνη την εποχή η νεύρωση θεωρούνταν σαν αποτέλεσμα σύγκρουσης ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και στο φόβο της τιμωρίας (Freud, 1974b). Με άλλα λόγια, ήταν ευρέως αποδεκτό ότι οι αιτίες των δεινών του ανθρώπου πηγάζουν από τις απαγορεύσεις που του επιβάλλονται από την κοινωνία έναντι στις επιθυμίες ή τις ενορμήσεις τους. Χρειάστηκε χρόνος μέχρι να αντιληφθεί ότι η δυσφορία του ατόμου οφείλονταν σε «λόγους κρυμμένους βαθιά, στους κόλπους τους ίδιους της ανθρώπινης υπόστασης», (Μαννονι, 1993 σελ. 88).

Τώρα με τον νέο αυτό ορισμό των ενορμήσεων, σχηματίστηκε η διατύπωση ότι η νεύρωση αποτελούσε μια σύγκρουση ανάμεσα στην σεξουαλικότητα και στην *ανάγκη* για τιμωρία, δηλαδή το άμεσα αντίθετο του φόβου της τιμωρίας για την σεξουαλική συμπεριφορά.(Reich, 1977).

Παρατηρούμε, έτσι, ότι στον Freud χρειάστηκε πολύ χρόνος μέχρι όπου ανακαλύψει ότι η ενόρμηση του θανάτου είναι εξίσου σημαντική όσο και η λίμπιντο, την οποία και συνοδεύει από πολύ κοντά. Στον πρωτογενή ναρκισσισμό, η λίμπιντο συγγέεται σχεδόν με τις βιολογικές δυνάμεις. Η ενόρμηση του θανάτου όμως κατέχει ήδη την ίδια θέση. Η λίμπιντο μπορεί να επενδύσει ένα εξωτερικό αντικείμενο και να μεταβληθεί σε σεξουαλική επιθυμία και έρωτα. Η επιθετικότητα και το μίσος την ακολουθούν σαν σκιές. Τελικά, στον δευτερογενή ναρκισσισμό, η λίμπιντο επενδύει το ίδιο το Εγώ. Η ενόρμηση θανάτου επιτίθεται σε αυτό το ίδιο Εγώ, το κατηγορεί, το καταδικάζει, το βασανίζει. Ο Freud μένει έκθαμβος όταν διαπιστώνει ότι μπόρεσε επί τόσα χρόνια να κρύβει από τον εαυτό του αυτές τις αλήθειες (Freud, 1965a), ενώ στο έργο του, «Επίκαιρες παρατηρήσεις για τον πόλεμο και τον θάνατο» (1998), τονίζει ότι η δυσκολία της μεμονωμένης απομόνωσης των δύο συνυφασμένων αυτών ορμών,

ήταν αυτή που δεν τον άφηνε τόσο καιρό να τις ξεχωρίσει και να μιλήσει αναλυτικά για κάθε μια από αυτές. Αυτή η διάρκεια δίνει το μέγεθος της αντίστασης που τις προστατεύει, αυτή η αντίσταση δίνει το μέγεθος της σημασίας τους.

Η αλλαγή αυτή στην αρχική θεωρία του για την παντοδυναμία της σεξουαλικής ενόρμησης, επέβαλλε και την τροποποίηση η καλύτερα τον εμπλουτισμό της αρχικής τοπικής θεωρίας του το 1923 (Laplanche, 1988).

Αξίζει να παραθέσουμε σε αυτό το σημείο ένα ολόκληρο απόσπασμα από το έργο του Freud, «Το Εγώ και το Εκείνο» (Βλ. Fromm, σελ. 145) που εκδόθηκε εκείνη τη χρονιά:

«Η ειδική σωματική διαδικασία (του αναβολισμού ή του καταβολισμού) θα συνδεθεί με την καθεμία από τις δυο τάξεις ενορμήσεων και οι δύο ενορμήσεις είναι ενεργές σε κάθε μόριο της ζωντανής ύλης, αν και σε άνισες αναλογίες, έτσι που σε κάποιο μόριο η ύλη μπορεί να είναι ο κύριος εκπρόσωπος του Έρωτα. Αυτή η υπόθεση δε ρίχνει κανένα φως στην περίπτωση που οι δύο τάξεις ενορμήσεων είναι ενωμένες, αποτελώντας ένα μείγμα, ένα κράμα, αλλά το ότι κάτι τέτοιο συμβαίνει ταχτικά και πολύ εκτεταμένα, είναι μια υπόθεση αναγκαία για την άποψη μας. Φαίνεται πως, σαν αποτέλεσμα του συνδυασμού των μονοκύτταρων οργανισμών σε πολυκύτταρες μορφές ζωής, η ενόρμηση του θανάτου του μεμονωμένου κυττάρου μπορεί να εξουδετερωθεί και οι καταστροφικές παρορμήσεις να στραφούν προς τον εξωτερικό κόσμο μέσα από τη λειτουργία ενός ειδικού οργάνου. Αυτό το ειδικό όργανο φαίνεται να είναι το μυϊκό σύστημα, και η ενόρμηση του θανάτου, φαίνεται και από τον τρόπο να εκδηλώνεται – αν και μερικά μόνο κατά πάσα πιθανότητα – σαν μια ενόρμηση

καταστροφής, που κατευθύνεται ενάντια στον εξωτερικό κόσμο και τους άλλους οργανισμούς».

Σ' αυτήν την νέα διατύπωση το εκείνο δεν αποτελείται από την ασυνείδητη ψυχική ενέργεια η οποία δεν φαίνεται πια να πηγάζει μόνο από την λίμπιντο αλλά και από την ενόρμηση του θανάτου, (Μαννονι, 1993). Ανάμεσα στα δύο είδη των ενορμήσεων, το εγώ κρατά μια στάση αμερόληπτη, και προσδοκά από τις ενορμήσεις του θανάτου να καθυποτάξουν την λίμπιντο. Συχνά όμως γίνεται το ίδιο το Εγώ ο στόχος των καταστροφικών αυτών δεύτερων ενορμήσεων (Freud, 1979). Βλέπουμε έτσι, το Εγώ που αρχικά ήταν διαιτητής, να κινδυνεύει να γίνει στόχος των καταστρεπτικών ενορμήσεων, ο ναρκισσισμός σε αυτό το σημείο λειτουργεί ως άμυνα εναντίον των ενορμήσεων του θανάτου.

Τι ήταν, όμως, αυτό που παρακίνησε τον Freud να επαναδιατυπώσει την θεωρία των ενορμήσεων μετά το 1924; Ποιοι εκλυτικοί παράγοντες έδρασαν για την αναθεώρηση της αρχικής του θέσης; Με άλλα λόγια, ποιοι λόγοι τον ώθησαν να υποθέσει την ύπαρξη μιας ενόρμησης του θανάτου; Σύμφωνα με τον Φρομμ (1983), δύο γεγονότα στην ζωή του Freud, τον οδήγησαν προς την θεμελίωση της δεύτερης ενορμητικής θεωρίας του. Πρώτον, η έναρξη των Παγκοσμίων Πολέμων: ο Freud βρέθηκε εκείνη την περίοδο μπροστά σε μια μανιασμένη έκρηξη μίσους και καταστροφής που όμοια της δεν είχε συναντήσει η ανθρωπότητα. Το ιστορικό αυτό γεγονός του έδωσε το έναυσμα να ασχοληθεί λεπτομερέστερα με την έντονη επιθετική τάση που εκφράζονταν από τους εκπροσώπους του Ναζιστικού κόμματος. Ένα δεύτερο γεγονός στάθηκε η σοβαρή ασθένεια από την οποία έπασχε. Τα πρώτα συμπτώματα της αρρώστιας του άρχισαν να εκδηλώνονται το Φλεβάρη του 1923 (Βαμβαλής, 2000), τότε η αρχική του ανησυχία μπροστά στο θάνατο πήρε πιο έντονη μορφή και τον οδήγησε σε μια θέση σύμφωνα με την οποία η σύγκρουση ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο αποτελούσε το κέντρο της ανθρώπινης εμπειρίας, και όχι η

σύγκρουση ανάμεσα στις δύο βιο-θετικές ορμές, το σεξουαλικό πόθο και τις ορμές του εγώ.

8.3. Η Ενόρμηση του Έρωτα - Σεξουαλικές ενορμήσεις

Si vis vitam, para mortem.

(Αν θέλεις να αντέξεις τη ζωή, προετοιμάσου για το θάνατο)

(Freud , 1998 σελ.59)

Ο Έρωτας στην ψυχανάλυση αποκτά νέο νόημα και εννοιολογικό περιεχόμενο. Η λέξη δεν παραπέμπει πια, όπως το είχαμε συνηθίσει στον στενό συναισθηματικό δεσμό που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο άτομα άλλα εμπλουτίζεται και επεκτείνεται σε όλους τους τομείς της ζωής. Μιλώντας για Έρωτα, αναφερόμαστε στην αγάπη για την ζωή εν γένει και στα θαύματα αυτής σε όλους τους οργανισμούς, πρόκειται για μια επιθυμία για την ανάπτυξη του ανθρώπου, αλλά και της ομάδας- κοινωνίας στην οποία εντάσσεται αυτός. Είναι η θέληση να διαπλάσσει και να επηρεάσει, το υποκείμενο, με την αγάπη , την λογική, τον παραδειγματισμό τα κακώς κείμενα και όχι με την βία, κομματιάζοντας τα πράγματα. Είναι τέλος η ικανότητα να βλέπει την ζωή με αισιοδοξία, σαν ένα σύνολο, και να στοχεύει στην ανάπτυξη του.

Ο όρος Έρωσ ως ενόρμηση της ζωής, προσδίδει νέα κίνητρα και αιτίες για την ανθρώπινη συμπεριφορά και δεν αναφέρεται στην μεγαλύτερη έκταση του σεξουαλισμού (Marcuse, 1981), αλλά σε μια μεγέθυνση της σεξουαλικότητας όπως φαίνεται στα έργα του «Μελέτες για την Ψυχανάλυση» (Freud, 1979), «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας» (Freud, 1974 a). Αυτή η εκτεταμένη χρήση του όρου απαιτεί, μian αντίστοιχα τροποποιημένη έννοια της εξύψωσης, δηλαδή μια χρήση της

σεξουαλικότητας με τρόπο αποδεκτό από την αρχή της πραγματικότητας. Με αυτή τη διαφοροποίηση οι κοινωνικές αξίες παίρνουν σημαντική θέση και οδεύουμε στην περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμού. Παραδείγματα αυτής της ανάπτυξης είναι η στοργικές σχέσεις μεταξύ γονιών και παιδιών, η φιλία, η σχέση του γάμου.

Με βάση την αρχή αυτή, ακόμα και σε κυτταρικό επίπεδο υποτίθεται ότι υπάρχει μια τάση «που προκαλεί και διατηρεί τη συνοχή των στοιχείων της ζώσας ύλης» (Freud, 1965a). Αυτή η τάση συναντάται και στον ανθρώπινο οργανισμό, υπό την έννοια ότι προσπαθεί να διατηρεί την ύπαρξη και την ενότητα του (ενορμήσεις αυτοσυντήρησης, ναρκισσιστική λίμπιντο). Υπό όλες τις συνθήκες η ενόρμηση της ζωής διατηρεί το στοιχείο της ένωσης, για παράδειγμα ένωση των ατόμων κατά τη συνουσία, ένωση των γαμετών κατά τη γονιμοποίηση (Laplache & Pontalis, 1986).

Είναι με άλλα λόγια μια δύναμη συνοχής που διέπεται από την αρχή της σύνδεσης. Όπως παραθέτει και ο Freud στην το 1938 στην «Επιτομή ψυχανάλυσης» «Ο σκοπός του Έρωτα είναι να συνιστά διαρκώς μεγαλύτερες ενότητες, επομένως να διατηρεί, δηλαδή είναι η σύνδεση. Ο σκοπός της άλλης ενόρμησης, αντίθετα, τείνει να διαλύει τις σχέσεις, επομένως να καταστρέφει τα πράγματα».

8.4. Η Ενόρμηση του Θανάτου- Επιθετικές ενορμήσεις

«Ο σκοπός προς τον οποίον τείνει η κάθε ζωή είναι ο θάνατος»

(Freud, 1965a, σελ. 273)

Η αντίθεση προς τις ενορμήσεις θανάτου είναι το στοιχείο που επιτρέπει την καλύτερη κατανόηση του τι εννοεί ο Freud ενορμήσεις ζωής: αυτές αντιτίθενται οι μεν προς τις δε, όπως δύο βασικές αρχές που διέπουν τον φυσικό κόσμο (έλξη – απώθηση)

και οι οποίες βρίσκονται στη βάση ζωτικών φαινομένων (αναβολισμός-καταβολισμός).

Για την υποστήριξη της βιολογικής μορφής της ενόρμησης του θανάτου, ο Freud στηρίχτηκε σε πολυάριθμες μελέτες των βιολόγων της εποχής του. Στην παρούσα εργασία δεν εξυπηρετεί μια εκτενής αναφορά στις έρευνες και τα πορίσματα αυτών, αλλά μονάχα μια συνοπτική παρουσίαση τους για να καταλάβουμε την πορεία στην σκέψη του Freud και τα ερεθίσματα που τον έκαναν να υποστηρίξει την πιθανότητα της έμφυτης τάσης του ανθρώπου προς την καταστροφή. Οι Weismann, Wodruff, Hering και Loeb, θεωρούσαν ότι η απώτερη επιδίωξη όλων των έμβιων όντων είναι η καταστροφή της ίδιας τους της υπόστασης.

Οι βιολογικές ανακαλύψεις που επικρατούσαν τότε, έδωσαν στον Freud την ευκαιρία να υποθέσει ότι οι δυνάμεις αυτές που οδηγούν την ζωή προς το θάνατο, ίσως είναι παρούσες ήδη από την αρχή της ζωής. Και να προχωρήσει λίγο παραπέρα τον συλλογισμό του προς την πιθανότητα αυτή η δύναμη καταστροφής να είναι έμφυτη στον οργανισμό (Freud, 1965a). Προτείνει έτσι ένα ζήτημα, το οποίο αφήνει στην επιστήμη της βιολογίας να καθορίσει την ορθότητα του. Ενώ, περαιτέρω ώθηση για την διαμόρφωση της νέας θεωρίας των ενορμήσεων του δόθηκε και από τις φιλοσοφικές θεωρίες κυρίως του Εμπεδοκλή και του Σοπενχάουερ(για περισσότερες πληροφορίες βλ. ενότητα 4).

Γράφοντας σε επιστολή του στον Α. Αινστάιν (Freud, 1998), σχετικά με τις αιτίες του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Freud τονίζει ότι η έξαψη και η εξαθλίωση των ανθρωπίνων σχέσεων που παρουσιάζονταν τότε οφείλονταν σε μια ορμή μίσους και εξόντωσης και δράττεται της ευκαιρίας να αναλύσει την θεωρία του σχετικά με τις ενορμήσεις. Μια συνοπτική παρουσίαση των θέσεων του που συναντάμε εκεί θα γίνει στην συνέχεια.

Παρατηρούμε έτσι ότι η ενόρμηση του θανάτου όπως εξηγήθηκε παραπάνω είναι από την μία μεριά η τάση του οργανισμού να επανέλθει στην πρότερη κατάσταση της άζωσης ύλης, η ενόρμηση, έτσι παρουσιάζεται να έχει μορφή περισσότερο καταστροφική. Παύει, δηλαδή να θεωρείται μοναχά η κίνηση με βάση την αρχή της νιρβάνας (: η οικονομικά αρχή ελάττωσης των εντάσεων στο μηδέν), αλλά παίρνει παράλληλα το ρόλο της επίθεσης προς το εξωτερικό του περιβάλλον, προς τα αντικείμενα. Υπ' αυτήν την έννοια το άτομο φροντίζει για την διάσωση της δικής του ζωής, καταστρέφοντας την ξένη (Freud 1998, Balier, 1998). Η καταστροφή της ξένης ζωής από αυτή την «ενόρμηση δαιμονικής δύναμης», (Ποταμιανού, 1999) που βρίσκεται ενεργής στον ψυχισμό μπορεί να έχει χαρακτήρα πραγματικό ή φανταστικό, δηλαδή μπορεί να εκδηλώνεται είτε ως επίθεση στον άλλο είτε, περισσότερο βωβά, με ευχές για τον θάνατο του άλλου.

Πιο αναλυτικά, θεωρείται ότι «κάθε έμβιο όν πεθαίνει αναγκαστικά από εσωτερικές αιτίες. Στους πολυκύτταρους οργανισμούς, η λίμπιντο συναντά την ενόρμηση θανάτου ή καταστροφής, η οποία δεσπόζει σε αυτούς, και η οποία τείνει να αποσυνθέσει αυτόν τον κυτταρικό οργανισμό και να οδηγήσει κάθε στοιχειώδη οργανισμό(το κύτταρο) στην κατάσταση ανόργανης σταθερότητας» (Freud, 1965a).

Αυτήν ακριβώς την καταστροφική δύναμη που κρύβει μέσα του κάθε οργανισμός στοχεύει το άτομο να αποδυναμώσει και να την καταστήσει ακίνδυνη, διοχετεύοντας την κατά το μεγαλύτερο μέρος προς το εξωτερικό του περιβάλλον, σε αντικείμενα (περιπτώσεις καταστροφής υλικών αγαθών) ή άλλους ανθρώπους (βίαιη συμπεριφορά και καταδυνάστευση κατά των συνανθρώπων του) και σε ένα δεύτερο επίπεδο στον ίδιο του τον εαυτό (με την αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, είτε σε νοητικό επίπεδο κατηγοριών είτε με το σωματικό τραυματισμό του ατόμου). Υπό αυτήν την έννοια η ενόρμηση ονομάζεται τότε ενόρμηση καταστροφής, ενόρμηση κατακυρίευσης, επιθυμία δύναμης. Ενώ, όταν η ενόρμηση του θανάτου εντοπίζεται

στις σεξουαλικές σχέσεις των ανθρώπων μιλάμε για τον σαδισμό και μαζοχισμό. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι σκοπός της ενόρμησης του θανάτου, που βρίσκεται στον αντίποδα του σκοπού της ενόρμησης της ζωής για σύνθεση και ενότητα, είναι να διαλύει τις ενότητες, και να καταστρέφει τα πράγματα.

Ο Rosenberg (1991, βλ. Ποταμιανού 1999), επεξηγώντας τον όρο ενόρμηση του θανάτου, παραθέτει ότι πρόκειται για την αποκατάσταση μιας προηγούμενης κατάστασης, ενός «ταυτόσημου παρελθόντος», η οποία επιτυγχάνεται μέσα από την καταστροφή όλων όσων συνέβησαν μεταγενέστερα. Το αντίστροφο, συναντάμε να συμβαίνει στην επικράτηση της ενόρμησης του Έρωτα όπου το άτομο τείνει να διατηρεί το παρελθόν και να το εντάσσει σε ευρύτερες ενότητες.

8.4.1. Επιθετική ενόρμηση – Ενόρμηση Καταστροφής

Είναι κατά τον Freud οι ενορμήσεις θανάτου στο βαθμό που αυτές στρέφονται προς τα έξω. Σκοπός της επιθετικής ενόρμησης είναι η καταστροφή του αντικειμένου. Οι συμπεριφορές αυτές, μπορεί να συμβαίνουν μέσω πραγματικών ή φαντασιωσικών δραστηριοτήτων, και αποβλέπουν στο να βλάψουν τους άλλους, να τους καταστρέψουν, να τους ταπεινώσουν κλπ. Παίρνουν μορφή βιαιοπραγιών σε λεκτικό και σωματικό επίπεδο, προσβάλλοντας αντίστοιχα την ψυχική υγεία ή την σωματική ακεραιότητα του δέκτη τους. Πολύ στενή είναι η σχέση τους με την σεξουαλικότητα, αφού στα πρώιμα στάδια της ανάπτυξης του παιδιού δύσκολα διαχωρίζεται από αυτήν, όντας συχνά το μέσο για την ικανοποίηση των αναγκών του. Μάλιστα στην πρώτη

θεωρία των ενορμήσεων, η επιθετικότητα θεωρούνταν στοιχείο της ίδιας της σεξουαλικής ενόρμησης (Freud, 1991 a).

Με την τελευταία θεωρία των ενορμήσεων, η ενόρμηση της επιθετικότητας θα παίζει σημαντικότερο ρόλο και θα καταλάβει διαφορετική θέση στο χώρο της θεωρίας. Γίνεται η δύναμη που κατακερματίζει που αποτρέπει τις ενορμητικές ενότητες, λειτουργώντας ως δύναμη ριζικά αποδιοργανωτική. Η στροφή της ενόρμησης του θανάτου προς τα έξω, δηλαδή η ενόρμηση της επιθετικότητας παίρνει μορφή με την βοήθεια κυρίως του μυϊκού συστήματος του ατόμου. Ο όρος επιθετικότητα, όπως αντίστοιχα και η σεξουαλικότητα για τις ενορμήσεις της ζωής, διευρύνεται μετά την έκδοση του «Πέρα από την αρχή της ηδονής».

Η επιθετικότητα προς το ίδιο το άτομο, η αυτό-επίθεση, είναι φανερή σύμφωνα με τον Freud στην κλινική παρατήρηση του πένθους και της μελαγχολίας, στο «ασυνείδητο αίσθημα ενοχής» καθώς και στην αντίσταση ορισμένων ασθενών να βελτιωθούν μέσα από την ψυχαναλυτική θεραπεία (Bacque, 2004).

8.4.2. Ενόρμηση Κατακυρίευσης

Σκοπός αυτής της ενόρμησης είναι η βίαιη κυριαρχία επί του αντικειμένου. Έτσι, όταν αναφερόμαστε στην σεξουαλική ενόρμηση, η ενόρμηση της κατακυρίευσης έχει δευτερεύοντα ρόλο (Freud, 1965a) και υποδηλώνει την «κατάκτηση» του Άλλου και την επιβολή των θέλω μας σε αυτόν. Όταν αναφερόμαστε στην φύση, θα μπορούσε να είναι η καταστροφική τάση του ανθρώπου να καταπατά τον φυσικό κόσμο και να βάζει το στίγμα της δικής του ανάπτυξης (;). Τέλος, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στην συγκεκριμένη ενόρμηση από το άτομο στο ίδιο του το σώμα, φέρνοντας ως παράδειγμα τις αυτοτραυματικές συμπεριφορές φανατισμένων πιστών που στοχεύουν

να αποδείξουν στους ίδιους την κυριαρχία τους πάνω στις ανάγκες και τους θνητούς πειρασμούς (εδώ θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για κυριαρχία που δεν επιβάλλεται στο αντικείμενο αλλά στην ίδια την διέγερση).

Η πρώτη αναφορά στο έργο του Freud για την ενόρμηση κατακυρίευσης γίνεται στο «Τρία δοκίμια για την σεξουαλικότητα» (Freud, 1991a), σε αυτήν ανάγεται η προέλευση της παιδικής σκληρότητας, που δεν στοχεύει αρχικά στον πόνο του άλλου, αλλά απλώς τον αγνοεί και τον βάζει σε δεύτερη μοίρα, ως υποδεέστερο από τις επιθυμίες του ατόμου. Ακόμα, η ενόρμηση αυτή είναι στενά συνδεδεμένη, με την έννοια του σαδισμού ως ταπείνωση και κυριαρχίας που επιτυγχάνεται δια τις βίαιες στον άλλο.

Προσφέρει στο άτομο μια πρωταρχική ηδονή, εφόσον με την βοήθεια της σωματικής του δύναμης εκπληρώνει τις επιθυμίες του, διαμορφώνοντας προς όφελος του τις περιβαλλοντικές συνθήκες.

8.5. Καταστολή των ενορμήσεων θανάτου

*«Αρρώστια ήταν μάλλον η βαθιά αιτία
όλης της δημιουργικής πνοής,
πλάθοντας βρήκα πάλι την υγεία
και πλάθοντας ξανάγινα υγιής»
(Freud, 1991b, σελ.22)*

Όσον αφορά στην εξάλειψη των τάσεων αυτών του ατόμου, ο Freud, στην επιστολή του στον Αινστάιν (Freud, 1998), προτείνει την εκτροπή των ενορμήσεων θανάτου προς άλλες κατευθύνσεις. Οι κατευθύνσεις αυτές βρίσκονται στον αντίποδα

της ενόρμησης θανάτου, δηλαδή στην ενόρμηση του Έρωτα, για παράδειγμα, αναφέρει την σύναψη αισθηματικών δεσμών μεταξύ των ανθρώπων, την ταύτιση σε ιδανικά με τους άλλους για την επίτευξη κοινών στόχων.

Ακόμα και σήμερα, η ψυχαναλυτική κλινική παρέμβαση δεν στοχεύει στην «κάθαρση του εαυτού από τις απεχθείς πλευρές του ή στην εξάλειψη των πρωτόγονων επιθυμιών» (Mc Williams, 2000, σελ. 313), αλλά αντίθετα στην δημιουργικότερη διοχέτευση αυτών προς άλλες χρήσιμες κατευθύνσεις. Έτσι επιτυγχάνεται η μετάθεση των δυσλειτουργικών σχημάτων συμπεριφοράς προς νέες παραγωγικότερες λύσεις. Για παράδειγμα, όταν κάποιος είναι θυμωμένος, «ξεσπάει» την ένταση του με το καθάρισμα του σπιτιού, ή όταν κάποιος επενδύσει τις ερωτικές του παρορμήσεις σε σύντροφο που είναι αδύνατο να αποκτήσει προτρέπεται να ψάξει για καταλληλότερο σύντροφο (Freud, 1974a).

8.6. Σύνοψη

Η νέα θεωρία δεν ακολουθεί το μηχανιστικό «οργανιστικό» μοντέλο. Περιστρέφεται γύρω από ένα βιολογικό προσανατολισμό, όπου οι θεμελιακές δυνάμεις της ζωής (και του αντίθετου της: του θανάτου) γίνονται οι πρωταρχικές δυνάμεις που κατευθύνουν τις πράξεις του ανθρώπου. Η φύση του κυττάρου – δηλαδή της ζωντανής ύλης- γίνεται η θεωρητική βάση μιας θεωρίας βιολογικού προσανατολισμού και όχι μια φυσιολογική διαδικασία που συμβαίνει μέσα σε ορισμένα όργανα του σώματος.

Παρά τις δυσκολίες που παρουσίαζε η νέα θεωρία αποτελούσε ένα σημαντικό κατόρθωμα: αναγνώριζε σαν βασική σύγκρουση της ανθρώπινης ύπαρξης την εκλογή ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο και εγκατέλειπε την παλιά οργανιστική έννοια των ορμών, για χάρη μιας πιο βαθιάς βιολογικής υπόθεσης (Freud, 1977b).

9. ΑΠΟΨΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΝΟΡΜΗΣΕΙΣ

Μετά την διατύπωση της δεύτερης θεωρίας του Freud για τις ενορμήσεις επικράτησε σύγχυση στην Ψυχαναλυτική Εταιρία σχετικά με την θεωρία της libido και την θεωρία του ενστίκτου του θανάτου (Reich, 1990). Μερικές από τις απόψεις των άλλων ψυχαναλυτών για την θεωρία των ενορμήσεων θα παρουσιαστούν στην συνέχεια, με σκοπό , αφ' ενός, την πληρέστερη κατανόηση της ιστορίας της ψυχανάλυσης πάνω στο παρόν ζήτημα, και αφ' ετέρου την παρουσίαση της κριτικής που ασκήθηκε στο Freud για την τελική θεωρία των ενορμήσεων. Η παρουσίαση των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων από τους μετέπειτα ψυχαναλυτές θα γίνει με αλφαβητική σειρά.

9.1. Alfred Adler

Ο Alfred Adler, ως βασικός θεμελιωτής της Ατομικής ψυχολογίας, διακήρυττε ότι βασικός σκοπός της ψυχανάλυσης δεν θα έπρεπε να είναι η ανάλυση της libido και μέσα από αυτήν να γίνεται η ανάλυση του χαρακτήρα, όπως συνέβαινε μέχρι τότε, αλλά η ανάλυση του «νευρωτικού χαρακτήρα». Παρότι αυτός πρώτος εισήγαγε τον όρο «επιθετικό ένστικτο», θεωρούσε ότι η έρευνα στο ανθρώπινο δυναμικό έπρεπε να εστιάζει στα χαρακτηριστικά θεμέλια του νευρωτικού συμπτώματος και μέσα από την τροποποίηση αυτών να φτάνει στην θεραπεία της δυσλειτουργικής συμπεριφοράς στα άτομα που υπέφεραν από νευρώσεις. Αυτό, σύμφωνα με τον ίδιο (Lawrence & Oliver, 2001), μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσα από την παραμέριση της αμφιθυμίας και του ναρκισσισμού στο σεξουαλικό τομέα, με αυτόν τον τρόπο θεωρούσε ότι θα οικοδομούνταν στο άτομο η «αίσθηση της ερωτικής πραγματικότητας, η δίχως αμφιθυμίες ετεροφυλοφιλική γενετησιακή λίμπιντο», δηλαδή η ομαλή ψυχοσεξουαλική λειτουργικότητα του ατόμου (Reich, 1990 σελ.21).

Απέφυγε με αυτή του την θέση να εμβαθύνει στην φροϋδική θεωρία για το ένστικτο του θανάτου, αντίθετα, προτίμησε να μιλήσει για την επιθετικότητα ως μια έκφραση της ανθρώπινης συμπεριφοράς όταν δεν μπορεί να επιτύχει την ισορροπία ανάμεσα στην επίτευξη της σεξουαλικής ικανοποίησης, και στην καταστολή που νιώθει το άτομο από ενοχές για την επιθυμία του αυτή.

9.2. Erich Fromm

Ο Έριχ Φρομμ, αναζητά σε πρωτόγονες κοινωνίες τα ένστικτα και την πηγή της ανθρώπινης καταστροφικότητας, στην απόπειρα του να διευκρινίσει τα κίνητρα αυτής

της συμπεριφοράς μέσα στις βαθιά ριζωμένες αρχέγονες εμπειρίες που τείνουν τελικά να παρουσιάζονται ως έμφυτες (Fromm, 1977a).

Στο δίτομο βιβλίο του για την «Ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας», παραθέτει την μεθυστική εμπειρία σε αρχαϊκό επίπεδο όπου «ένας άνθρωπος χύνει το αίμα του ή το αίμα ενός άλλου, έτσι έρχεται σε επαφή με την δύναμη της ζωής», (1977b, σελ. 401). Ακόμα, πιστεύει ότι οι καταστροφικές εκρήξεις δεν είναι αυθόρμητες αλλά αντίθετα, αποτελούν αντίδραση σε ήδη υπάρχουσες εξωτερικές συνθήκες που τις προκαλούν (για παράδειγμα, πόλεμοι, θρησκευτικές ή πολιτικές συγκρούσεις, φτώχεια, ανία, ασημαντότητα του ατόμου κ.α.). Βασική αιτία, θεωρεί ότι είναι συχνά και η έλλειψη νοήματος της ζωής ή το υπαρξιακό άγχος που κάποιος βιώνει, για παράδειγμα, όταν προκειμένου το άτομο να ξανακερδίσει την χαμένη του ενότητα με τον εαυτό του και την φύση, στρέφεται σε πράξεις που του δίνουν την αίσθηση ανωτερότητας και δύναμης, δηλαδή την επιβολή του στον εαυτό του (με την αντοχή του στον πόνο όταν πρόκειται για αυτοκαταστροφικές πράξεις), ή στα άλλα άτομα (με την κυριαρχία του σ' αυτά, και την επιβολή των δικών του θέλω). Παράλληλα τονίζει την συχνή εμφάνιση τέτοιων επιθετικών συμπεριφορών ακόμα και σε επίπεδα που φαίνονται απαλλαγμένα από την θέληση της επιβολής. Έτσι, αναφέρεται στην έννοια πνευματικός σαδισμός, υπονοώντας μια επιθετική ενόρμηση εναντίον του άλλου που όμως εμφανίζεται καμουφλαρισμένη. Για παράδειγμα θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στην ηθελιμένη πρόκληση ψυχικού πόνου από γονείς, καθηγητές, φορείς της θρησκείας κτλ. προς άτομα που θεωρούνται κατώτερα (οι μαθητές, τα παιδιά, ο απλός κόσμος).

Με άλλα λόγια, ο Φρομμ, δέχεται από την μία μεριά την βαθιά ύπαρξη της ενόρμησης του θανάτου σε όλους τους ανθρώπους, αλλά αποφεύγει να δώσει σε αυτήν καθαρά βιολογική υπόσταση όπως έκανε ο πατέρας της ψυχανάλυσης. Αντίθετα γι' αυτόν, η ανάγκη για επιβολή, η εκδήλωση, δηλαδή, της ενόρμησης του θανάτου,

πηγάξει από την ανάγκη του ατόμου να «καλύψει» την κατωτερότητα του. Αναφέρει, «Η επιθετικότητα, είναι η καλύτερη απάντηση του ατόμου στο ότι γεννήθηκε άτομο, όταν δεν έχει καμία καλύτερη λύση. Η εμπειρία του απόλυτου ελέγχου πάνω σε ένα άλλο πλάσμα, της παντοδυναμίας του σε σχέση με αυτό, δημιουργεί στον άνθρωπο την ψευδαίσθηση ότι ξεπερνάει τους περιορισμούς της ανθρώπινης ύπαρξης, ιδιαίτερα όταν η ζωή ότι είναι στερημένη από παραγωγικότητα και από χαρά. Είναι η μεταμόρφωση της αδυναμίας στην εμπειρία της παντοδυναμίας...» (Φρομμ, 1977b, σελ,433).

Η παραπάνω ρήση του Φρομμ, αποκτά ιδιαίτερο νόημα ακόμα και στην δική μας εποχή όπου τα ιδανικά τείνουν να εκλείψουν και όλο και συχνότερα συναντάμε φαινόμενα που συνδέονται με την ολοένα και μεγαλύτερη έλξη που ασκεί ο θάνατος στον άνθρωπο. Ως τέτοια παραδείγματα θα μπορούσαμε να παραθέσουμε την τοξικομανία, τις επικίνδυνες «κόντρες» με τα μηχανάκια στους νέους, την εξάπλωση του εγκλήματος και της καταπάτησης των δικαιωμάτων των πλησίον μας, τα αυξημένα ποσοστά αυτοκτονιών, καθώς και σειρά από άλλες δραστηριότητες που επιβεβαιώνουν την παρακμή των ιδανικών και των αξιών στις σύγχρονες κοινωνίες με την πληθώρα των υλικών αγαθών.

Επομένως, οι κακοήθεις μορφές επιθετικότητας (αναφερόμαστε ουσιαστικά σε αυτές που δεν εξασφαλίζουν την επιβίωση του ανθρώπου), δεν είναι έμφυτες, και έτσι θεωρεί ο Φρομμ ότι μπορούν να εξαλειφθούν ουσιαστικά όταν οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες το επιτρέψουν (Fromm, 1983). Προτείνει, λοιπόν, την ανανέωση των κοινωνιών έτσι ώστε να ευνοούν την πλήρη ανάπτυξη των αναγκών και των δυνατοτήτων του ανθρώπου, που θα του δίνουν την ευκαιρία να αξιοποιήσει την δημιουργικότητα του. Κρατάει δηλαδή προφυλαγμένη την πίστη του στην ικανότητα του ατόμου να ορίζει την ζωή του, να τολμά να σκέφτεται το απίθανο, και να ενεργεί ωστόσο μέσα στα πλαίσια του ρεαλιστικά δυνατού.

Για τον Φρομμ, θα έπρεπε να μιλάμε για μια και μόνη ενόρμηση, και ο διαχωρισμός δεν θα έπρεπε να γίνεται ανάμεσα στις ενορμήσεις του Έρωτα και σε αυτές του θανάτου, αλλά ανάμεσα στο γεννητικό και τον πρωκτικό προσανατολισμό (Fromm, 1983). Υπό την έννοια αυτή, ο Έρωτας θα είχε τη θέση ενός βιολογικά φυσιολογικού στόχου της ανάπτυξης, ενώ η ενόρμηση του θανάτου θα αντιστοιχούσε με προϊόν της αποτυχίας της φυσιολογικής εξέλιξης, δηλαδή μια παθολογική ριζωμένη τάση.

9.3. Melanie Klein

Ο ανταγωνισμός του Έρωτα και της ενόρμησης του θανάτου είναι θεμελιακός, επειδή ασκεί μια συνεχή δραστηριότητα. Ενώ άλλοι αναλυτές είναι επιφυλακτικοί στην θεωρία για την ενόρμηση του θανάτου, και δέχονται μονάχα την βουβή επίδραση του στις ανθρώπινες σχέσεις, η Melanie Klein διακηρύττει ότι πρόκειται για «μια δραστήρια θορυβώδη διαδικασία, που ξεχειλίζει από καταστροφικότητα» (Klein, 1977).

Η θεωρία της, δημιούργησε πλήθος αντιθέσεων στην Ψυχαναλυτική Εταιρία, τελικά σχηματίζεται η αγγλική σχολή της ψυχανάλυσης με επικεφαλείς την ίδια και τις Μπ. Μπιον, Τζ. Ριβιερ, Π. Χαινεμαν, τη Σ. Ιζαακς και την Χ. Σηγκαλ, ονόματα που δεν θα αργήσουν να γίνουν γνωστά στον ψυχαναλυτικό κόσμο.

Ο Freud διατύπωσε την θεωρία του στηριζόμενος στις παρατηρήσεις των ενηλίκων (μια περίπτωση παιδικής ψυχανάλυσης εμφανίζεται στο έργο του, αυτή της φοβίας του Χανς βλ. Freud, 1992). Με την παρατήρηση των παιδιών ασχολήθηκε η Anna. Freud και η Melanie Klein. Ο νέος αυτός τομέας ψυχαναλυτικής έρευνας αντιμετώπισε εξ' αρχής έναν αριθμό δυσκολιών. Για παράδειγμα, την ελλιπή χρήση

του λόγου, στον οποίο κατ' εξοχήν στηρίζεται η ψυχανάλυση, την αδυναμία πραγματοποίησης μεταβίβασης που θεωρείται απαραίτητη για τη θεραπεία και τέλος το ασχημάτιστο – αδιαμορφοποίητο ακόμα Εγώ των παιδιών.

Για την γεφύρωση των προβληματικών στην ψυχανάλυση του παιδιού, χρησιμοποιήθηκε το παιχνίδι αντί χρήση των ελεύθερων συνειρμών. Η Klein χρησιμοποιούσε την παρατήρηση και ανάλυση των παιχνιδιών των παιδιών, έτσι ανίχνευε τις ασυνείδητες επιθυμίες, τις ψυχικές συγκρούσεις και τις φαντασιώσεις των παιδιών σύμφωνα με έναν συμβολισμό, παρόμοιο με αυτόν που οι ενήλικοι χρησιμοποιούν στα όνειρα. Η Klein στόχευε στην άμεση ανάλυση των συγκρούσεων του παιδιού, με αυτόν τον τρόπο θεωρούσε ότι αποφεύγονταν η δημιουργία καθηλώσεων και ότι αποκτούσε το παιδί μεγαλύτερη επαφή με την πραγματικότητα, εγκαταλείποντας τα φαντασιωσικά του αντικείμενα για χάρη των πραγματικών, προάγοντας έτσι άμεσα την πλήρη ανάπτυξη του Εγώ και την δημιουργία ανώτερων εξειδανικεύσεων (Klein & Riviere, 1964).

Οι παρατηρήσεις της, στην πλειοψηφία τους, επιβεβαίωσαν ή συμπλήρωσαν τις θεωρητικές υποθέσεις του Freud, άλλες όμως ήρθαν σε σύγκρουση κυρίως όσον αφορά στην χρονολογική τοποθέτηση των σταδίων και την έμφαση που έδινε σε κάποια ζητήματα, όπως για παράδειγμα στην πρώιμη διαμόρφωση του παιδικού Υπερεγώ. Σύμφωνα με την Klein « η κατάληξη της σεξουαλικής ανάπτυξης του παιδιού είναι το αποτέλεσμα πολύπλοκων αμφιταλαντεύσεων ανάμεσα σε διάφορες θέσεις πολυάριθμων αλληλεξαρτούμενων συμβιβασμών του Εγώ με το Υπερεγώ και το Εκείνο, που είναι το έργο του Εγώ και εκφράζουν τον αγώνα του ενάντια στο άγχος» (Klein, 1977, σελ. 292).

Στο βρέφος θεωρεί ότι λαμβάνουν χώρα βίαιες συγκρούσεις, « οι ορμές είναι βίαιες, επιτακτικές και αχαλίνωτες, το υπερεγώ σκληρό και απάνθρωπο, οι

φαντασιώσεις χαοτικές και κυρίαρχες, σχεδόν απρόσβλητες από τον έλεγχο της πραγματικότητας με την οποία συγχέονται» (Klein, 1977, σελ.15).

Η Melanie Klein, το 1932 (Klein,1977), υποστήριξε ότι το βρέφος βιώνει:

- 1) καταστάσεις έντονου άγχους, που θα μπορούσαν να παραλληλιστούν με την φάση παροξυσμού του σαδισμού.
- 2) συναισθήματα ενοχής, που πηγάζουν από τις καταστροφικές του ορμές και φαντασιώσεις. Οι καταστροφικές του ορμές μεταθέτονται, στη συνέχεια, στο πρώτο αντικείμενο επένδυσης του, στο στήθος της μητέρας και παράλληλα εμφανίζει διορθωτικές στάσεις για να «καλύψει» την ενοχή για το μίσος του προς το αντικείμενο.

Η ανάπτυξη του παιδιού του πρώτους μήνες, χωρίζεται σε χρονολογικές φάσεις εξέλιξης :

- α) Την παρανοειδή θέση και
- β) Την καταθλιπτική θέση.

Η παρανοειδής θέση κυριαρχείται από τις ορμές καταστροφής και το διωκτικό άγχος. Η θέση αυτή διαρκεί από την αρχή της γέννησης μέχρι περίπου τον πέμπτο μήνα ζωής του βρέφους, όπου σταδιακά μειώνονται οι σαδιστικές ορμές και φαντασιώσεις και το διωκτικό άγχος, και αρχίζει να κάνει την εμφάνιση της η καταθλιπτική θέση.

Κατά την διάρκεια της καταθλιπτικής θέσης ολόκληρο το αντικείμενο ενδοβάλλεται στον ψυχισμό του βρέφους. Το παιδί, σε αυτήν την θέση συνθέτει εκ νέου τις διάφορες απόψεις του για το αντικείμενο, καθώς και τα συναισθήματα του γι ' αυτό. Το παιδί, ποθεί το αντικείμενο, που ταυτόχρονα μισεί, καθώς δεν μπορεί να το ελέγξει απόλυτα. Το άγχος από την σύγκρουση των διφορούμενων συναισθημάτων του, γίνεται φόβος να μην προκαλέσει κακό ή να καταστρέψει το εσωτερικό ή το εξωτερικό του αντικείμενο. Έτσι, λειτουργώντας η ενοχή, ωθεί το άτομο να

προστατεύσει το αγαπημένο αντικείμενο, ώστε να αντισταθμίσουν οι καταστροφικές ενορμήσεις και φαντασιώσεις του.

Η καταθλιπτική θέση, θεωρείται ακόμα, ότι προκαλεί την εμφάνιση των Οιδιπόδειων επιθυμιών στο παιδί, καθώς ο φόβος μήπως χάσει την αγαπημένη του μητέρα, ως αντικείμενο, εξωτερικό και εσωτερικό ταυτόχρονα, πυροδοτεί τις φαντασιώσεις του γι' αυτήν. Έτσι, παρατηρούμε ότι η ηδονή που προσέφερε στο βρέφος ο θηλασμός δίνει την θέση της στην ηδονή που αντλεί από το δάγκωμα του στήθους. Με αυτόν τον τρόπο εκφράζονται, ήδη από τις πρώτες μέρες της ζωής, σύμφωνα με την Klein οι ενορμήσεις του Έρωτα και του Θανάτου. Για παράδειγμα η καθήλωση του παιδιού στο στοματικό στάδιο του θηλασμού, δηλώνει την δύναμη της λίμπιντο, ενώ η εμφάνιση ενός βίαιου στοματικού σαδισμού, μαρτυρά την ισχύ των καταστροφικών ενορμήσεων.

Η Klein πίστευε ότι το «βρέφος γεννιέται με επιθετικότητα» (1977, σελ. 184), ενώ στην πορεία επιτυγχάνεται η συγχώνευση των καταστροφικών και των λιβιδινικών τάσεων του προς ένα αντικείμενο. Η περίπτωση, δε, της καταστροφικότητας που στρέφεται προς τον ίδιο τον οργανισμό, δεν είναι άλλη από το άγχος που βιώνει εξαιτίας της επιθετικότητας του. Η διαφοροποίηση της, σε αυτό το σημείο από την θεωρία του Freud, έγκειται στο γεγονός ότι η Klein θεωρεί ότι οι ίδιες του οι καταστροφικές τάσεις είναι αυτές που δημιουργούν την αίσθηση κινδύνου στο άτομο και όχι το ενδεχόμενο απώλειας του αντικειμένου, όπως πίστευε ο Freud.

Το άγχος του παιδιού απέναντι στις καταστροφικές του τάσεις φαίνεται να λειτουργεί σε δύο επίπεδα. Κατ' αρχήν σε ατομικό επίπεδο, ότι θα εξολοθρευτεί το ίδιο από την καταστροφικότητα του, και δεύτερον στο επίπεδο του εξωτερικού περιβάλλοντος, με την έννοια ότι κινδυνεύει να αφανιστεί από αυτό, γεγονός που το κάνει να λειτουργεί σαδιστικά προς αυτά τα εξωτερικά αντικείμενα. Ενώ, η συνειδητοποίηση για τους κινδύνους από το περιβάλλον προέρχεται από την

«ανακάλυψη της εξουσίας του αντικειμένου πάνω στην κάλυψη των αναγκών τους» (1977, σελ. 185). Δηλαδή, το βρέφος στρέφεται επιθετικά προς τη μητέρα όταν αντιληφθεί ότι αυτή είναι ξεχωριστό από αυτό υποκείμενο, και ότι οι ανάγκες του δεν είναι δυνατόν να ικανοποιούνται πάντα και άμεσα από αυτήν.

Οι καταστροφικές ενορμήσεις του βρέφους παίρνουν, έτσι, την μορφή σαδιστικής επίθεσης στο αντικείμενο, που άλλοτε κάλυπτε τις ενορμήσεις ζωής του (με τον θηλασμό κάλυπτε τόσο την ενόρμηση της αυτοσυντήρησης, όσο και την στοματική σεξουαλική του ενόρμηση) (Klein & Riviere, 1964).

Οι συγκεκριμένες φαντασιώσεις που αναφέρει η Klein στοματικού και πρωκτικού σαδιστικού χαρακτήρα στα παιδιά και η ανάλυση των αναγκών που αυτές εξυπηρετούν, θα μπορούσε να ήταν το θέμα ενός ολόκληρου βιβλίου, στην συγκεκριμένη εργασία κρίνεται σκόπιμη η ενδεικτική παρουσίαση δύο συχνά εμφανιζόμενων τέτοιων φαντασιώσεων. Για παράδειγμα, η στοματική-σαδιστική φαντασίωση που εκφράζει την επιθυμία του να αδειάσει το μητρικό στήθος, και να το οικειοποιηθεί, και παίρνει μορφή με το δάγκωμα του στήθους της μητέρας. Ενώ, στο στάδιο του ουρηθρικού σαδισμού, οι φαντασιώσεις καταστροφής παρουσιάζουν τα ίδια τα παιδιά να αντιδρούν σαδιστικά στην παύση του θηλασμού. Οι φαντασιώσεις, προσφέρουν τη καταστροφή και το δηλητηριασμό του περιβάλλοντος με την δύναμη των ούρων ή των κοπράνων τους, τα ούρα παρουσιάζονται «σαν ένα μέσο διάβρωσης, αποσύνθεσης και φθοράς ή παίζουν το ρόλο ενός ύπουλου και κρυφού δηλητηρίου» (1977, σελ. 186). Τα παιδιά νιώθουν, έτσι, ότι αντιδρούν φαντασιωσικά στην στέρηση υγρής τροφής που τους έχει επιβάλλει η μητέρα.

Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι επιθυμίες καταστροφής είναι εναλλακτικά επιθυμίες σαδο – πρωκτικής φύσης (να καταβροχθίσουν το σώμα της μητέρας ή να το βρέξουν με ούρα), που όμως πρωταρχικός τους στόχος είναι το μητρικό στήθος, η καταστροφή αυτού του μερικού αντικειμένου. Ενώ, από την άλλη μεριά, θεωρεί ότι η

αποστέρηση της λιβιδινικής ικανοποίησης εντείνει τις σαδιστικές – επιθετικές ενορμήσεις του βρέφους, καθώς, κάτω από την πίεση της αποστέρησης, η επιθυμία δημιουργεί στο παιδί το αίσθημα του φθόνου και του μίσους απέναντι στους γονείς.

Ορισμένοι ψυχαναλυτές θεωρούν ότι αρχικά, για λόγους νομιμοφροσύνης, η Klein επέμενε ότι κεντρική θέση έχει η ενόρμηση, με την καταστροφικότητα ως κίνητρο να αναζητηθεί το αντικείμενο, στόχος της προβολής / ενδοβολής. Στην συνέχεια η Klein ανέπτυξε πιο τολμηρά την σκοπιά του "σχετίζεσθαι", μια θεωρία που άνοιγε έναν εντελώς νέο δρόμο στην ψυχανάλυση (Lawrence & Oliver, 2001). Η ψυχανάλυση δεν είναι μια έρευνα απρόσωπων δυνάμεων αλλά μια σκηνή ζωντανών σχέσεων. Η επίθεση του βρέφους στο σώμα της μητέρας συνδέεται με τις απαρχές της φαντασίωσης και αρχίζει την σχέση. Το αντικείμενο ανακαλύπτεται στο μίσος εκ του γεγονότος ότι δεν το κατέχουμε και μας αναγκάζει να σκεφθούμε.

Μια πιο αναλυτική σκέψη στις θέσεις της Klein που συνοπτικά παρατέθηκαν παραπάνω θα μας δείξει ότι οι φαντασιωσικές ή πραγματικές επιθέσεις των παιδιών εναντίον των αντικειμένων αγάπης τους δεν είναι παρά η έκφραση των αμφιθυμικών τους συναισθημάτων απέναντι σε αυτά τα αντικείμενα. Η απουσία του μηχανισμού της απόθησης σε αυτά τα πρώιμα στάδια κάνει περισσότερο εμφανή την ασυνείδητη ανάγκη του για την καταστροφή του αντικειμένου ή με άλλα λόγια, το βρέφος δεν έχει συνείδηση της νοσηρότητας των επιθετικών του τάσεων και έτσι τις εκφράζει απροκάλυπτα χωρίς να τις αναστέλλει, όπως θα έκανε ένα παιδί μεγαλύτερης ηλικίας. Ο μηχανισμός της απόθησης φαίνεται να λειτουργεί σε μετέπειτα στάδιο, σε αυτό της λανθάνουσας κατά τον Freud περιόδου. Αλλά, ακόμα και σε αυτή την περίοδο παρατηρεί κανείς ότι το άγχος εκφράζεται με «κρίσεις οργής, με επιθετικότητα, με μια στάση αλαζονική, προκλητική και φιλόνηκη», με θυμό και αυθάδεια (Klein 1977, σελ. 109).

Αργότερα στην εφηβεία, το άτομο αναπτύσσει τις δραστηριότητες και τα ενδιαφέροντα του με σκοπό να κυριαρχήσει πάνω στο άγχος του και να το αποκρύψει τόσο από τον ίδιο, όσο κι από τους άλλους. Ο έφηβος δίνει, έτσι, την εντύπωση της απόσυρσης και αρνείται να διερευνήσει τα αμφιθυμικά του συναισθήματα, εφόσον δεν αποδέχεται την ύπαρξή τους. στόχος του ψυχαναλυτή, κατά την Klein (Klein & Riviere, 1964), είναι να παρωθήσουμε τον έφηβο να εκφράσει τα αισθήματα ενοχής και άγχους που του προκάλεσε παλιότερα η επιθετικότητα που βίωνε ή και συνεχίζει να βιώνει απέναντι στη μητέρα, μονάχα με αυτόν τον τρόπο θεωρείται ότι εξασφαλίζεται η πλήρης ανάπτυξη της σεξουαλικότητας και της προσωπικότητας. Έτσι, οι αρχικές αγχογόνες καταστάσεις παύουν να υφίστανται στον ψυχισμό του ατόμου και να λειτουργούν καταστροφικά, τόσο εναντίον του εαυτού, όσο και εναντίον του περιβάλλοντος και η ενέργεια του ατόμου διοχετεύεται δημιουργικά στα ενδιαφέροντα του ατόμου, στις κοινωνικές σχέσεις και τις ερωτικές ικανοποιήσεις που ανακουφίζουν το άγχος του.

9.4. Jaques Lacan

Αυτό που ο Lacan ονομάζει ενόρμηση του θανάτου διαφοροποιείται από την κλασική φροϋδική έννοια του όρου. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην δύναμη «που στοχεύει στην ζωή ως ζωή πέραν του σώματος» (Lacan, βλ. Miller, 2003, σελ.38). Αν αναλογιστούμε λίγο περισσότερο πάνω στην ρήση αυτή του Lacan, θα δούμε ότι ουσιαστικά η ζωή σ' αυτήν την πρόταση έχει άλλο περιεχόμενο την πρώτη και άλλο την δεύτερη φορά που επαναλαμβάνεται, την ζωή ως σημαίνον, και την ζωή ως σημαινόμενο αντίστοιχα. Έτσι, στην πρώτη αναφορά της λέξης ο Lacan μιλάει για την ζωή των έμβιων όντων για την συνέχιση της ύπαρξής τους, υπό αυτήν την έννοια η

ζωή δεν έχει κάποιο άλλο σκοπό παρά μόνο να μεταδίδεται, να διαρκεί, να μην τελειώνει ποτέ. Και πράγματι ακόμα και όταν τα έμβια όντα πεθαίνουν βλέπουμε ότι η ζωή συνεχίζει να υφίσταται, καθώς διαιωνίζεται μέσω νέων σωμάτων, είναι προικισμένη δηλαδή με μια δυνητική αθανασία. Στην δεύτερη αναφορά της λέξης ζωή στην πρόταση του, εννοεί την ζωή του καθενός από τα έμβια όντα, τις πράξεις τα συναισθήματα, και αν μας επιτραπεί μια γενίκευση της έννοιας αυτής θα μπορούσαμε να πούμε ότι επικαλείται τον όρο ψυχή (Σκολίδης, 2001).

Η θεωρία του Lacan θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει περισσότερα κοινά με την πρώτη θεωρία του Freud σχετικά με τις ενορμήσεις. Αυτό συμβαίνει καθώς ο Lacan ισχυρίζεται ότι εδραιάζουν στον άνθρωπο δύο σώματα, το σώμα ειδήμονας (ή σώμα-Εγώ) που ξέρει τι χρειάζεται για να επιβιώσει, κάτι αντίστοιχο με τα ένστικτα αυτοσυντήρησης του Freud, και το λιβιδινικό σώμα (ή σώμα- απόλαυση) που στοχεύει στην ικανοποίηση των σεξουαλικών του επιθυμιών (Leader & Groves, 1999).

Στον Freud, η φυσική κατάσταση, εμφανίζεται σαν η άψυχη κατάσταση, εφόσον είναι κατάσταση χωρίς καμία ένταση , και η ζωή εμφανίζεται σαν μια εξωτερική διατάραξη που συνέβη στο άψυχο. Εκείνο που πιέζει τον Freud να στοχαστεί κάτι τέτοιο, λει ο Lacan, δεν είναι ο θάνατος των έμβιων όντων, αλλά το ανθρώπινο βίωμα. Ακόμα και η θεωρία του Freud για τον καταναγκασμό προς επανάληψη, αναθεωρείται από τον Lacan, και παρουσιάζεται ως μια πράξη δυσπροσαρμοστικότητας στην απόπειρα του όντος να επιτύχει τη θαυμάσια και αρμονική προσαρμογή του εξωτερικού με το εσωτερικό, δηλαδή μια ισορροπία ανάμεσα στις παροχές του περιβάλλοντος και στις ανάγκες του ατόμου (Miller, 2003). Η επανάληψη με αυτήν την έννοια, όπως και η ενόρμηση του θανάτου παύει να είναι μια ώθηση βιολογική, όπως συναντάται στον Freud και νοείται σε ένα πλαίσιο αναφοράς που είναι στοχάσιμο μόνο στην τάξη της γλώσσας

Πιο συγκεκριμένα, ο καταναγκασμός της επανάληψης στο έργο του έχει την λειτουργία της επαναφοράς προηγούμενων καταστάσεων. Η επιμονή του τραύματος να ξαναγυρίζει στην μνήμη μας μέσα από τις πρωτογενείς διαδικασίες κατά τον ίδιο η έννοια αυτή εντοπίζεται στην «εμπειρία της ρήξης ανάμεσα στην αντίληψη και τη συνείδηση, όταν το σύστημα της πραγματικότητας κρατά φυλακισμένο στα δίκτυα της την αρχή της ευχαρίστησης» (Lacan 1975, σελ. 78). Αρχικά ο καταναγκασμός αυτός δημιουργεί ρήξη σε αυτό που βιώνει και σε αυτό που αναφέρει ότι βιώνει το υποκείμενο.

Καταλήγουμε, έτσι να παρατηρήσουμε ότι ο Lacan αναιρεί τον φροϋδικό δυϊσμό των ενορμήσεων και μιλά για μία και ενιαία ενόρμηση με δύο όψεις, εισάγει έτσι το μονισμό των ενορμήσεων στο έργο του (Lacan, 1975) Η θέση του αυτή επιβεβαιώνεται και από το σεμινάριο με τίτλο «Θέση του ασυνείδητου», όπου τονίζει χαρακτηριστικά ότι «κάθε ενόρμηση είναι δυνητικά, ενόρμηση θανάτου» (βλ. Lacan, 1975). Δείχνει έτσι ότι ο θάνατος δεν είναι το προνόμιο της ενόρμησης θανάτου αλλά είναι παρόν στις σεξουαλικές ενορμήσεις (ως επιθετικότητα), και συμμετρικά, η λίμπιντο είναι παρούσα στην ενόρμηση του θανάτου. Ο θάνατος και η λίμπιντο παρουσιάζονται σαν συνέταιροι, και όχι σαν δυνάμεις που δρουν προς αντίθετη κατεύθυνση, εξαλείφεται έτσι κατά κάποιο τρόπο η φροϋδική διχοτομία.

Γι' αυτόν η ώθηση, που προσφέρει μια ενόρμηση, ταυτίζεται με την εκφόρτιση, ενώ η ίδια η ενόρμηση θεωρεί ότι μπορεί να έχει και στιγμιαία μόνο επίδραση στο άτομο (σε αντίθεση με την «συνεχή πίεση προς ικανοποίηση που ο Freud θεωρούσε ότι ασκεί (Freud, 1965a). Ενώ ο σκοπός, συμφωνώντας με τον Freud, δηλώνει ότι είναι η επίτευξη της ηδονής, αλλά παράλληλα πιστεύει ότι μπορούν να υπάρχουν περισσότεροι από έναν σκοπό αναφορικά με το κάθε αντικείμενο επένδυσης. Τέλος, σχετικά με την πηγή της ενόρμησης, διατυπώνει ενστάσεις για την τετελεσμένη

οριοθέτηση των πηγών γιατί να είναι το στόμα και όχι ο οισοφάγος ή τα δόντια για παράδειγμα (Lacan, 1975).

Ενόρμηση για τον Lacan, είναι «ακριβώς η συναρμολόγηση μέσω της οποίας η σεξουαλικότητα μετέχει στην ψυχική ζωή, με ένα τρόπο που αναγκαστικά συμμορφώνεται με τη δομή του χάσματος που είναι η δομή του ασυνείδητου» (1975, σελ. 225). Η σεξουαλικότητα :

- 1) Εντοπίζεται ανάμεσα στην επιθυμία και την απόθηση
- 2) Εκδηλώνεται με την μορφή μερικών ενορμήσεων και
- 3) Περιλαμβάνει την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών.

Στην συνέχεια του συγγραφικού του έργου, προχωρά σε μια νέα διασαφήνιση των εννοιών, παραπέμπει τις ενορμήσεις ζωής στο φαντασιακό, ενώ δίνει στο ένστικτο του θανάτου αντιβιολογική έννοια μια έννοια ειρωνική*, διαχωρίζοντας αυτό που πριν από τον δομισμό του είχε ο ίδιος συνενώσει (Miller, 2003).

9.5. **Bilhelm Reich**

Σύμφωνα με τον Bilhelm Reich (1897-1957), η επιθετικότητα που συναντάται στην συμπεριφορά των ατόμων, σχετίζεται μονάχα με τον αγώνα για την απόκτηση της ηδονής και όχι με τον αγώνα για την απόκτηση εξουσίας (Reich, 1990 και Σινανίδου, 2001).

Δηλαδή, σε αντίθεση με το Freud ο Reich πίστευε ότι «η σεξουαλικότητα υποτάσσεται στη θέληση για εξουσία» (Reich, 1990, σελ.19). Τόνιζε την παντοδυναμία της σεξουαλικής ενόρμησης (Reich, 1973). Επιπλέον, στην θεωρία του

* Ειρωνικό εδώ σημαίνει ένα καθεστώς που αμφισβητεί τα ίδια τα θεμέλια του είναι.

σε κανένα σημείο δεν συναντάμε το ένστικτο του θανάτου να λειτουργεί ξεχωριστά από την αρχή της ηδονής αλλά είναι πάντα συνυφασμένο με την επίτευξη της σεξουαλικής ευχαρίστησης (Reich, 1977).

Οι απόψεις αυτές του Reich είναι φανερά επηρεασμένες από τον Μπολσεβικισμό και το Μαρξισμό για την θεμελίωση της έννοιας «ένστικτο του θανάτου». Όπως άλλωστε παραδέχεται και ο ίδιος στο άρθρο του περί «Μαζοχιστικού χαρακτήρα» (Reich, 1932, βλ. Reich, 1979), οι απόψεις του για το ένστικτο αυτό είναι το αποτέλεσμα της δικής του κατανόησης της ψυχανάλυσης «μέσα στα πλαίσια της ολικής κοινωνιολογικής εικόνας». Έτσι παρατηρούμε την βασική διαφορά στο έργο Freud και Reich για το ένστικτο του θανάτου. Για τον πρώτο, τόσο ο θάνατος όσο και ο έρωτας έχει σαφές βιολογικό υπόβαθρο (Freud, 1965a), ενώ για τον δεύτερο η επιθετικότητα στον άνθρωπο πηγάζει από την ίδια του την κοινωνία.

Το 1933 για την διαγραφή του από την τότε Διεθνή Ψυχαναλυτική Εταιρία, ο ίδιος παραδέχεται ότι οι απόψεις του σχετικά με το ένστικτο του θανάτου είχαν διαφοροποιηθεί πολύ από τις επικρατούσες επίσημες διδασκαλίες, (Reich, 1990), ενώ ένας άλλος λόγος ήταν ότι με την ένταξη πολλών Μαρξιστικών στοιχείων στην θεωρία του έστρεφε το χιτλερικό καθεστώς εναντίον της ψυχοδιανοητικής υγιεινής.

9.6. Winnicott

Ο Winnicott, υπήρξε πολύ ενεργητικός στο ερευνητικό του έργο. Σε σαράντα χρόνια παιδιατρικής και ψυχαναλυτικής πρακτικής εξέτασε πάνω από 20.000 περιπτώσεις και συνέθεσε ένα τεράστιο σε όγκο συγγραφικό έργο που βασίζονταν στις παρατηρήσεις του. Όπως και η Melanie Klein, πίστευε ότι το παιχνίδι του παιδιού είναι ένα ουσιαστικό μέρος της πραγματικότητας του, από το οποίο μπορεί κανείς να αντλήσει πλούσιο υλικό για τις ανάγκες και τις συγκρούσεις που εδραάζουν στον ψυχισμό τους. Ο Winnicott, από την άλλη μεριά, θεωρούσε τις ενορμήσεις όχι σαν κάτι το πρωταρχικό αλλά ότι αναπτύσσεται παράλληλα με το Εγώ και την έννοια του εαυτού στο άτομο.

Για τον Winnicott το θέμα της έρευνάς του βαθμιαία έγινε ο ενδιαμέσος χώρος μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πραγματικότητας. Ο Winnicott εθεωρείτο αρχικά Κλαϊνικός και ήδη το 1935, ο Winnicott ανακοίνωσε την εργασία του «Μανιακή Άμυνα» στην οποία χρησιμοποιούσε τους όρους που εισήγαγε η Klein αλλά με τον δικό του πρωτότυπο τρόπο.

Όταν η Klein προχώρησε στην έρευνα της σχιζοπαρανοειδούς θέσης ο Winnicott δεν την ακολούθησε αλλά επέμενε στην σημασία της «επαρκώς καλής μητέρας» για την πρώτη απαρτίωση του βρέφους ως μια μονάδα με όρια μεταξύ έσω και έξω. Μετά απ' αυτήν την απαρτίωση ο ψυχισμός, για τον Winnicott, υπόκειται στην σύγκρουση και στην αμφιθυμία, που προσεγγίζεται με τους όρους του Freud, αλλά πάντα με έμφαση στις πρωτόγονες φαντασιώσεις που η Klein περιέγραψε (Daco, 1970).

Ο Winnicott έμεινε πιστός σε όλη του την ζωή στην εμμονή του να επιστρέφει στους πρώτους χωρισμούς (συνειδητού / ασυνειδήτου, υποκειμένου / αντικειμένου) όπου σχηματίζεται το αντικείμενο στο πρότυπο του εαυτού και ξεδιπλώνεται η μεταβατική περιοχή της εμπειρίας. Προχώρησε μετά να κατανοήσει το πώς αυτό το αντικείμενο τοποθετείται εκτός της υποκειμενικής παντοδυναμίας. Ακολούθησε με συνέπεια την ιδέα ότι ο ψυχισμός ξεκινά από την ζώσα εμπειρία του σώματος και ότι η

πραγματικότητα είναι μεν αντικειμενική αλλά μόνο στο μέτρο που δύναται να αναγνωρισθεί και να γίνει αποδεκτή από κοινού με τους άλλους;

Στο μεγαλύτερο μέρος οι απόψεις του Winnicott συνέπιπταν με αυτές της Klein (για περισσότερες πληροφορίες βλέπε στην προηγούμενη υποενότητα 9.3.) σχετικά με τα πρωταρχικά συναισθήματα αγάπης – μίσους που βιώνει το παιδί στα πρώιμα στάδια της ανάπτυξης του. Η νέα έννοια που προσέθεσε ήταν αυτή του μεταβατικού αντικειμένου. Το μεταβατικό αντικείμενο ορίζεται ως το «πρώτο απόκτημα και η ενδιάμεση περιοχή ανάμεσα σε αυτό που είναι υποκειμενικό και σε εκείνο που γίνεται αντικειμενικά αντιληπτό» (Winnicott, 1989, σελ. 27). Είναι με άλλα λόγια, η μετάβαση από το αρχικό αντικείμενο που είναι το μητρικό στήθος σε άλλα εξωτερικά αντικείμενα, όπως είναι το δάχτυλο του αντίχειρα στο στόμα ή η πιπίλα ή κάποιο άλλο αγαπημένο παιχνίδι του βρέφους, μετάβαση που διευκολύνει την ανάπτυξη της αίσθησης της πραγματικότητας στο βρέφος.

Παρατηρούμε, έτσι, το ιδιαίτερο βάρος που δίνει ο Winnicott στην πρωταρχική αποσύνδεση, δηλαδή, στην διαδικασία όπου περνά το βρέφος προκειμένου να αποκοπεί από την ψευδαίσθηση ότι αποτελεί μέρος του σώματος της μητέρας και να διαφοροποιήσει το δικό του Εγώ, να αποδεκτεί κατά μια έννοια την πραγματικότητα ως έχει. Ο «τραυματισμός» από αυτήν την εμπειρία γίνεται παθολογικός και απαιτεί την επιστράτευση περαιτέρω μηχανισμών άμυνας, όταν οι επιθυμίες του βρέφους δεν καλύπτονται για μεγάλο χρονικό διάστημα (Winnicott, 1989).

Σύμφωνα με τον Winnicott, η θεραπευτική επίδραση της ψυχανάλυσης, λειτουργεί στα παιδιά μέσα από το παιχνίδι, που διευκολύνει την επικοινωνία μέσα από την συμβολοποίηση τραυματικών συμβάντων, μάλιστα θεωρεί ότι «η περιοχή του παιχνιδιού είναι ένας δυνητικός χώρος ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί ή ένας τόπος που ενώνει τη μητέρα με το παιδί» (Winnicott, 1989, σελ. 94). Το παίξιμο νοείται, έτσι, ως μια δημιουργική δραστηριότητα προς την αναζήτηση του εαυτού, και των

συγκρούσεων που λαμβάνουν χώρα στον ψυχισμό του, εξαιτίας των αμφιθυμικών συναισθημάτων που βιώνει.

Μέσα από την δημιουργικότητα το παιδί αισθάνεται ότι η ζωή αξίζει να την ζήσεις και δεν αφήνεται έρμαιο στην κυριαρχία των συναισθημάτων απέχθειας και μίσους για την μητέρα που παραλείπει κάποιες φορές τις ανάγκες του. Τούτο, φυσικά, δεν σημαίνει την καταναγκαστική συμμόρφωση του σε περιβάλλοντα που το ματαιώνουν, αλλά την γνήσια αποδοχή του κόσμου ως κάτι περισσότερο ευχάριστο παρά δυσάρεστο και την λειτουργική προσαρμογή του βρέφους και του ενήλικου σε αυτό.

Η δημιουργικότητα στο έργο του Winnicott, είναι έννοια ανάλογη με την ιδέα της Melanie Klein για επανόρθωση και αποζημίωση (reparation and restitution), δηλαδή της συγχώνευσης των ερωτικών και καταστροφικών ενορμήσεων του ατόμου προς την πιο λειτουργική κατεύθυνση. Για τον ίδιο, η ενόρμηση του θανάτου προκύπτει μονάχα στην περίπτωση όπου παραμελούνται σε μεγάλο βαθμό οι ανάγκες του βρέφους και είναι άμεσα συνδεδεμένη με την μετέπειτα ψυχοπαθολογία των παιδιών (1989). Προσθέτει ότι το γεγονός ότι μια μητέρα, δέχεται την βία και την επιθετικότητα από το βρέφος της είναι για το βρέφος, η απόδειξη ότι οφείλει να την αγαπάει. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει (1989, σελ. 166), «το αντικείμενο καταστρέφεται πάντοτε. Αυτή η καταστροφή γίνεται το ασυνείδητο προπέτασμα για την αγάπη ενός πραγματικού αντικειμένου, δηλαδή ενός αντικειμένου έξω από την περιοχή παντοδύναμου ελέγχου του υποκειμένου. Έτσι, αποκαλύπτει την θετική αξία της καταστροφικότητας, που είναι η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση με το περιβάλλον, ώστε να δημιουργείται η αντίληψη στο άτομο ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει την πραγματικότητα, ως ανατροφοδότηση του ίδιου με μια άλλη εκτός από τον εαυτό ουσία.

9.7. Σύνοψη

Μέσα στα πλαίσια της ανάπτυξης οποιασδήποτε επιστήμης είναι θεμιτό να υπάρχουν διαφωνίες και αντιπαραθέσεις στις απόψεις των ερευνητών πάνω στα σημαντικά ζητήματα που προσπαθούν να θεμελιώσουν. Κάτι τέτοιο συνέβη και με την θεωρία των ενορμήσεων στην ψυχανάλυση. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι δημιουργεί προβλήματα σχετικά με το παρόν ζήτημα αλλά αντίθετα, πρέπει να ειδωθεί μέσα από το πρίσμα της πορείας προς τον πληρέστερο εμπλουτισμό του θεωρητικού κατασκευάσματος που πραγματεύονται.

Εξάλλου, μια ιδανική ψυχαναλυτική Εταιρία, δεν είναι άλλο από μια ομάδα ανθρώπων με κοινό ενδιαφέρον την έρευνα του ασυνείδητου, που ακολουθούν τους κανόνες ενός κώδικα συζήτησης των θεωριών ώστε να διατηρείται μια νηφάλια ένταση, όση απαιτείται για την παραγωγή έργου. Σε κάθε Εταιρία υπάρχουν λίγοι ψυχαναλυτές διαφορετικών θεωριών και όποιος θέλει πάει σε αυτούς να μάθει κάτι πάνω στο θέμα στο οποίο έχουν ειδικά εργασθεί. Είναι, λοιπόν, πλουραλισμός των απόψεων πάνω σε μια σταθερή βάση.

Πιστεύουμε ότι η ψυχανάλυση ερευνά το ασυνείδητο. Τα θέματα είναι πολλά: Ενόρμηση, εγώ, αντικείμενο, ασυνείδητη φαντασίωση, εαυτός, υποκείμενο, διυποκειμενικότητα, σκέψη, κ.λ.π. Οι διαφορές έγκειται στο τι κανείς θεωρεί ως κέντρο του ψυχισμού, γεγονός που έχει συνέπειες στην πρακτική και στην θεωρία. Μετά επιχειρεί να λάβει υπ' όψιν ένα άλλο θέμα, π.χ. διυποκειμενικότητα, μέσα στο όριο της θεωρίας του. Απ' όλη την θεωρία, για παράδειγμα, αυτή των ενορμήσεων, ο καθένας επιλέγει ένα μέρος που τον ενδιαφέρει και σε αυτό εργάζεται.

Οι αντιθέσεις μας έδειξαν ότι ο καθένας υποστηρίζει ότι είναι στο σωστό δρόμο και οι άλλοι είναι σε λάθος. Δεν είναι δυνατόν να πιστεύει κανείς ότι όλοι είναι στο

σωστό δρόμο και να συνεχίζει να κρατά μια πορεία δική του. Ορισμένοι δρόμοι οδηγούν κάπου και άλλοι οδηγούν κάπου αλλού και ορισμένοι δεν οδηγούν πουθενά. Μια πλευρά της μεγαλοφυΐας του Freud, ήταν ότι άφησε ανοίγματα, έτσι που το οικοδόμημα να αντέχει στους σεισμούς των αλλαγών των αμυνών οι οποίοι αναπόφευκτα χρειάζονται σε κάθε συμβιβασμό.

Καμιά θεωρία δεν είναι απολύτως ικανοποιητική και ορθή. Πάντα αναμένεται ένα νέο πείραμα που θα καταστήσει αναπόφευκτη την αναθεώρησή της. Οι διαφωνίες επί της θεωρίας είναι κρίσιμες διότι απαιτούν και ενισχύουν την διαθεσιμότητα στην συνδιαλλαγή και την επικοινωνία σε μια ομάδα ανεξάρτητων ατόμων.

10. ΕΝΟΡΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ποία σχέση θα μπορούσε να συνδέει τις ενορμήσεις με την σύσταση κοινωνικών ομάδων και την ανάπτυξη του πολιτισμού; Πως μπορούν οι δύο αυτοί όροι που φαινομενικά μοιάζουν ασύνδετοι, και που επιτελούν εντελώς διαφορετικές λειτουργίες να έχουν ένα κοινό σημείο επαφής; Πως μπορεί σε ένα δεύτερο επίπεδο, να επιδρά ο

πολιτισμός στις ενορμήσεις και κατά ποια έννοια οι ενορμήσεις μπορούν να επηρεάσουν την πολιτισμική ανάπτυξη; Ή ακόμα καλύτερα, πως μπορούν οι εσωτερικές ωθήσεις που θεωρούνται έμφυτες και καθολικές σε όλους, από ψυχανάλυση, να καθορίσουν την ανάπτυξη (οικονομική, πολιτιστική, πολιτική, επιστημονική και διανοητική) αυτού που ονομάζουμε πρόοδο στην κοινωνία, και αντίστροφα. Όπως θα παρουσιαστεί παρακάτω πολλές θυσίες γίνονται από την μεριά και των δύο αυτών όρων προς την λειτουργικότερη συνύπαρξη τους και την ευημερία των ατόμων.

Εξ' ορισμού, φαίνεται ακατόρθωτο να παραδεχτούμε την συμβατότητα της ελεύθερης ικανοποίησης των ενστικτωδών αναγκών του υποκειμένου με την πολιτισμένη κοινωνία. Ας δούμε όμως αν όντως συμβαίνει αυτό.

Εν αρχή, και ιδιαίτερα στο «Τοτέμ και Ταμπού»(Freud, 1965b), ο Freud υπογραμμίζει πως στον πρωτόγονο άνθρωπο η επιβολή του δικαίου γίνονταν με την ωμή βία και πως κατάλοιπα αυτού του πρωτόγονου υπάρχουν και στον σύγχρονο άνθρωπο. Η ροπή προς το κακό ήταν παρούσα στην εξέλιξη του πολιτισμού μόνο που καλύπτονταν από τον μανδύα της ανάπτυξης, και σύμφωνα με τον ίδιο εκφράζονταν απροκάλυπτα μονάχα σε στιγμές όπου η «επιτήρηση χαλάρωνε» (όπως στον δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, (Freud, 1998).

Στην συνέχεια, και πιο συγκεκριμένα, στο έργο του «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας» (Freud, 1974a) , ο Freud τονίζοντας ότι ο ανεξέλεγκτος έρωσ είναι το ίδιο δυνατός όπως και το θανατηφόρο αντίστοιχο του στοιχείο, το ένστικτο του θανάτου, θέλει να καταδείξει το γεγονός ότι η καταστροφική τους δύναμη προέρχεται από το ότι επιζητούν μια ικανοποίηση που ο πολιτισμός αδυνατεί να τους προσφέρει: αναζητούν την ικανοποίηση με κάθε κόστος σαν αυτοσκοπό οποιαδήποτε στιγμή. Παρατηρούμε έτσι ότι για την συνύπαρξη των ατόμων και για την ανάπτυξη του συλλογικού πνεύματος τα άτομα πρέπει να βάλουν στην άκρη κάποιες από τις επιθυμίες του. Για

τον ίδιο, αυτό σηματοδοτεί και την έναρξη του πολιτισμού, η απόσυρση θα μπορούσαμε να πούμε του ατόμου από το εγωιστικό του καβούκι. Με αυτόν τον τρόπο οι ζωικές ορμές που συναντώνται στον καθένα από μας, γίνονται ανθρώπινα ένστικτα (ή για να είμαστε πιο ακριβείς ενορμήσεις), που λειτουργούν υπό την επίδραση της εξωτερικής πραγματικότητας. Η μεταβλητότητα αυτή επιτυγχάνεται μέσα από την επίδραση των μηχανισμών άμυνας, (Freud, A. , 1978)

Στην συνέχεια του ίδιου βιβλίου του, επισημαίνει ότι για την πρόοδο του πολιτισμού και εξαιτίας της τεχνολογικής ανάπτυξης και λογικότητας, «απορροφώνται, εξημερώνονται και χαλιναγωγούνται», σε μεγάλο βαθμό τα καταστροφικά ένστικτα. Και τότε πλέον το εγώ εξασφαλίζει την ικανοποίηση των αναγκών του με την επικράτηση της δύναμης του πάνω στη φύση. Ενώ, όσον αφορά στην λήπινο, βρίσκει και αυτή παραγωγικότερους τρόπους για να εκφραστεί στα πλαίσια των επιταγών και των «πρέπει» του πολιτισμένου κόσμου.

Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μια αναλογία σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Όπως στην ψυχανάλυση του ατόμου συναντάται η διαρκής διανοητική σύγκρουση μεταξύ του εγώ και υπερεγώ, μεταξύ του εγώ και του εκείνο, έτσι στα πλαίσια της κοινωνίας η σύγκρουση μετουσιώνεται σε σύγκρουση μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας.

Αυτή η αναλογία είναι ήδη εμφανής από την απαρχή της ζωής κάποιου. Το βρέφος, για παράδειγμα ενεργοποιείται και δραστηριοποιείται ωθούμενο από την αρχή της ηδονής. Κάθε πράξη του σε εκείνο το επίπεδο στοχεύει στην ικανοποίηση των εγωιστικών λιβιδινικών αναγκών του. Μεγαλώνοντας, αργότερα, και κυρίως κατά το στάδιο του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, έρχεται να εγκατασταθεί ως ρυθμιστής της συμπεριφοράς του, η αρχή της πραγματικότητας που ουσιαστικά επιβάλλει τις ανάγκες του περιβάλλοντος, διαμορφώνει το υπερεγώ του ατόμου και χαλιναγωγεί την ανεξέλεγκτη, μέχρι τότε τάση του προς την μονομερή ικανοποίηση των επιθυμιών του.

Ενώ, είχε συνηθίσει να «παίρνει» από το περιβάλλον του, τώρα πρέπει να θυσιάσει κάτι γι' αυτό (Fromm, 1977b).

Στην κοινωνία το άτομο, εν αρχή, κινητοποιείται πάλι προς την εγωιστική κάλυψη των δικών του αναγκών, με την πάροδο του χρόνου καλείται να «συμβαδίσει» με τους νόμους και τις επιταγές που αυτή θέτει, ακόμα κι όταν αυτό σημαίνει την καταστολή και τον παραγκωνισμό των δικών του θέλω. Αργότερα οι πρωταρχικές του επιθυμίες, μετουσιώνονται (με την βοήθεια των μηχανισμών άμυνας) και μετασχηματίζονται σε αποδεκτά σχήματα συμπεριφοράς και «θέλω» στα πλαίσια της κοινωνίας. Για παράδειγμα, η σεξουαλική έλξη από το αγόρι βρέφος προς την μητέρα μετατρέπεται σε στοργή και κατευθύνεται με την ενηλικίωση στη μελλοντική σύζυγο του ατόμου. Ενώ, η πρωταρχική επιθυμία για την εξόντωση του πατέρα (και πάλι όπως συναντάται στο Οιδιπόδειο), γίνεται στο άτομο η επιθυμία να καταξιωθεί περισσότερο από τον πατέρα, να λάβει καλύτερη μόρφωση ή εργασία, ή κοινωνική θέση, να αποκτήσει περισσότερα χρήματα, και μια σειρά από άλλα επιτεύγματα, έτσι ώστε, κατά μια έννοια να τον «ξεπεράσει».

Αυτήν την ικανότητα των ενορμήσεων να μετουσιώνεται στα πλαίσια του πολιτισμού, και των εκάστοτε δεδομένων παρατηρεί ο Marcuse (1981), ακόμα και όσον αφορά στο κεφάλαιο των διαστροφών. Για παράδειγμα, παρομοιάζει τον σαδισμό των στρατιωτών των Ες Ες με τον σεξουαλικό σαδισμό, καθώς σύμφωνα με αυτόν ο πρώτος επιτρέπει στο άτομο να κάνει χρήση των διαστρεβλωμένων επιθυμιών του με τρόπο που να είναι αποδεκτός από τις συνθήκες της κοινωνίας του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Ο Ferenczi, με την θεωρία του για την λιβιδινική προέλευση του πολιτισμού, ισχυρίζεται ότι αφού ανακουφιστεί η ακραία ένταση στο εσωτερικό του οργανισμού, η λήμπιντο, ξαναγυρίζει από το αντικείμενο επένδυσης της στο ίδιο το σώμα και εκ νέου

το άτομο λαμβάνει αυτού του είδους την ευτυχία και ανταμοιβή ώστε να παρακινηθεί για την δουλειά και την παραπέρα ανάπτυξη του (βλ. Marcuse, 1981).

Ακόμα, και δυο χιλιετίες πριν μπορούμε να ανατρέξουμε για την αλήθεια αυτής της θεωρίας. Στο Συμπόσιο του Πλάτωνα (Παπαγεωργίου, 1954) , γίνεται σαφής ο πανηγυρισμός της σεξουαλικής προέλευσης και ουσίας των πνευματικών σχέσεων. Εκεί η αγάπη για το ανθρώπινο σώμα δεν διαχωρίζεται από την αγάπη για ο παιχνίδι ή την μόρφωση. Κάθε άλλο, «η πνευματική αναπαραγωγή θεωρείται εξίσου έργο του Έρωτα όσο και η σωματική αναπαραγωγή και η σωστή και δίκαιη τάξη της Πόλης είναι ακριβώς τόσο ερωτική όσο και η δίκαιη και σωστή τάξη της αγάπης. Οι λιβιδινικές σχέσεις δεν θεωρούνται έτσι, τροχοπέδη στην ανάπτυξη του πολιτισμού αλλά κινητήριες δυνάμεις ακριβώς για την πρόοδο.

Κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο, θεωρείται σκόπιμο να γίνει μια περαιτέρω διευκρίνιση έτσι ώστε να μην δημιουργηθούν παρανοήσεις. Η ανάπτυξη του πολιτισμού δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι γίνεται στο βωμό της θυσίας των ικανοποιήσεων των επιθυμιών του ατόμου, όπως ισχυρίζεται ο Fromm (1977) ότι συμβαίνει στις αρχέγονες επιθυμίες που κουβαλά μέσα του ο άνθρωπος. Αντίθετα αυτές οι ίδιες επιθυμίες είναι που τελικά οδηγούν στην επικείμενη άνθιση της διανόησης. Δεν θα πρέπει λοιπόν γενικεύοντας να θεωρούμε ότι η απόθεση των αναγκών είναι αυτή που προάγει το πνεύμα, αντίθετα μάλιστα το πνεύμα προάγεται από την διεύρυνση και την εξύψωση των λιβιδινικών στόχων. Η βιολογική ορμή μεταλλάσσεται και γίνεται πολιτιστική ορμή, και με αυτόν τον τρόπο «η αρχή της ηδονής αποκαλύπτει την ίδια της την διαλλακτική» (Marcuse, 1981, σελ. 213). Ο ίδιος ο Freud διακήρυξε πρώτος την ορθότητα αυτής της μεταλλαγής στα «Τρεις μελέτες για την σεξουαλικότητα» (Freud, 1991a), λέγοντας ότι «η χωρίς περιορισμούς σεξουαλική ελευθερία από την αρχή καταλήγει σε έλλειψη πλήρους ικανοποίησης». Είναι, εξ' άλλου, ευρέως αποδεκτή, μέσα από λογοτεχνικά έργα και ταινίες, η άποψη ότι η αξία

που προσδίδει κάποιος στις ερωτικές του ανάγκες επιτείνεται από την καθυστέρηση της ικανοποίησης τους, όταν για παράδειγμα εξωτερικοί παράγοντες εμποδίζουν το σμίξιμο του ζευγαριού (βλ. ενδεικτικά «Ρωμαίος και Ιουλιέτα» του Ουίλιαμ Σαίξπηρ, «Έρωτόκριτος και Αρετούσα» του Βιτσέντζου Κορνάρου, την ταινία «West Side Story», και σειρά άλλων).

10. ΑΥΤΟΠΡΑΓΜΑΤΩΣΗ - Μια αισιόδοξη προσέγγιση

*«Ας αναλογιστούμε,
τι δύναμη μπορούμε να αντλήσουμε από την ελπίδα,
αν όχι, τι τόλμη από την απελπισία»
(Milton, Paradise Lost)*

Αρχική μου παρότρυνση για την ένταξη του παρόντος κεφαλαίου, που φαίνεται αρχικά να ξεφεύγει από τα πλαίσια της ψυχαναλυτικής προσέγγισης του ζητήματος των ενορμήσεων στάθηκαν απόψεις που συνάντησα στα πλαίσια της βιβλιογραφικής

μου έρευνας σχετικά με την λειτουργικότερη και πιο αισιόδοξη χρησιμοποίηση των ενορμήσεων από τον άνθρωπο.

Για παράδειγμα ο Reich (1990), αναφέρει κοντά στην σατανικές παρορμήσεις του ανθρώπου την ανθρώπινη πλευρά του και παροτρύνει τον κόσμο να συγκεντρώσει τις προσπάθειες του πάνω στον ανθρώπινο πυρήνα που ενυπάρχει στον καθένα. Να μην αφήσει τα θετικά του στοιχεία να συγκαλύπτονται από τον υπάνθρωπο που επέμεναν να αφυπνίζουν οι οπαδοί του Χίτλερ (βλ. επιστολή του στον Μπρονισλάβ Μαλινοφσκι). Προσκαλεί, έτσι, τους ανθρώπους σε έναν υγιεινότερο τρόπο αντίδρασης στην τότε πραγματικότητα της δυσωδίας και του πολέμου. Με αυτόν τον τρόπο θεωρεί ότι θα ξυπνήσει ο άνθρωπος από τον λήθαργο της στασιμότητας και θα θωρακίσει τον οργανισμό του απέναντι στην εξαθλίωση και την καταπάτηση των δικαιωμάτων του διπλανού του.

Η Mc William, από την άλλη μεριά, τονίζει την αναγκαιότητα του αισθήματος αισιοδοξίας από τον ψυχαναλυτή προκειμένου να βελτιωθεί η κατάσταση του ασθενή. Χρέος του είναι να εμφυσήσει στον ασθενή, την πεποίθηση για την αλλαγή της κατάστασης του. Παρόμοιες απόψεις παραθέτονται από τους σύγχρονους σε μας ψυχαναλυτές, για την αύξηση της αποτελεσματικότητας της ψυχαναλυτικής παρέμβασης (Σινονίδου, 2001).

Ο Fromm (1977b), σε ένα δεύτερο επίπεδο διακηρύττει ότι είναι δυνατή η ενεργοποίηση των δημιουργικών τάσεων του ατόμου, που υπάρχουν σε κάθε άτομο με την μορφή αυτού που ο Freud ονόμασε «Έρωτα», προς όφελος της προσωπικής και κοινωνικής- πολιτιστικής του ανάπτυξης. Ενώ, ο Bailer (1998), για την καλύτερευση των συνθηκών ζωής των παραβατικών νέων συνιστά την διοχέτευση της δύναμης της ενόρμησης του θανάτου που επικρατεί στην επιθετική στάση τους σε παραγωγικότερα και λειτουργικά, επιτρεπτά σχήματα συμπεριφοράς.

11.1. Η υπαρξιστική προσέγγιση του Carl Rogers

Η φαινομενολογική- υπαρξιστική προσέγγιση επικεντρώνει την προσοχή της στο να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι βιώνουν τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους. Αποτελεί, στην ουσία, την προσπάθεια πολλών ψυχολόγων να συμφιλιωθούν με την ανθρώπινη εμπειρία, όπως υφίσταται στην πραγματικότητα. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, ο ειδικός της ψυχικής υγείας, μελετά τη ζωή όπως τη ζει το άτομο, χωρίς να ανάγει κάθε στοιχείο της εμπειρίας του σε ψυχολογικές αρχές. Με αυτόν τον τρόπο αντιμετώπισης του ασθενή, ορθά θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, ότι παραβλέπονται σημαντικές πλευρές της προσωπικότητας που βρίσκονται έξω από την ανθρώπινη συνείδηση. Δεν θα επεκταθούμε στην κριτική της θεωρίας του Rogers, κάτι τέτοιο άλλωστε, θα οδηγούσε στην εκτροπή από το βασικό θέμα της παρούσας εργασίας.

Ο Freud θεωρούσε τα βασικά συστατικά της προσωπικότητας σχετικά αμετάβλητα και σταθερά. Ο ίδιος θεωρούσε το άτομο ένα ενεργειακό σύστημα, και έτσι έφτασε στην διατύπωση της θεωρίας του για τις δυναμικές του ανθρώπου προκειμένου να εξηγήσει πως αποδεσμεύεται, μετασχηματίζεται ή εμποδίζεται αυτή η ενέργεια (Νέστορος & Βαλλιανάτου, 1996). Κίνητρο για την ανθρώπινη συμπεριφορά θεωρούσε τις ενορμήσεις, που ωθούν τον οργανισμό σε δράση. Ο Rogers, αντίθετα έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην δυνατότητα αλλαγής της προσωπικότητας. Έτεινε να βλέπει ότι το άτομο έχει την προδιάθεση να «κινείται προς τα εμπρός», δηλαδή να βελτιώνεται συνεχώς (Lawrence & Oliver, 2001). Κατ' επέκταση, εστίαζε στις πλευρές της συμπεριφοράς που δεν στοχεύουν στην μείωση της έντασης όπως ο Freud, αλλά στην αυτοπραγμάτωση, για τον Rogers αυτή, και μόνο, είναι η κινητοποιός δύναμη στον άνθρωπο.

11.2. Η θεωρία των κινήτρων του Maslow

Ο Abraham H. Maslow, είναι ίσως, ο κυριότερος υποστηρικτής του ανθρώπινου δυναμικού. Η θεωρία του αναπτύχθηκε στην Αμερική και λειτούργησε ως τρίτη δύναμη, ανάμεσα στην θεωρία της ψυχανάλυσης και του συμπεριφορισμού. Κύρια πεποίθηση του ήταν η ιδέα ότι οι άνθρωποι είναι στην βάση τους καλοί ή ουδέτεροι και όχι κακοί, και η βασικότερη επιδίωξη τους είναι η ανάπτυξη και εκκλήρωση των δυνατοτήτων τους στο έπακρο. Πηγή των δεινών του ατόμου θεωρεί την στρεβλωμένη αντίληψη του για την φύση του, που προέρχεται από την κοινωνία. Προτείνει, επομένως, το κάθε άτομο να απαλλαγεί από το βάρος όσων των κρατούν στάσιμο και να νιώσουν ελεύθεροι να εκφράσουν τον εαυτό τους, κάτι τέτοιο θα σήμαινε και την βελτίωση της προσωπικής τους ζωής (Κωσταρίδου- Ευκλείδη, 1999).

Η ανθρώπινη δράση, κατ' αυτόν καθορίζεται από τις βιολογικές ανάγκες από την μία μεριά (πείνα, ύπνος, δίψα), και από τις ψυχολογικές ανάγκες από την άλλη (αυτοεκτίμηση, αίσθηση του ανήκειν, ανάγκη για τρυφερότητα). Θεωρεί ότι όπως το σώμα δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς τροφή, έτσι και ο ψυχισμός απαιτεί την ικανοποίηση άλλων συγκεκριμένων αναγκών που θα αναλυθούν στην συνέχεια.

Οι ανάγκες αυτές, όπως διατυπώθηκαν στην θεωρία του Maslow (βλ. Κωσταρίδου – Ευκλείδη, 1999) είναι:

- 1) Ανάγκες για ασφάλεια, δηλαδή για σταθερότητα και προστασία από τον φόβο. Σε αυτές περιλαμβάνεται η επιθυμία του ατόμου για δομή και τάξη.
- 2) Ανάγκες για αγάπη και τρυφερότητα. Σε αυτές εντάσσεται η σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων από το άτομο, που στοχεύουν στην παροχή υποστήριξης και στοργής.

- 3) Ανάγκες για εκτίμηση. Σε αυτό το επίπεδο η εκτίμηση του ίδιου του εαυτού (θετική αξιολόγηση του εαυτού, αναγνώριση) διαφοροποιείται από την εκτίμηση που λαμβάνει το άτομο από τους γύρω του (επιτυχία, ικανότητα και ανεξαρτησία). Παρά την διαφοροποίηση τους οι δύο τύποι εκτίμησης είναι κεφαλαιώδους σημασίας και απαραίτητες για κάθε οντότητα.
- 4) Ανάγκες για αυτοπραγμάτωση. Οι ανάγκες που εντάσσονται σε αυτήν την ενότητα θεωρούνται οι ιδιαίτερα σημαντικές, και για την επίτευξη τους πρέπει προηγουμένως το άτομο να έχει κατακτήσει την κάλυψη όλων των προηγούμενων αναγκών. Περισσότερα για αυτές τις ανάγκες θα παρουσιαστούν σε επόμενο ομότιτλο κεφάλαιο.

11.3. Η έννοια της αυτοπραγμάτωσης

Η έννοια της αυτοπραγμάτωσης αφορά στην «τάση του οργανισμού να εξελιχθεί από μια απλή οντότητα σε μια σύνθετη, να μεταβεί από την εξάρτηση στην ανεξαρτησία, από την σταθερότητα και την ακαμψία σε μια διαδικασία αλλαγής και ελεύθερης έκφρασης» (Lawrence & Oliver, 2001, σελ. 251). Η αυτοπραγμάτωση παρουσιάζεται έτσι να στοχεύει στην ελάττωση των αναγκών ή της έντασης τους, μέσα από την ικανοποίηση και την ευχαρίστηση από δραστηριότητες που παρέχουν ενίσχυση στον οργανισμό.

Η ορμή της αυτοπραγμάτωσης είναι θεμελιακή στο έργο του και θεωρείται ότι αποτελεί τη μοναδική πηγή για τα ψυχικά κίνητρα της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Μαλικιώση- Λοϊζου, 1999). Είναι η ανάγκη του ατόμου να αναπτυχθεί και να επεκτείνει την εμπειρία του με περιπλοκότερους και δημιουργικότερους τρόπους καθώς ωριμάζει. Το άτομο κινούμενο από την αυτοπραγμάτωση, έχει ανάγκη την θετική εκτίμηση των άλλων (Νέστορος & Βαλλιανάτου, 1996) ιδιαίτερα στα πρώιμα

στάδια της ανάπτυξης του, προκειμένου να διαμορφώσει και το ίδιο μια θετική εικόνα για τον εαυτό του (αυτοεκτίμηση). Αν αυτή η διαδικασία τελεστεί επιτυχώς, τότε το άτομο μεγαλώνοντας προστατεύεται από τις επιρροές του περιβάλλοντος και την ξένη αρνητική εκτίμηση.

Στην αντίθετη περίπτωση όπου το άτομο διατηρεί παραμορφωμένη εικόνα για τον εαυτό του, δημιουργείται στον ψυχισμό του άγχος, που εμποδίζει το άτομο να αντιληφθεί τις πραγματικές αξίες και ανάγκες του (την αυτοπραγμάτωση), και δημιουργείται νεύρωση. Επομένως, κύριος θεραπευτικός στόχος για τους Ροτζεριανούς θεραπευτές είναι η εδραίωση της χαμένης αυτοεκτίμησης του ατόμου, η αποβολή του άγχους που βιώνει ώστε να «βγει πάλι στην επιφάνεια» η ορμή της αυτοπραγμάτωσης, που είναι έμφυτη σε όλους και να βελτιωθεί η καθημερινότητα του ατόμου (Ιωσηφίδη & Ιωσηφίδης, 2001).

Εμπεριέχει τις έννοιες της αγάπης, της αυτοεκτίμησης και της αγάπης για ελευθερία. Με τον τρόπο αυτό, η ανθρώπινη συμπεριφορά κινείται κατά κύριο λόγο από τον αγώνα του ατόμου «να καταστεί όσο πιο άνθρωπος γίνεται, δηλαδή να αναπτύξει τις ικανότητες του, να είναι αποτελεσματικός, δημιουργικός και ευφάνταστος» (Κωσταρίδου- Ευκλείδη, 1999, σελ. 75). Το κίνητρο αυτό θεωρείται εγγενές και διαμορφώνει την συμπεριφορά των ατόμων. Η θεωρία της αυτοπραγμάτωσης προσφέρει όπως και η ψυχανάλυση, μια ολιστική και φαινομενολογική μελέτη των κινήτρων, η διαφορά τους έγκειται στους διαφορετικούς μηχανισμούς λειτουργίας των κινήτρων.

Ειδικές κλίμακες για την μέτρηση της αυτοπραγμάτωσης έχουν διαμορφωθεί και αξιολογούν την ικανότητα του ατόμου να ενεργεί ανεξάρτητα, την αυτοαποδοχή ή την αυτοεκτίμηση, την εμπιστοσύνη στις διαπροσωπικές σχέσεις κτλ. (βλέπε ενδεικτικά Jones & Crandall, 1986, στους Lawrence & Oliver, 2001). Το άτομο επιδιώκει, σύμφωνα με αυτή την θεωρητική προσέγγιση την διατήρησης της ίδιας του της δομής

μέσα από δραστηριότητες που του επιτρέπουν να είναι παραγωγικό, χρήσιμο, και να νιώθει ενεργό μέλος της κοινωνίας στην οποία ζει και αναπτύσσεται, μονάχα έτσι θεωρείται ότι έχει την ευκαιρία να διατηρήσει την ενότητα της ύπαρξής του και να αποφεύγει την δημιουργία συγκρούσεων.

Ο Rogers, όπως και οι νεοφροϋδιστές, πίστευε ότι η ανάπτυξη της προσωπικότητας επηρεάζεται στενά από την κοινωνία. Όταν το άτομο λειτουργεί σε αυτήν, με βάση την αρχή της αυτοπραγμάτωσης, τότε ο Rogers, αναφέρεται στο ψυχολογικά προσαρμοσμένο άτομο, δηλαδή στο άτομο που συνεχώς αλλάζει και προσαρμόζει την συμπεριφορά του ικανοποιητικά στις νέες εξωτερικές συνθήκες, φτάνοντας στην πλήρη ανάπτυξη των δυνατοτήτων του (Μαλικιώση- Λοΐζου, 1999). Το άτομο αυτό κυριαρχείται από την τάση να εκπληρώνει στο έπακρο τις δυνατότητες του, να ξεδιπλώνει τα ταλέντα του και να αναπτύσσεται συνεχώς.

Μία άλλη έννοια που συναντάται συχνά στο έργο του Rogers, είναι αυτή της αυτοσυνέπειας. Αυτοσυνέπεια με λίγα λόγια σημαίνει ότι η συμπεριφορά του ατόμου είναι το αποτέλεσμα αυτού που πιστεύει το ίδιο το άτομο για αυτό. Για παράδειγμα, όταν κάποιος ορίζει τον εαυτό του ότι είναι κακός οδηγός, προσπαθεί να συμπεριφερθεί με τρόπο συνεπή προς αυτήν την εικόνα, ακόμα κι αν αυτό έχει ως αποτέλεσμα την χειροτέρευση του οδηγήματός του, είναι λειτουργικό σε προσωπικό επίπεδο το άτομο να συνεχίσει να είναι κακός οδηγός προκειμένου να μην έρθει σε σύγκρουση με κάποιο από τα πιστεύω του. Κάπως ανάλογα λειτουργεί η αυτοεκπληρούμενη προφητεία (Νέστορος & Βαλλιανάτου, 1996), όταν το άτομο πιστεύει ότι μπορεί να καταφέρει κάτι, επιστρατεύει όλες του τις δυνάμεις προς αυτό το σκοπό, και είναι πολύ πιθανό να τα καταφέρει τελικά. Στην αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή πιστεύει ότι είναι αδύνατον να φτάσει στο στόχο του, τότε ενεργεί «αποκαρδιωμένο», και υπονομεύει την νίκη του εφόσον δεν προσπαθεί με όσα μέσα διαθέτει για την επιτυχία του. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε να γίνει αναφορά σε μία

γνωστική- συμπεριφοριστική θεωρία, στο φαινόμενο της «μαθημένης απελπισίας». Σύμφωνα με το οποίο τα άτομα που πολλές φορές έχουν αποτύχει να τα καταφέρουν σε ένα συγκεκριμένο τομέα, παύουν από ένα σημείο και μετά να καταβάλλουν την παραμικρή προσπάθεια για να επιτύχουν σε αυτόν.

Ο Maslow, μελετώντας υγιή άτομα που φτάνουν στην αυτοεκπλήρωση και την αυτοπραγμάτωση (Lawrence & Oliver, 2001), κατέληξε σε συμπεράσματα για τα κύρια χαρακτηριστικά των ατόμων που καταφέρνουν να φτάσουν σε ανώτερα επίπεδα προσωπικής ανάπτυξης. Αποδέχονται τους άλλους όπως είναι, αναγνωρίζουν τόσο τις δικές τους ανάγκες και επιθυμίες όσο και αυτές των άλλων ατόμων, προσαρμόζονται με λειτουργικό τρόπο σε κάθε ιδιαίτερη κατάσταση, και δεν παραμένουν αγκιστρωμένοι από λανθασμένα μοτίβα συμπεριφοράς, είναι αυθόρμητοι και δημιουργικοί, ξέρουν να ηγούνται και να μην αφήνουν να παρασυρθούν από το ρεύμα της μάζας, έχουν σφαιρική αίσθηση της πραγματικότητας και ανταποκρίνονται κατάλληλα σε αυτήν.

Οι έννοιες της σύγκρουσης, του άγχους και της άμυνας θεωρούνται θεμελιώδεις στο έργο και των δύο για την δυναμική της συμπεριφοράς. Μπορεί ο Rogers και ο Maslow να αρνούνται την καθολική επίδραση των ενορμήσεων του Freud, ως πηγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αλλά μια προσεκτικότερη ματιά στις διαφορετικές θεωρίες θα μας έδειχνε ότι τα κοινά σημεία της ορμής της αυτοπραγμάτωσης, με την ενόρμηση του «Έρωτα» στην κλασσική ψυχανάλυση είναι περισσότερα από τις διαφορές τους.

12. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ζωή είναι ένας μεγάλος περίεργος κύκλος. Ξεκινά με την συνουσία, όταν το σπερματοζωάριο συναντά το ωάριο και ως ζυγωτό εμφυτεύονται στην γυναικεία μήτρα. Ένα ον αρχίζει την πορεία του στην ζωή. Ξεκινά από την μήτρα το οικείο και ασφαλές περιβάλλον, ο χώρος που για πολλούς ψυχαναλυτές με πρώτων αυτών τον Οττο Ρανκ, θεωρείται ο χώρος της απόλυτης γαλήνης. Έπειτα; Έρχεται το τραύμα της γέννησης, όπως όρισε ο ίδιος, και το ον βγαίνει στον κόσμο μας. Χιλιάδες τέτοιες αποκοπές από τον «παράδεισο» συμβαίνουν καθημερινά σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Χιλιάδες ζωές έρχονται προς αντικατάσταση αυτών που φεύγουν, χιλιάδες άνθρωποι ανταμώνουν το θάνατο κάθε μέρα. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μια διαδικασία αναπλήρωσης άραγε; Η απάντηση δεν έχει ιδιαίτερη σημασία, αυτό που είναι αδιαπραγμάτευτο είναι ότι «η ζωή συνεχίζεται», όπως σοφά παρατηρεί ο λαός μας.

Στην πορεία μας από την γέννηση ως τον θάνατο, προσπάθησαν να δώσουν νόημα εκατοντάδες συγγραφείς, λογοτέχνες, φιλόσοφοι, άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, αλλά κοντά σε αυτούς κάθε άνθρωπος αναζητά άλλος μεγαλόφωνα και άλλος σιωπηλά την ουσία της ύπαρξης, σαν άλλος Διογένης, περιπλανάται με το φανάρι του ψάχνοντας για τον άνθρωπο. Οι απαντήσεις που ο καθένας μας δίνει στο

μυστηριώδες φαινόμενο της ύπαρξης μπορεί να είναι εκ διαμέτρου διαφορετικές ή να συναντώνται με αυτές άλλων ανθρώπων σε πολλά σημεία. Ποιος όμως μπορεί να αρνηθεί την καταλυτική δύναμη του Έρωτα σε αυτήν;

Ο Έρωτας με την διευρυμένη έννοια που έδωσε σε αυτόν η ψυχανάλυση θα μπορούσε να παρομοιαστεί με την πνοή που δίνει νόημα στην ύπαρξη των όντων, που παροδικά περνούν από τον κόσμο τούτο. Μπορεί ο θάνατος να είναι η κατάληξη της προδιαγεγραμμένης πορείας μας στην γη, αλλά τούτο δεν μετριάζει την δύναμη και την επιρροή που έχει ο έρωτας στην ζωή κάθε ατόμου. Ο έρωτας μπορεί να εκφράζεται με την αγάπη στο διάβασμα, με την αγάπη προς την φύση και καθετί που υπάρχει σ' αυτήν. Μπορεί να σχετίζεται με την αρμονία και την ομορφιά. Πηγάζει από κάθεον και διοχετεύεται σε ποικίλες δραστηριότητες. Άλλος τον διοχετεύει στην πρόοδο της επιστήμης του, άλλος στην αγάπη του για τον συνάνθρωπο που πάσχει, άλλος στην οικογένεια του και άλλος στην καλλιτεχνική δημιουργία.

Δεν θα πρέπει εξάλλου να μας ξενίζει η απάντηση ενός γαλήνιου ανθρώπου που όταν τον ρωτάς «γιατί φαίνεσαι τόσο χαρούμενος; έγινε κάτι σημαντικό στην ζωή σου;», εκείνος αποκρίνεται με σοφία πως τίποτα αξιοπρόσεκτο δεν συνέβη, απλά δηλώνει «ερωτευμένος με την ζωή».

Ο έρωτας και ο θάνατος, δύο έννοιες που πορεύονται μαζί στην ζωή αλλά και στην ψυχανάλυση, που ξεκινούν μαζί την ύπαρξη τους και καθορίζουν την πρόοδο του ατόμου. Ταυτόχρονα, δύο δυνάμεις που εξωθούν άλλοτε προς την καταστροφή και άλλοτε προς την δημιουργία. Αγαπάω και μισώ, αγαπάω το ίδιο αντικείμενο που μισώ γιατί δεν το ελέγχω, μισώ το ίδιο αντικείμενο που αγαπώ, εφόσον δίνω ενέργεια από τον εαυτό μου σε αυτό. Αγαπάω πλευρές του εαυτού μου και μισώ άλλες. Ρόλοι που παίζουμε όλοι καθημερινά στις διαπροσωπικές μας σχέσεις.

Ο μεγάλος αναλυτής μας έκανε κοινωνούς αυτής της αλήθειας μέσα από την τελική του θεωρία για τις ενορμήσεις, μια αλήθειας που δεν είναι εύκολο να

παραδεχτεί κανείς στον εαυτό του. Μιας αλήθειας που ακόμη για πολλούς παραμένει αμφιλεγόμενη και γίνεται συχνά αντικείμενο σχολιασμών και κριτικής. Έτσι, με αυτήν την αλήθεια, μας άνοιξε το δρόμο για να πάψουμε να φοβόμαστε το θάνατο, να πάψουμε να τον ξορκίζουμε σαν κάτι σκοτεινό και ειδικό, να τον αποδεχτούμε απλά σαν συστατικό της ίδιας μας της ουσίας και να πορευτούμε όσο καλύτερα μπορούμε με την δύναμη που αυτός μας παρέχει όπως και ο Έρωτας. Στην θεωρία του, δεν αναφέρεται μάχη μεταξύ αυτών των δυνάμεων, ούτε είναι απαραίτητη η επικράτηση η μια ή της άλλης στην ανθρώπινη συμπεριφορά και δράση. Είναι όπως στην ανατολική φιλοσοφία το γιν και το γιανκ, δύο στοιχεία με αντίθετα χαρακτηριστικά που όμως διατηρούν την αρμονία στο άτομο. Η θηλυκή και η αρσενική πλευρά που όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως φύλου έχουν μέσα τους. Η παθητικότητα και η ενεργητικότητα, η αδράνεια και η δράση, η διεκδίκηση και η ηρεμία, όλα εκείνα τα δίπολα που καθορίζουν την έκφραση μας με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στις εκάστοτε συνθήκες.

Ποιος, όμως, θα μπορούσε, ή καλύτερα θα έπρεπε να είναι ο ρόλος της ψυχολογίας στην δράση ανάμεσα στις δύο αυτές δυνάμεις που εδρεύουν και λειτουργούν στον ψυχισμό του ατόμου; Για την λεπτομερή απάντηση στο ζήτημα σκόπιμο κρίνεται να ανατρέξει κανείς στα κεφάλαια αυτής της εργασίας για τον πολιτισμό, και στο κεφάλαιο όπου παρουσιάζονται οι ανθρωπιστικές θεωρίες του Rogers και του Maslow. Μπορεί οι δύο θεωρίες να φαίνονται εκ διαμέτρου αντίθετες αλλά κατά την προσωπική μου άποψη θα μπορούσαν άψογα να λειτουργήσουν ως συμπλήρωμα η μια της άλλης, προς μια περισσότερο αισιόδοξη αντιμετώπιση της καθημερινότητας των ατόμων.

Εξάλλου όταν αναφερόμαστε στην ανθρώπινη ύπαρξη, καμιά θεωρία δεν είναι απολύτως ικανοποιητική και ορθή. Πάντα θα δημιουργούνται νέες θεωρίες και δεδομένα που θα στοχεύουν να καταρρίψουν τις παλαιότερες προσεγγίσεις. Σίγουρα

δεν μπορείς να είσαι σε δύο δρόμους ταυτοχρόνως, μπορείς όμως να κτίσεις γέφυρες. Αυτή ήταν, άλλωστε, μια πλευρά της μεγαλοφυΐας του Freud, δηλαδή ότι άφησε ανοίγματα, έτσι που το οικοδόμημα να αντέχει στους σεισμούς των αλλαγών των αμυνών οι οποίοι αναπόφευκτα χρειάζονται σε κάθε συμβιβασμό.

Σε αυτό το σημείο θα αρκεστούμε στο να παρουσιάσουμε κάποια χαρακτηριστικά της αισιόδοξης αυτής αντιμετώπισης. Τέτοια είναι η στροφή του ατόμου με αγάπη στην φύση, τον εαυτό και τον συνάνθρωπο είναι αυτή που ενδείκνυται για την λειτουργικότερη και πιο ευτυχισμένη βίωση της πορείας μας στον κόσμο. Η διοχέτευση της δύναμης του ανθρώπου όχι για την καταστροφή της φύσης και την επιβολή στους άλλους αλλά προς την δημιουργία και την παραγωγή έργου. Η σύναψη στενών, τρυφερών, στοργικών, ουσιαστικών σχέσεων σε επίπεδο τόσο ερωτικών όσο και διαπροσωπικών- φιλικών σχέσεων, είναι αυτή που δίνει νόημα στην ανθρώπινη μας υπόσταση. Η παροχή βοήθειας, υποστήριξης και συμπαράστασης στα άτομα γύρω μας που δυσκολεύονται να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις και τα προβλήματα της ζωής, μας εξιλεώνουν κατά μια έννοια, εφόσον μας κάνουν να αισθανόμαστε χρήσιμοι στους γύρω μας. Τέλος, ή πρώτα απ' όλα, έρχεται η φροντίδα του ίδιου μας του εαυτού, η μέριμνα μας για τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους, ο σεβασμός προς το σώμα μας, η διατήρηση της αξιοπρέπειας μας, διαφυλάττουν την αίσθηση της ολότητας του ατόμου.

Με όλα αυτά και σειρά πολλών πολλών άλλων παραδειγμάτων θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι το διάβα μας από τον κόσμο, είναι σημαντικό. Ο άνθρωπος, εξάλλου, είναι ζώον πολιτικόν, που σημαίνει ότι είναι σημαντικό γι' αυτόν να γνωρίζει και να σκέπτεται τον άλλον και τις επιθυμίες του, αλλά ταυτόχρονα πιστεύει στο αδύνατον και αφήνεται στο άγνωστο.

Βιβλιογραφία

1. Angerergues, R., Baillon, G., Chaigneau, H., Cournut, J., Delion, P., Janin-Cournut, M., Καστοριάδης, Κ. (1996). *Από την ψυχαναλυτική θεωρία στις ψυχιατρικές πρακτικές. Σεμινάριο στο Γαλλικό Ινστιτούτο, Τόμος Ι*, (επιμέλεια: Αραμπατζόγλου, Γ. & Αποστολακέας, Χ.). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
2. Bacque, Marie – Frederique, (2004). *Πένθος και Υγείας: Άλλοτε και σήμερα*, (Μετάφραση: .Κουτρούμπα, Χ., επιμέλεια: Γραμμάνου, Α.), Αθήνα: Εκδόσεις Θυμάρι
3. Balier, C. (1998). *Ψυχανάλυση της βίας : ψυχαναλυτική μελέτη των βίαιων συμπεριφορών* (.Μετάφραση: Τσαρμακλή Δ.). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
4. Βαμβαλής, Γ. (2000). *Ξαναδιαβάζοντας τον Φρόντ: Μια επανάληψη σε τριάντα απλά μαθήματα*. Αθήνα :Εκδόσεις Επίκουρος.
5. Βασιλιάς, Α. (2002). *Ενορμητική Διαδικασία: έρωτας και θάνατος*. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης.
6. Βεϊκος, Θ. Α. (1988). *Οι προσωκρατικοί*. Αθήνα: Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος.
7. Γκίκας, Σ. & Ευαγγέλου, Ι. (1995). *Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι*. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλα.
8. Daco, P. (1970). *Ψυχανάλυση και ψυχική ισορροπία* (.Μετάφραση: Καίσαρ Εμμανουήλ). Αθήνα: Εκδόσεις Δίπτυχο.

9. Ζαγγογιάννης, Δ. Κ. (1903). *Αρχαίοι Λυρικοί κατ' εκλογήν εκδοθέντες ἔμετά μαθητικῶν υπομνημάτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Εστία.
10. Θεοδώρου, Ε. Δ. (1955). *Ο Άγιος Αυγουστίνος και η φιλοσοφία της θρησκείας: ἦτοι, η διδασκαλία του Άγιου Αυγουστίνου εν σχέσει προς τα θεμελιώδη προβλήματα φιλοσοφίας και θρησκείας*. Αθήνα.
11. Freud, A. (1978). *Το εγώ και οι μηχανισμοί άμυνας*, (μετάφραση: Παραδέλλης, Θ.). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
12. Freud, S. (1965a). *Πέρα από την αρχή της ηδονής*, (Μετάφραση: Βοβοΐνη, Π.). Αθήνα: Εκδόσεις Σμυρνιώτη
13. Freud, S. (1965b). *Τοτέμ και Ταμπού: ψυχαναλυτική ερμηνεία της κοινωνικής ζωής των πρωτόγονων λαών* (Σειρά: Άπαντα του Freud, S.). Αθήνα: Εκδόσεις Σμυρνιώτης.
14. Freud, S.(1974a). *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας, το μέλλον μιας αυταπάτης*, (μετάφραση: Βαμβαλής, Γ.). Αθήνα :Εκδόσεις Επίκουρος.
15. Freud, S. (1974b). *Ψυχολογία της Ερωτικής ζωής*, (μετάφραση: Βαμβαλής, Γ.) Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
16. Freud, S.(1977a). *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ*, (μετάφραση: Βαμβαλής, Γ.). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
17. Freud, S.(1977b). *Νέα σειρά παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση*, (μετάφραση: Τρικεριώτη, Κ.). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
18. Freud, S. (1979). *Μελέτες για την ψυχανάλυση*, (μετάφραση: Τσαμπουράκης, Γ). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
19. Freud, S. (1991a). *Τρεις μελέτες για την θεωρία της σεξουαλικότητας*, (μετάφραση: Αναγνώστου, Ε.). Αθήνα : Εκδόσεις Επίκουρος.
20. Freud, S. (1991b). *Ναρκισσισμός, μαζοχισμός, φετιχισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.

21. Freud, S.(1992) *Ο μικρός Χάνς: ανάλυση της φοβίας ενός 5χρονου αγοριού*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
22. Freud, S. (1996) *Εισαγωγή στην ψυχανάλυση*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
23. Freud, S. (1998). *Επίκαιρες παρατηρήσεις για τον πόλεμο και τον θάνατο*, (Μετάφραση: Αναγνώστου Ε.). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος.
24. Freud, S. (2000). *Δοκίμια Μεταψυχολογίας*, (Μετάφραση: Παραδέλλης, Θ.). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
25. Freud, S. (...). *Ιστορία της ψυχανάλυσεως*. (Μετάφραση: Κόεν, Α.) Αθήνα: Εκδόσεις ΓΚΟΒΟΣΤΗΣ.
26. Fromm, E. (1977a). *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*, τόμος Α΄, (Μετάφραση: Μαστοράκη Τ.). Αθήνα: Εκδόσεις Μπουκομάνη.
27. Fromm, E. (1977b). *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*, τόμος Β΄,(Μετάφραση: Μαστοράκη Τ.). Αθήνα: Εκδόσεις Μπουκομάνη.
28. Fromm, E. (1983). *Το μεγαλείο και οι περιορισμοί στη σκέψη του Φρόυντ* (Μετάφραση.: Λώμη, Μ.). Αθήνα: Εκδόσεις Γλάρος.
29. Heidegger, M. (2000). *Τι είναι φιλοσοφία;* Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.
30. Hesiod, Μαρωνίτης, Δ.Ν. Θεοφυλακτόπουλος, Μ. (1995). *Εκλογές από τον Ησίοδο : Θεογονία, Έργα και Ημέρες*. Αθήνα: Εκδόσεις το Ροδάκιο.
31. Ιωσηφίδη, π. & Ιωσηφίδης, Ι. (2001). Προσωποκεντρική Προσέγγιση. Στο Ασημάκης (επιμέλεια), *Σύγχρονες Ψυχοθεραπείες: από τη θεωρία στην εφαρμογή*, (σελ.183-214). Αθήνα: Π. Ασημάκης Συμβουλευτική & Θεραπεία.
32. Καζαντζάκης, Ν. (1971). *Ασκητική* (5^η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ελ. Καζαντζάκη.
33. Klein, M. & Riviere, J. (1964). *Love, Hate and Reparation*. New York : The Norton Library.

34. Klein, M. (1977). *Η ψυχανάλυση των παιδιών*, (μετάφραση: Λώμη, Μ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πύλη.
35. Korsch, K. (1981). *Μαρξισμός και φιλοσοφία*, (μετάφραση: Λυκιαρδόπουλος, Γ.). Αθήνα: Εκδόσεις Υψίλον.
36. Κωσταρίδου – Ευκλείδη, Α. (1999). *Ψυχολογία Κινήτρων* (8^η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
37. Lacan, J. (1975). *Σεμινάριο: Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, 1964*, (μετάφραση: Σκαρπαλέζου, Α.). Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
38. Laplanche, J. & Pontalis, J. B. (1986). *Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης* (Μετάφραση: Καψάμπελης Β., Χαλκούση Λ., Σουλικά Α., Αλούπης Π.) (3^η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ
39. Laplanche, J. (1988). *Ζωή και θάνατος στην Ψυχανάλυση* (Μετάφραση: Παπαγιαννοπούλου, Ν.). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
40. Lawrence, A. P. & Oliver, P. J. (2001). *Θεωρίες Προσωπικότητας: Έρευνα και εφαρμογές* (Μετάφραση: Αλεξανδροπούλου Α., Δασκαλοπούλου Ε., Εποπτεία: Μρούζος, Α.). Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω.
41. Leader, D. & Groves, J. (1999). *Ο Λακάν με εικόνες*, (Μετάφραση: Σταυρακάκης, Ι.). Αθήνα: Εκδόσεις Δίαυλος.
42. Μαλικιώση – Λοΐζου, Μ. (1999). *Συμβουλευτική Ψυχολογία* (4^η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
43. Mannoni, O. (1993). *Φρόντ*, (Μετάφραση: Βουδούρη Αλεξάνδρα), Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της «Εστίας»
44. Marcuse, H. (1981). *Έρως και Πολιτισμός*, (Μετάφραση: Αρζόγλου, Ι.). Αθήνα: Εκδόσεις Κάλβος.
45. Mc Williams, N. (2000). *Ψυχαναλυτική Διάγνωση: η κατανόηση της δομής της προσωπικότητας στα πλαίσια της κλινικής διαδικασίας* (β' έκδ.).

- (Επιμέλεια: Αναγνωστοπούλου, Τ. και Τριλίβα, Σ.) Αθήνα : Εκδόσεις
Ελληνικά Γράμματα.
46. Miller, J.A. (2003). *Λακανική Βιολογία: έξι ψυχαναλυτικά μαθήματα για το σώμα, το σύμπτωμα, την απόλαυση*, (Επιμέλεια : Σκολίδης, Βλ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογίος.
47. Murray, G. (1965). *Ο Ευριπίδης και η εποχή του*, (μετάφραση: Παπανικολάου, Κ. Ν.). Αθήνα: Εκδόσεις Εστία.
48. Νέστορος, Ι.Ν. , Βαλλιανάτου, Ν. Γ. (1996). *Συνθετική Ψυχοθεραπεία με στοιχεία ψυχοπαθολογίας* (3^η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
49. Παπαγεωργίου, Α. (1954). *Πλάτωνα: Συμπόσιο ή για τον Έρωτα*. Αθήνα: Εκδόσεις Μαρή.
50. Πελεγρίνης, Θ. (2004). *Λεξικό της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
51. Ποταμιανού, Α. (1999). *Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ*, (Μετάφραση: Μποτουροπούλου, Ι.). Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
52. Poschl, V. (1969). *Ελληνικός και ρωμαϊκός πολιτισμός εις τον αιώνα του Αυγούστου*, (επιμέλεια: Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρία). Αθήνα: Εκδόσεις της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρίας.
53. Reich, B. (1973). *Ο Φρόντ κι εγώ* (Μετάφραση: Ζύγα Μ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πύλη.
54. Reich, B. (1977). *Ορμή και ηδονή*, (Μετάφραση: Λώμη, Μ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πύλη.
55. Reich, B. (1979). *Ο σεξουαλικός αγώνας των νέων* (Μετάφραση: Μπένος, Α.). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη
56. Reich, B. (1990). *Το Ένστικτο του θανάτου*. Αθήνα : εκδόσεις Καστανιώτη

57. Σινανίδου, Μ. (2001). Β. Ράιχ: Ανάλυση του Χαρακτήρα. Στο Ασημάκης (επιμέλεια), *Σύγχρονες Ψυχοθεραπείες: από τη θεωρία στην εφαρμογή*, (σελ. 105-141). Αθήνα: Π. Ασημάκης Συμβουλευτική & Θεραπεία.
58. Σκολίδης, Β. (2001). Μια εισαγωγή στην Λακανική Κλινική. Στο Ασημάκης (επιμέλεια), *Σύγχρονες Ψυχοθεραπείες: από τη θεωρία στην εφαρμογή*, (σελ.61-85). Αθήνα: Π. Ασημάκης Συμβουλευτική & Θεραπεία.
59. Σοπενχάουερ, Α. (2002). *Σκέψεις και αποσπάσματα* (Μετάφραση: Νικολάου, Κ.). Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη.
60. Suber, P. (2003). *Οι σκεπτικοί : Αναγνωστικό της Αρχαίας σκεπτικής φιλοσοφίας, εισαγωγή στον κλασικό σκεπτικισμό*, (μετάφραση: Αβραμίδης, Γ.). Αθήνα: Θύραθεν.
61. Winnicott, D. (1989). *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα* (μετάφραση: Κωστόπουλος, Γ.). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.